

62 B 103 16/27
3/1

2741045290

Mici telegrafy a postal
Krajom Suva " & Elektricki vprave
Krajom Anas. Co man čim aby su a
od kromu vedout.

Androvič, Šimon.

Krajom Jan, Laub.

Krajom Josef Maria Tereš.

Pedrič Jan, Orenš.

Helbary Simon, Laub.

PROSTONÁRODNÓ VĚCHOVOSLOVĪ

ČILI

PAEDAGOGIA POPULÁRNA

KTORÚ

PŮVODNE V ŘEČI MADJARSKEJ

NA SVETLO VĪDAU

ŠTEFAN MAJER,

V PRIPRAVITELNI OSTRIHOMSKEJ PROFESSOR, A STOLIČNI
PRISEDNIK.

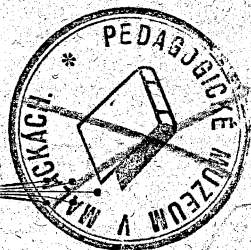
NA

SLOVENSKI JAZIK ALE PRELOŽIU

JISTI

NÁRODA SVOJHO

MILOVNIK.

V BUĎIŇE,

PÍSMOM KR. UHOR. UNIVERS. KNĪHTLAČARŇE.

1847.

~~Pr. T 39~~

BRATISLAVA

Slovenská pedagogická knižnica
Bratislava

Sig.

Prír. čís. **131782**

P

H 446.1 = H 441

I.

PREDMLUVA.

Jeho najosvicenejšá milost, kněža a.-biskup ostrihomski, a primaš krajni uhorskej, pán pán Józef Kopácsy mna do pripravitelni ostrihomskej, r. 1842. od seba založenej, za profesora vichovatelstva menovati ráciu. Poňeváč rukovná knižka chibala, žákou mojích s pisaňim, s ňemalú ujmu času a sil obťažovat, som prinuteni bou. Pomoc teda v tejto veci bola žádostivá. — Poňeváč ale vichovatelstva lepšó usporadáni v všeobecnú horlivú žádost sa stalo, s dvojnásobnú horlivosťu som hľad'eu túto knižku vihotovit, ktorú hle! na oltár predrahej vlasti klad'em.

Verějne viznávam, že to puvodná moja práca ňeni, chcejice totišto, nečo lepšého vihotovit — je ono,

len ovoca mojého čítaňa, rozjimaňa a skusenosti mojej. — Najvibornejšé knihy o vichovatelstvi jednajice, od Milde, Szilasy, Demeter, Hergenröther, Niemayer, Lesnyánszky, Beke, Chimani, Kunoss, Hartung, Graser, Harnisch, Hufeland, Kis, Edvi Illés, a inih vidane, jako tež i litterarné spisi, jako: *Tudományos Gyűjtemény* a *Religio és Nevelés*, pred tim od p. Frantu Szaniszló, v.-varadského kanonika, včil ale od r. 1843. od p. Karola Somogyiho, cirkevného ostrihomského kňaza vidavani, potom ale i vichovoslovske rukopisi peštanskej universiti, trnavského semenišťa, a budinskej i vesprinskej pripravitelni, pre tu príčinu som pilne prehledou, a čo v nih užitočného a súcého som našou, — i inih vichovatelou a lekárrou dobre radi, jako tež i vlastno presvečení, a skusenost nasledujice a usporadajice — to som spísau; a tak hle! povstalo vichovoslovi toto. —

Rád viznávam, že všecko to, čo vichovaňa ludu sa tíka, tuto vimerano není. Lebo, jako som hore už podotkou, len pre pripravitelnu súcu školskú knižku som spisat chceu, a tak teda, krátkim stručnim, a na kolko možno prostonárodnim, čili populárnim som sa stat moseu, lebo ináč děl bi som bou stratiu. Len rukovna, je teda toto knižka, ktorej obsah školsko višvetlováni, viklad a rozjimaňi lahko rozhojnit môže. —

Poňeváč zdravosť tela s jeho vichovaváňim usko spo-
jenó je, — za potrebnó som uznau, tuto tež i makro-
biotiku, čili „nauku o zdraví“ s poučením o ňektorih
ňeobičajňih zľih prípadnosťah predložit.

Vichováňi ludu, za tíhto časou, na mnoho místah
zli zámer dostalo, preto: že jako ňektorih publicistae
to vislovili: „že sila národa v množstvi učenih ľudí
zástoji“ vedla toho — ale dost zle, už len jedine s
rozširováňim učenosti, chcēju šťastlivim urobiť
ludskó pokoleňi. Však ale ňepomislá títo: že rozpaje-
deni rozum najmožnejši zastupca biva ľudskih naruži-
vosti, ktoré mnohím viborním mužom, ale aj celím ná-
rodom propast vikopali, a aj — bez toho k roztržito-
stám náchilnému národu madjarskému skoro bi upad
pripravili. O tíhto plaťá slova istého učeného ňemca:
„že v svojom humanisme k ludu srco, v svojom ale phi-
lantropisme k človectvu pravého ducha ňemaju.“ —
Abi teda budúco pokoleňi do raja pokoja a spaseňa, už
sa mizet počinajícého, zase uvedené bolo — lebo abi
istého viborného vlastomila slova, tu, tak, jako moje
uvedou: „Jestliže túžim, abi národ moj volakedi velki
a slávni bou, ešte vácěj túžim, abi i tu na vekih bou
blahosľaveni,“ — vedla radi i inih vichovatelou, mi
chceme, abi vichováňi naše sa vedlo a spravovalo v
duchu kresťanskom, ktorí duch, pres 19 stoliťi
nad toľkimi krvavimi valkami zviťaziu, ktorému duchu

Europa ma čo ďakovať za svoju vzdelanosť, silu a stálosť, a ktorí duch v vichováni ľudského pokoleňa, ja-košto najprospešnejši sa až posavad ukázau.

A takto mi podľa zákonitej žiadosti ducha národného, zámer národní, podľa ducha ale časou napred pokračujúcich, primerno obcováni nasledujúce, pri vichovateľoh ľudu ňe Rousseau-vo vichováni, ani ňe Kantovu phylosophiu, ale vzdelanosť kresťanskú vihľadávat buďeme, abi vedľa tejto vicvičeni kresťanski vichovateľ, prosto — simpliciter — ačkolvek ale dobre a prospešne vichovávat mohou ubohi ľud náš, tak: abi z ních bohabojníh, poslušníh, statočníh, rozumníh, srdiečníh, usilovníh, súcíh — a čo najvác je, spokojníh občano vichovávat, ktorím bi on pluh, roľníctvo a remeselníctvo ňijako nežhnusiú, ale radnej obmilovau, a tak i jednotlivó i všeobecnó, časné i večné štásti napomahau. —

Vichovancove!

S spisom tímto, cestu a zámer vám pokazujem na duležito pole vichovateľstva ľudského. — všecobecnó dobre len od vichováňa ľudu pochádza. — Kto nemocnice — špitale — vistavuje, ten pre chudobníh a ubohíh utočiste pripravuje, — kto prumíselné spoločnosti zastavuje, ten dobremajičnosť mnohíh napomáha, ale preca ňe tak znamenite a dúrazne, jako vichovateľ ľudu. — Lebo tento samého človeka zošlechťnuje, kdiž

ten len zevnitřní stav jeho zlepšuje. — A tak teda ten, kto druhých vichováva, je dobrí kresťan, dobrí vlastenec, lebo prospech cirkvi sv., vlasti a celého človečenstva, jako i svoje vlastné šťastie napomáha a zakladá.

Keď pomyslíme, jako i v rozkvitav sa počínajúcej vlasti našej, milostivi kráľ náš, aj iní veľkí mužove, a krajní opravdiví otcove, vichováni ľudu na senci nosice, s veľkimi nákladmi pre vicvičení vichovatelou ľudu školi zakladajú, knihi vidavaju, tu, jako z jednej strani radosť a potešeni zaujima srco naše, tak z druhej strani vřucná v nás sa zbudzuje žadosť: abi čím vác rozumných a súcich vichovatelou ľudu z škól tíh obsáhnut sa mohlo.

— Abi ale někto vedla spravdivej žadosci tejto dobrím vichovatelom stat sa mohou, potrebnó je: abi v nauki tejto dobre zbehli bou. Lebo, abi někto druhých vichovat mohou, sam dobre vichovani a vzdělani bit mosí. A preto vichovancove! srdečne prosím vás, usilujte že sa, abi ste pojemi — conceptus — a pravidla — regulae — ktoré sa vám tu prekladat budu, naležite pochopili, dobre sa jíh naučili, a k jejíh upotrebovánu sa súcimi učinili. — Vicvičenost je koruna každej reguli, všeckíh veci. Bez nej, lebo rozumni, ale nesúci, lebo súci, ale nerozumni učitelove bud'ete. V prvom pad'e — casus — s nesucostu vašu tím vacej uskodite, čím viacenejši bud'ete: v druhom ale pad'e, len jako machini, povinosti vaše zle a odporne odbavovat bud'e-

te. — Však ale aj pri rozumnosti a sucosti vašej, ešte preca väcej zlého, jako dobrého od vás sa občakávat môže, jestli sa neodreknete včil panujicej hlavatosti, lahko-, visoko-, marnomiselnosti, sobectva — egoismus — a t. d. Ale není na tom ešte dost, abi ste sa len zlého varovali, ale ešte potrebnö je, abi srco vaše s lásku k d'etom a k uradu vašemu zahorelo. A i präto, modlivajte zé sa k Bohu, jakošto k pramenu všeh milosti, abi vás osvétiti a posilniti račiu, — modlite sa, kdíž povoláni toto vaše nastupit mat, ale i pozatim, keďikolvek do školi sa brat buďete, abi ste tak, jako volaked'i Kristus Ježiš, i vi uprimne k sebe privijat a viučovat ste mohli mládež. „Ñe brántě malinkih k mne pristupit, lebo jejih je královstvo nebeskó.“ (Math. 19. k., 14. v.)

A v takomto umislu abi ste prijali a premávali knížku túto, žadam; a na posledí ešte vám pripominam radu sina Sirachového (18. k., 19. v.) „Prv, nežlibis druhih viučoval, uč sa sam.“ —

Ñech to dá Boh, abi zasáto dobró semeno, do dobrej zemi padlo, a osoh stonásobni donašalo! —

6-o Srpna 1844.

Štefan Majer.

II.

PREDMLUVA.

P. Štefan Majer, pri samom konci predešlého roku mna požádu: abi Paedagogiu r. 1844-o v reči madjarskej pod náslovom: „*Népneveléstan*,“ k potrebe pripravitelni ostrihomskej od něho vidanú, na slovenski jazik som preložiu. — Ne málo som sa počudovau, ale aj zaradovau nad srdečnú túto žádostu, z ktorej ně len šlechtnost srca, ale aj vrelá starost o lud náš slovenski tak krásne sa vijavila a presvečila. — Vďačne teda na seba som prijau túto dost ťaškú, a pre mnohé pričini ňesnadnú, najme včil, kdiž z ohledu pravopisa nové rozepri a roztržitosti, mezi — křem toho dost roztrhani — národ slovenski sa vrutili, tak: že už ani něvěme, jako bi sme najlepše pisat mali, totišto: či v Češini, lebo v Bernolačini, lebo v Šturčini. — Vedla zdána mého, všeccko je to dobre, keď tak pišeme, abi sme čitateľom našim ľahko zrozumitedelni boli. Príde ono, a zajiste už príde skorej jako ně, ten čas, v ktorom z ohledu slovenského pravopisu volako zjednoceni sa stat, a mnohé té čarki, tícki — ktoré posa-

vád len k našemu rozbrojeňu a rozdrobeňu slúža, sa umenšit a sjednostajnit mosá. — Však ale do toho času nám ešte mnoho písat a skumat treba, pokud' prideme k tomu čelu, k ktorému mnohé bars rozličné, ale preca všeko pravé, jisté a bezpečné cesti nás dovedú. — A preto teda i ja som tak písat chceu: abi som zrozumitedelním bou. Či ale sa mi to dosáhnut počastilo? to ñevém. — Meztim tu veďet patri: že mnohíh veci nám ešte ñeobičajníh, čudnó visloveňi lahkopochopitelnost ñe málo obťažuje prám to: že posavad ñeobičajné a ñevezdejsé boli. — Ale i to sa nazdávam, že toto sa mi ñebuďe tak za hrěch pokladat, jako to: že som veľmi litteračni bou, t. j. že v preložení tomto som vácej na litteri a slova, jako na jasnost viznamu ohledbrau. Proti tomuto tak sa ospravedlňujem: že poñeváč knižka táto, má bit spolu jako rukovná pre tíh, ktorí v reči madjarskej ñeprám dobre zbehli, v pripravitelni ostrihomskej všeko len po madjarski sa učit mosá, abi prám títo, na praví viznam už i samíh slov tím lahše príst mohli, pre tu pričinu, na litteračnó preložení troška vácej som uvazovau. — Lebo veru, v všekom ma voďila jedine láska a uprimnost k ludu slovenskému, a s ňu ta vrucná žádost: abi i v prostred národu tohto, iskra vzdělanosti v svetlost všemožnej krásnej vedomosti, a v teplost vsej vibornej a spanilej čnosti a mravnosti sa cim skor rozplamenila.

Preložitel.

O b s a h.

Predmluva.....	Str. III
----------------	----------

U v o d.

§. 1. O školách v uhorskej krajne vübec.....	1
§. 2. Pripravitelných ústavou pojem a okres.....	2
§. 3. Pripravitelných škol ucel.....	6
§. 4. Pripravitelných ústavou potrebnost.....	7
§. 5. Pripravitelných ústavou užitočnost.....	9
§. 6. Námětki.....	10
§. 7. Vichovatelstvo u starodávných.....	13
§. 8. Vichovatelstvo u starodavných krestanou.....	14
§. 9. Vichovatelstvo za novejsih časou, menovite v vlasti našej.....	16

PRVÁ STRÁNKA.

O vichováni vübec.

§. 10. Čo to znamená človeka vichovávat?.....	19
§. 11. Človeka vichovávat je potrebnost.....	—
§. 12. Vichována cěl a rozdělení. — Vichováni ludu. Vichovoslovi. Národnó vichovoslovi.....	20
§. 13. Vichována zásada a pravidla.....	23
§. 14. Krestanského vichována znaki.....	25
§. 15. Vichována prostredki vübec.....	28
§. 16. O príklade.....	—
§. 17. O privikáňi.....	30

	Str.
§. 18. Privikáňa pravidla vúbec	31
§. 19. O viučováňi	34
§. 20. Viučováňa pravidla vúbec	36
§. 21. Školski učitel čo vichovatel ludu. Povoláňa je- ho cena.....	43
§. 22. Vichovatela ludu obraz	45
§. 23. Vichovatel ludu v rozličňiň potahoh	50
§. 24. Vichovatel ludu mimo školi	55

DRUHÁ STRÁNKA.

O vichováňi tela.

§. 25. O vichováňi tela vúbec	58
§. 26. Vsecko odstranit treba, skrz čo bi telesné moci zoslabnut, lebo skazit sa mohli	60
§. 27. Neskrotené vašne, najme ale pud pohlavni, te- lesné moci kazá, a preto sa skrocovat maju	63
§. 28. Proti osipkam d'eta s zaštepeňim sa má opatrit	65
§. 29. Telo v svojej celosti sa má zachovat	66
§. 30. O povetri	67
§. 31. O pokrme a nápoji	69
§. 32. O prirodzenom vipraznováňi.....	75
§. 33. O ruchu	—
§. 34. O přebitku.....	77
§. 35. O čistote, skrovnosti a porádku.....	78
§. 36. O premavavosti, zlaštne o pracovitosti	81
§. 37. O odpočinuťi a rozveseleňi.....	83
§. 38. Moci telesné s evičováňim tela sa zdokonálovat maju	85
§. 39. O očidláh zevnitřňiň	89
§. 40. Vichovatel v telesňiň b'edah pomáha	91
§. 41. O slepíh	92
§. 42. O hlucho-ňemíh	94
§. 43. O hluchíh	99
§. 44. O chromíh a zohaveníh	100
§. 45. O rozlične chorlavíh	101

	Str.
§. 46. O zmaznavenih.....	101
§. 47. O krátko - zrakih.....	102
§. 48. O ňedbanlivih	103
§. 49. O hlupih.....	104
§. 50. O mimovolnom odchadzáni moču a semena plodného	106
§. 51. Skazené moci tělesné zhojuvat prináleži	107
§. 52. Dobré radi, v ňektorih chorobáh običajnih, tak tež i v udalostáh ňeobičajnih. Potom o zdano- a skutečno - mrtvih.....	110
— 1. Besnost	—
— 2. Bezspanlivost. — 3. Blázneňi.....	111
— 4. Boleňi hlavi. — 5. Boleňi hrdla. — 6. Boleňi oču. — 7. Boleňi prsou. — 8. Boleňi ušu.....	112
— 9. Boleňi zubou. — 10. Brucha boleňi. — 11. Bru- cha štipáni.....	113
— 12. Brucha zapečeňi. — 13. Bruchavica.....	114
— 14. Čemer. — 15. Černi plusger. — 16. Červená ruža	115
— 17. Chiteňi sa paleného. — 18. Cholera. — 19. Čkáňi. — 20. Daveňi. — 21. Farbeňi tvári. — 22. Francuská ňemoc	116
— 23. Hlisti. — 24. Hostec. — 25. Hrakáni krvi. — 26. Kláňi	119
— 27. Kašel. — 28. Krc. — 29. Krop. — 30. Krva- ceňi nosa. — 31. Jačmen v oku. — 32. Lama- vica	120
— 33. Lišaj. — 34. Mesačni kvet. — 35. Mesacová ňemoc. — 36. Mrtvica, šlak. — 37. Nakazli- vost	121
— 38. Nátká. — 39. Nechtovica. — 40. — Obese- nec.....	122
— 41. Odležanost. — 42. Opuchlina. — 43. Osinuťi. — 44. Osipina. — 45. Otlak. — 46. Otrove- nost	123

	Str.
§. 52. 47. Ožralost, opilstvo. — 48. Píchnutí. — 49. Plechavost. — 50. Popalina. — 51. Porezanina. — 52. Porod.....	124
— 53. Prebíti hlavi. — 54. Prehltnuťi. — 55. Puch, smrad z úst	125
— 56. Puknutí sa koži. — 57. Rezak. — 58. Rezaňi sa zubou. — 59. Rozpadanost. — 60. Slabost žil.....	126
— 61. Stlsnutí. — 62. Strpnutí. — 63. Svrab. — 64. Suchá nemoc. — 65. Traseňi sa srca. — 66. Trháňi v hlave. — 67. Ubodnutí. — 68. Uštipnutí. — 69. Vitknuťi	127
— 70. Vredí, rani. — 71. Vržeňi. — 72. Všivavost. — 73. Záduch. — 74. Záha.....	128
— 75. Zamreňi, zamdleňi. — 76. Zapaleňi plúc. — 77. Závrat. — 78. Zdanomrtvost.....	129
— 79. Zdanomrtvost novonarodzencou. — 80. Zimnica, hodonka. — 81. Zlaknuťi. — 82. Zlatá žila.....	131
— 83. Zlatenica. — 84. Zlomeňi ruki. — 85. Zmrznutost. — 86. Zráca.....	132
— 87. Mrtvost, smrt.....	133
§. 53. O domácej lekárne.....	134
§. 54. Ďeta naučiť treba, jako svoje ťelo šetrit a zdokonalovat má.....	138

TRETÁ STRÁNKA

O vichováňi duši.

§. 55. O duševnom vichováňi vúbec.....	140
§. 56. O ume	142
§. 57. O pochope, čili smislu.....	144
§. 58. O rozsudku.....	152
§. 59. O rozume	154
§. 60. O pamati.....	156
§. 61. O básnictvi.....	159

§. 62.	Umové slabosti a ňeduchi sa hojit maju.....	161
§. 63.	Vichovanca naučit treba, jako on na umové svoje moci pozorovat, a jih vzdělavat má.....	—
§. 64.	O srcei, t. j. citlivosti	162
§. 65.	O citoh nižších	167
§. 66.	O citu poctivosti	—
§. 67.	O citu blaženosti, aneb uspokojnosti.....	168
§. 68.	O citu veselosti.....	169
§. 69.	O citu spravedlivosti	170
§. 70.	O citu spanilosti, lebo krási	171
§. 71.	O citu mravnosti	172
§. 72.	O citu stidlivosti	173
§. 73.	O citu sudelnosti	174
§. 74.	O citu vďačnosti	175
§. 75.	O citu účtivosti.....	176
§. 76.	O citu skromnosti	177
§. 77.	O citu láskavosti	180
§. 78.	O citu vlastenstva.....	181
§. 79.	O citu nábožnosti.....	184
§. 80.	Chibi a slabosti tejto citlověj moci vichovatel uzdravovat má.....	186
§. 81.	Vichovanec vedet má, jako na svoje srce pozorovat a ho zošlechetnovat má.....	187
§. 82.	O vôle	188
§. 83.	Vichovatel všecko odstranit musí, čo bi děta k zlému pohnut, a lebo náklonost k zlému v ňom zbudit mohlo.....	190
§. 84.	Neni dost len zachovat děti od všeho sa zňemraveňa, ale aj s vivinuřim slobodnej vôle jih k milovánu a čineňu všeho dobrého priyesti treba	193
§. 85.	Slobodnej vôle zló upotrebováni, a iné mravné pokleski a zlosti tež sa napravit maju	197
§. 86.	Vichovanca naučit treba, jako aj mimo školi slobodnú svoju vólu zachovat a zdokonálovat má	200
§. 87.	Rozlučka	201

Ú v o d.

§. 1.

O školách v uhorskej krajne vúbec.

Školi v drahej vlasti našej su trojaké, totižto: viššie, stredné a nižšie.

K viším školám patri: 1.) Všeučilište, čili Universitas Pešťanská, kde sa Bohoslovi, Práva, Libomudretvo, Lekárstvo, a inšó Umeňi prednáša. 2.) Tak nazvané Academie a Lycea, ktoré su lebo kráľovské, lebo biskupské, a v ktorih sa Pravnictvo a Libomudretvo obyčajne len predkladá. — 3.) Večé, i menšie Gymnasia, a lebo tak nazvané latinské školi, v ktorih mladež vivolivše sebe v stave knazskem, lebo v svetskom vlasti svej užitočnejšá biti, v latinskéj reči, a v všelijakih inih vedáh, a naukách vicvičená a pristrajaná býva. *)

*) Školskó usporadáni v uhorskej krajni sa děli ná štiri okršleki, totižto: 1. Košicki, kde su Academie v Ko-

Niššie školi sa ináč aj národnými nazivaju, preto: lebo v nich vedi a nauki — scientiae et doctrinae — v národnej, t. j. materinskej reči prednášané bývajú; a su dvojnásobné, totižto: počatečné, než ináč menšie, a lebo d'ed'inské, vesnícké nazvané, preto: že v nich počátkove vŕskej vedomosti, totižto: čitaňi, pisaňi, počtovaňi, sa zakladaju, v ktorých každy učení človek svoj školski beh započína, a vesnícká lebo d'ed'inská mládež vŕskú svoju vedomost v nich nadobíva; — a lebo večé:

Večé národné školi ináč sa aj vzorné-normalské — než hlavné-capitalské — volaju, preto: že bi oni na vzor, t. j. na príklad vŕským menším školám slúžiť mali. Potom ale aj preto tak sa volaju: lebo v nich sa predkladajúcich ved, predmet, — scientiarum obiectum — a spôsob od místo-držicej radi kral. predpisani je. — Školi teto mavaju najmenej dve, ale aj tri, aj štiri trédi, v ktorých mládež zachcejica seba premíslom, remeselníctvom, hospodárstvom, obchodníctvom a t. d. živít, a všeobecnó dobró napomáhat, a lebo aj zamerajúca i menšie úradi v spoločnosti ča-

šicáh a v Jagri; Lyceum v Rošnave: Gymnasion večih: 14, menših: 1. Národnih večih škól: 51. — 2.) Ráb-ski, kde su Academie: v Rábe a v Petíkostoláh; Lycaeam: v Soboti; Gymnasion večih: 15; menših: 2; národnih večih škól: 23. — 3.) Velkováradski, kde Academia je v Velkom-Váradé; Lycaea: v Satmá-re, v Segedíne, v Temišváre; Gymnasion večih: 11. — Národnih večih škól: 16. — 4.) Prešporski, kde Academia je v Prešporku; Lycaea: v Trnave, v Vaco-ve; Gymnasia večé: 16; menšie: 5; večih národnih škól: 32. Pozn. Predkl.

som svojim zastávat, v potrebných k tomu čelu vedáh pripravovaná a viučovaná býva.

Povedanó je hore, že této veče národné školi, sa ináč aj v zorné nazývajú, a to preto: že bi na vzor, t. j. na príklad všeckím inším menším školám slúžiť mali. — Spósob vichovatelstva obecného — *Ratio educationis publicae* *) — totišto to predpisuje: abi tí, ktorí učitelstvo a vichovatelstvo ludu obecného sa od- dat chcejú, abi v tíhto školáh sa prvej k tomu prichi- stali a súcimi učinili. — Však ale poneváč skusenost to ukazala: že z vzornih tíhto škól dostatečne vzd'ela- ní a súci učitelove nevichadzali, a to síce preto, že bars oni tam aj něčo o spósobe vichovaňa a vinaučova- ňa obecného skusitelne — *practice* — pochitili, preca ale, poneváč žádnú známost o pojeme, zásadáh a pra- vidláh — *conceptus, principia, et regulae* — tohoto viborného umeňa tam rozumovne — *a priori* — ňena- dobudli, a tak k tomu ňeschopní a ňesúci boli: už od dávnih časou zjavila sa tá obecná žádost: abi vedla prí- kladu inih, najme ale ňemeckih krajin, aj v drahej vlasti našej založili sa také ústavi, v ktorih bi zlaštne dobrí učitelove a vichovatelove pre lud obecni sa vicho- vávali a vzd'elávali. Obecnej tejto vrelej žádosti z strán- ki už sa aj vihorelo. Lebo i Jeho Jasnost Cis. Králouská ňekolko podobnih ústavou krajanskih ustanovila, aj ňe- ktorí p. p. biskupi, v biskupstváh svojih tak nazvané *praeparandie* založili a ustanovili.

*) Višou roku 1806, 1826, 1828, pod náslovom: *Ratio educationis publicae, totiusque rei litterariae, per Regnum Hungariae, Provinciasque eidem adnexas.*

§. 2.

Pripravitelných ústavou pojem a okres — *conceptus et ambitus seu sphaera.* —

Už z samého tohoto názviska lahko sa pochopiť môže; čo? a jaké su toto ústavi? — Pripravitelna čili praeparandia, totižto je taká škola, v ktorej vedľa jistih pravidel, dobrí a suci budu obecného učitelove a vichovatelove, organisti, rektori, zapisníci, čili notariušove, vichovávaní a vzdelávaní bivaju.

Vedľa tohoto teda pripravitelna v dvojnásobnom ohlede svojích žákou vzdeláva a vichováva, totižto vedľa hlavi aňeb rozumu, a vedľa srca aňeb mravu.

Čo sa vzdelávaňa rozumu dotiče, to v tom záleži: abi budúci ludu obecného učitelove a vichovatelove, keď aj ňe uplnú a obsírnú, však preca aspon dostatečnú a dôkladnú známost nadobili sebe o všeckých tých vecáh, ktoré v učiteľskom jejích povolání potrebné a užitočné bit môžu. Preto v pripravitelných každá veda a nauka od samoprvných počátkou sa viťahuje a vizdvihuje, daremnó rozumkování sa na strane neháva, a len na to s všecku usilovnostu sa hľadí: abi z mnohých rozličných ved a nauk to sa viťáhlo a prednašalo, čo k každodňenim potrebám slúžiť môže. — A tak teda v pripravitelných sa prednáša: učení veri a mravnosti k r e s t. podľa obecného katechismusa, vichovoslovi, makrobiotika, čili nauka o zdraví, methodika, čili navodstvo k viučováňu v čítáňu, počtování at.d., bibliická, všeobecná — krajanská,

prirodná — historia, reč madjarská, do-
bropisemnosť, prstonárodnó prirodoslo-
vi, hospodárstvo, zemopis, počátkove
mechaniki, čili strojitelstva, stavitelstva,
s hotovúvaním navrhóu — plan —, cirkevné obra-
di, — caeremoniae —, hudba, spev, organu-
váni, úvod v povinosti notariušké.

Ktoró viučováni v pripravitelni, abi tim lepše sa
podarilo, rozumovná viučováni s praktičným a lebo s
skusitelním vždicki sa spojuje. — S každou totišto pri-
pravitelnou spojená biva aj jistá škola počatečná, v
ktorej mládkove pripravitelští praktične cvičeni bývajú
v tom, čo sa jím v pripravitelni ustne prednášalo. —
Učitel totišto s pripravitelni žákou svojím do počateč-
nej školi lebo sam vivádza, lebo s tejto něktore schop-
nejšie d'eti, do svojej školi povoláva. Tu potom nejaki
predmet uloží, ktorí ponajprv sam visvetluje a vikladá,
a maličké d'eti sam sa s toho vipitúva, potom ale to
jistó i žákom svojím v visvetlováni, vikladáni a v vi-
pitováni sa maličkých d'etok z novu opakóvat dáva; abi
tak, skrz mnohó toto opakóvani a ustavičnú skusenli-
vost, jakošto priredzeni sa jím stau ten spôsob, podľa
ktorého s d'eti zachadzati maju, a o ktorom pred tim,
sa jím rozumovne v škole vikladalo. — Kde okolično-
sti dopuštajú, praeparandisti aj v opatrováni malinkých
d'etok, a v gymnastickih vecáh skusitelne poučováni
bývajú; tak tež i v inih budúceho svojho povoláňa
strankáh, jako k. p.: v reči madjarskej, v obradoh a
službáh cirkevnih, v speve, v poznáni dobrih i škodli-

vih bilin, v zahradnictvi, v čelárstvi, v hedbavníctví a t. d.

Pritom všom ale ne menša starost sa znáša aj o vzdeláňi a ušleshteňi jejih mravou. Lebo dobri priklad je najlepši prostredok, ano základ dobrého vichovaňa. Odkud i velmi potrebnó je: abi mládkove títo v bohabojnih tichih, šlechethnih a statočnih učitelou, a vichovatelou ludu vicvičeni a viobrazeni boli, abi tak, rodičove v nih, druhih jakošto otcou d'etok svojih uzrice, d'eti svoje; jim pod ochranu vdačne zverili; d'eti ale, abi, na učiteloh svojih v všeckom dobri priklad vidice, jih zamilovali, a jim sa podobnimi stat, sebe zachceli. A preto praeparandisti pod múdru správu stoja, vedla ktorej oni na službi boské poradne choděvat, slovo boskó slišavat, sv. Svátosti častejše prijimat, do školi pilne chodit, a všecke svoje povinosti bedlive plnit zavazani su, tak: že pozornost učitelou vždi na nih obratena, nad nimi stráži, a zaslužená odmena tu v utredováňi — classificatio — tu v školnih pisomnih svedectvah, jim svedomíte dávana biva. —

§. 3.

Pripravitelnih škól učel — finis.

Jakokolvek každó umeňi, a každi umelecki ustava svoj učel, čili zámer, tak aj ustava naš pripravitelni. — A sice blišši zámer, lebo učel jeho je: abi v nomti, ktorí na úrad učitelski sa oddat chceju, k nemu, čo najlepše sa prichistali. — Obďalejši ale jeho učel je ten: abi skrz súcih učitelou, a dobre usporadanó vi-

chováni ľudu obecného, Cirkev sv. verných a pobožných krestanou, Jeho Jasnosť milostivi Král náš verných podaníh, a draha vlast naša usilovníh a spokojníh občianou, a lebo mešťanou mat mohla.

§. 4.

Pripravitelných ústavou potrebnost.

Potrebnost ústavou tíhto obširnejše preukazovat ani treba neni. Lebo ne len, že celá vzdelanejša Euro-pa nám surovost a hrubost ľudu nášého na oči mece, ale to aj mnohí ludumilovnejši vlastencove sami uznávajú, netajice: že milá vlast naša, jako v iných mnohých vecáh, tak aj v tejto na zadku zostala. — A preto i jeden je po celej krajne hlas o vzdeľávaňi ľudu obecného, ktorí sa všade, i verejne, i sukromne — publice et privatim, oževa. — Poneváč ale vzdeľávaňi ľudu obecného bez súcih k tomu učitelou dosáhnut bi sa nemohlo, dobrí a súcí učitelove teda neomilne potrební su, a tak teda aj ústavi, v ktorých títo bi sa k tomu usposobnit a vi-pravit mohli.

Pravda je ono, že rodičom to prinaleži, abi deti svoje dobre vichovali a vicvičili. Preto i Kristus Pán stavu sv. Manželstva tu milost dodau: abi rodičove túto povinnost svoju náležite plnit mohli. A málo zajiste; tam i škola už zriďi, kde deti od rodičou svojíh už doma celkom zanedbané su. — Ano aj to je ňeomilná pravda: že čo škola s všemožnu opater-nostu často vibuduje, to ňedbanlivost, zlé prikladi rodičou prečasto v ňivoč obracavaju. — Však ale túto vedla sprave-dlnosti uznat mosíme: že obecni lud náš k domácemu to-muto vichovávaňu ani času, ani schopnosti ňemá, a preto, že i vichováňi detok svojíh, ňe tak z zlosti, jako z ňemož-nosti zaňedbáva, z ktorej zaňedbanosti potom, jako z ňe-

jakého korena kleje a na hrozni spôsob virastá v ľudu našom tá hluposť, surovosť, lenivosť, otreštenosť, a všecké té hrěchi a vistupki, ktoré s jednotlivih šťastim všeobecnó štasti vivracuvaju, ale krajni a národi do zahubi privadzaju. — Poneváč ale i Cirkvi sv. i Štátu všecko na tom zaležat má: abi s jednotlivih šťastim obecnó štasti vseckih sa napomáhalo a dosáhlo, abi mila vlast naša kvetla, a v učivosti pred celim svetom bola, tak teda i Cirkve sv. i Štát na to nastojit má, abi v krajne take ustavi sa usporadali, v ktorih bi dobrí a suci učitelove ľudu vichovávat sa mohli, ktorí bi rodičousku ňedbanlivost v vichováňu detok s vseckými zlými následki napravili, budúcemu vichováňu domacému lepši zámer zavdali, a na takíto spôsob, i Cirkvi sv., i Štátu novó jakošto pokoleňi získajice, z sveta tohoto už mizet počínajici raj pozemskí, obecnú totišto spokojnost do src ľudskih zase uvedli. —

Ani že sa ňech ňikto ňenazdáva, že vichováňi ľudu obecného tak ľahká a snadná je vec, že k ňemu bars kto, a to bez všeckej pripravki ruki svoje príložit móže. — Lebo jestli že v remeselnickih cecháh len ti za majstrom pripusteni bivaju, ktorí po vacej rokou trvajicom učenstvu, cestováňi, — vandrováňi, — svoju súcost dostatečne presvečuju: či bi ažda len vichováňi ľudu za tak chaternó remeslo sa pokladalo, že v ňom ktokolvek bez všeho učenstva a prípraveňa hned majstrom bit mohou — ňe zajiste! — Lebo, jako žádnó inšo remeslo, tak toto požaduje veľiku prozretdelnosť, vtipnosť a trpezlivosť, s ktorú učitel, vedla osobitih jedného každého detata potreb vždi prepasani bit mosí. A tak veru je to drsnatá a hrudatá cesta, ale preca ňe ňeprebroditeľná. — Lebo su mnohé pravidla, vedla ktorih vichováňi detok sa bezpečne a šťastlive dosáhnut dá, jaké su: dušeslovi — psychologia —, životopis vibornih ľudí, dobré knihi, najme ale Pismo sv. — Však ale, kto o tíhto pravidláh ňikdi ňeočuv, kto o paedagogii ňič ňevje, jako že ten bude móct žakou svojih vedla pravidel tih zdarne vichovávat a vzdelávat? Ani vichovatel ľudu ňeni jako iní remeselnik, k. p. kamenár, remenár, ktorí tvrdú lebo

makú látku — materiú — vedľa ľubosti upotrebovať môže, nie ale tak vichovateľ ľudu. — Lebo tento je povinný z jedného každého dieťaťa šľachtného človeka, dobrého meštana, pobožného kresťana vichovať; čo všetko, pri všetkej horlivosti, s dobrým prospechom zajiste len učení, vzdelaní, súci, kresťánski vichovatelia uskutočnit v stave budú. Kde, že ale takéhoto zát — keď ne z ústavou pripraviteľných? — Pod správou nesúceho, a k tomu neprístrojeného vichovateľa, dieťaťo bars aj viroste, ale zostane vždicki jako ten strom, čo v večitom stíni je zasadený; lebo zló vichováňi svoje, na veľkí v sebe, jakošto studnicu všetkej svojej bēdi a nešťasta nosit budú.

A tak, z tohoto už dost sa vidieť môže: že pripraviteľné ústavi, zľastne v vlasti našej su veľmi a ňeomilne potrebné.

§. 5.

Pripraviteľných ústavou užitečnosť.

Ústavi pripraviteľné su ňe len veľmi potrebné, ale aj veľmi užitočné, a preto duležité. A sice, z ohľadu na vichovateľa, vichovancou, a celú krajinu.

1.) Čo sa vichovateľa dotiče, ňikto pochibovať ňebudē, že ten, ktorí sa naležite k tomuto úradu pripravíu, ho aj s večú ochotnosťou a ľahkosťou, ano aj s večím prospechom plnit budú, jako ten: ktorí bez všetkej pripraví k ňemu len tak ľahko pristupíu.

2.) Čo sa vichovancou dotiče; kto že bi nebou o tom presvečený, že tíhto všemožná vzdelanost pod správou a voditeľstvom učného a súceho vichovateľa o mnoho ľepšie sa darit musí? — Učení vichovatelia totišto, je skorej v stave prezrēt a pochopiť duchovné a te-

lesné potrebi svojih žákou, a tak, aj skorej je v stave vedla potrebi každému v viučováni tu z ohledu predmetu, tu spôsobu viovět, a duvernosť si získat.

3.) Ale užitočná je to vec aj z ohledu celej krajni.

— Največá totišto částka obivatelstva naštivuje len národné školi, a vzdelanost svoju v nih aj skončáva; a to sice ta částka, ktorá potrebnó viovováni doma nena-dobudla pre nedbanost, lebo aj neschopnosť rodičov svojih; v svete ale ju nadobudnut vacej nádeje nemá.

— Jestli teda, zaleži něčo Cirkvi sv. a Štátu na tom: abi jej údi nábožní krestani a verní meštani spolu boli, zdáliš i nemá jim vŕecko záležat na tom: abi pre zdarnó viovováni največej částki svojho obivatelstva súci učitelove a viovovatelove pristrajani bívali? — Ale ešte i to sa pripomenut mosí.

4.) Že vedla spravedlivej žádosti národa, a zákonnou naših rozširováni řeči národnej skrz madjarské pripravitelné ústavi i najchitrejše, i najlachše a najmudrejše bez odporu a násili sa podarit móže *).

§. 6.

N á m ě t k i.

Jako každá nová vec, bars ona aj dobrá je, preca svojih nepřatelou máva: tak aj ústavi naše pripravitelné nepřatelou svojih maju.

A to sice, po 1.) Su, ktorí takto o veci tejto súda: na čo len vřaj tolko a takó viučováni mladikou k stavu učitelškému sa chistajících? — Lebo tito, kdíž raz do sveta

vistúpa, súcosti svojej primeranó místo, a aj takú zaopatrenost žádat budú, kdebi svoju učenosť a schopnosť preukázat mohli: včil ale, kdiž najvác národných škól, najme ale dedinských je zle sporadaných, čo že z toho inšó nasledovat bude, jako ňspokojnosť mnohých? —

Odp. Oprave vzdelaníh, a v svojom predzevzeti stálih učitelou toto sa obávat ňtreba. Tito zajiste budú v stave to pochopit, že čo? a jako? ňekde na dedine detom sa prednášať, a čo sa od ňích žádat má. A preto oni spokojni budú v svojom svedomi, keď bars aj z obširnejšej vedomosti svojej, tolko, a to len zdela svojim na počet málo, na schopnosť ale slabím žákom, čo sa tito naučit mocti budú. — Potom ale vedje vždi snadnejše z mnoha málo ňekomu udelit, jako z ničoho volačo.

2.) Iní zas toto namětavaju: tí tak vistrojení učitelove, svojej vzdelanosti aj primeranó obcováňi, lepšó zaopatreňi, a pohodelnejši život žádat budú, čo vsecko dedine ohsáhnut sa ňeda.

Odp. Čo sa obcováňa tika; mudri učitel dobre zná, čo sa od obecného ludu očekavat môže. Ano mudri učitel prám aj to vedet bude: jako aj s pospolitim ludom tež pekne obcovat, a s tim k dobrému ho vodit treba. Však ale ďalej, ved učitelovo povoláňi ňeni je to, abi on zabauki hledau; místo jeho najlibeznejšého zabavaňa je škola, a tu mezi ňeviiňimi deti jeho najmilšá zabauka. — Čo sa ale lepšého patreňa a pohodlnejšého živobita dotiče: pravda je ono, že položení učitelovo na mnohých místah velmi smutné je, a že čím sa ňekto svedomitejše k svojim povinnostám má, že tim meňej o každodeno vizivení sa starat môže. Ba ano, aj to sa zaprět ňeda: že starost o každodeni chleb, jako ňejaki červik srco podžera, a mu vsecku bistrost a silu odebera. Však ale, na proti všemu tomuto, dobre viučeni a vzdelani vichovatel stoji smele a ňepohnutedelne; a bars, podobné starosti každodené ňekodi ho aj zarmúťa, ale celkom ho skormutit su v stave ňeni; a to práto: lebo on Bo-

hu dúfa, a v Ňom aj največu svojho unuváňa a trápeňa odměnu si zakladá. — Pritom ale zbitočnĳh vidavok sa varuje, je měrni, strizlivi, opatrnĳ, dáva pozor na manželku a deti svoje, abi asnad zbitki, skvosti, nadheri ņerobili, ņemarnili, čas darmo ņetravili, ale s poctivu a svečnu prácu každodeno viživeŇi napomáhali.

3.) Nachadzaju sa ešte mnohĳ, čo sa nad tim zastavaju: že na čo je obecnému ludu tá zevrubnejšá učenost? — ņech je vraj dobrĳ krestan, a poslušnĳ, a keď k tomu ešte aj čitat a pisat vje, že mu to dost je. —

Odp. Tĳhto sa hned' tuto pitame: že čo sa to pod tu zevrubnejšú učenostu virozumět ma? — Mi aspon pod tim nič inšó ņerozuměme jako to: čo každému človokovi je ņeomilne potrebnó, abi dobrĳ krestan poslušnĳ a sam v sebe spokojnĳ bou, a k čomu, abi aj národné školi čelili, mi jedine chceme a žádame. Však mi to teŇ dobre věme, že věra a čnost je hlavnĳ ten článok, ktorĳ sa naučiť každému po najprv patri. Však ale ani věra, ani krest. spraviedlnost žádne prekážki ņerobi višěmu sa vivinuťu schopnostĳ duchovnĳh; ba ano čím vzdělanejšĳ je duch, tim čistejšá věra a dokonalost bĳva. Vzdělanĳ človek ņe tak lahko, a zredka keďĳ, kďĳž človek hlúpi a surovi, hned' a skoro vždickĳ k všelijakĳm obecnó dobro vivracujĳm vistupkom, jako k ņevernosti, buntovnictvu, zburnosti a t. d. hotovĳ bĳva.

4.) Ňěktorĳ ešte aj to tvrdá, že večo to vzdělanĳ ludu je nebezpečnó.

Odp. Že prevzdělanému človeku pluh a motika, ano ani žadna taššá robota a poddanská podlžnost a odvislost k chuti pram ņeni, to mi teŇ radi dopuštame. Ale ņeni sa je čo toto bát tam, — jako u nás — kďě ešte len o umenšěni panujěcej ņevzdělanosti sa pracuje, Ani sa ņenačĳm lakat tohoto strašidla pri takom vĳchovávanĳ a vzdělávanĳ, kďě bohobojnost za počátok mudrostĳ, pracovitost ale za hlavnĳ prostredok k spokojnosti sa voli. —

5.) Ešte aj to ņěktorĳ namětaju: že sa lud len vždĳ vi-

chováva a ustavične vzdeláva, a že pri tom, preča len ešte zlostnejši zostáva.

Od p. Tam, kde sa dobre a naležite vichováva, tam sa zajište aj prospech nejaki videt dáva. Tam ale, kde sa zle a chibne viučuje, tam zlého ovoca pričína, lebo nesvedomitost, lebo nemudrost býva. — Potom ale, nech že sa nikto nenazdáva, že jednu celú obec, za jeden, lebo za dva roki, celkom preinakšiti je možno. Lebo čím je večá dolina, tim veči býva vršok, a tak čím je večo upadnuťi, tim taššo býva pozdvihnuťi. — Odkud i dost je, jestli po 20 — 30 rokoh, obecná premena niekde, tak rečeno, až do oču padá.

§. 7.

Vichovatelstvo u starodávnih.

Kto v umeňi tomto znamenitejšé pokrohi učinit chce, ten má vedet: kedí a jako sa táto nauka počala? skrz koho je zdokonalená? a jaké premeni podstupila.

A sice, čo sa počata tejto nauki tíče, o tom takto smišlat môžeme: poneváč d'eti vichovávat, jakšto prirodzená povinost je rodičou, tak bezpečne sa tvrdit môže: že nauka táto, už s pokoleňim ľudským hned' svoj počatok mala. — Rodičove totižto, z prirodzenej náklonosti k d'etom, vdačne opatřili všecko, čo k tomu k dobrému jejím slúžit mohlo. — A tak teda sa povědat môže: že sama prirodzenost nauku túto v ľudoh zbud'ila, a že ju potom rozum a skusenost len rozvinula a zdokonalila. — Však ale aj opatrnost boská veliki vpliv do vichovaňa ľudského pokoleňa hned' od jeho počátku brala. Lebo v Pisme sv. St. Zak. ne len sa prikazuje, abi d'eti dobre vichované boli, ale k tomu aj súci spôsob sa ukazuje. Tak v kn. Prislova kap. 13. v.

24. sa hovori: „kto šanuje prut, ňenavidi svojého sina, ale za času tresce, kto ho miluje.“ — Zas v kap. 22. v. 15. „Bláznivost je pri vázaná k srcu chlapca, ale prut karnosti vižene ju.“ Zas v kap. 29. v. 17. „Viučuj sina tvého, a občerstvi ňa, a spôsobí rozkoš duši tvej“ a t. d. A hle! toto su zlomki vichováňa u židou, podla ktorih bohabojni rodičove dĕti svoje vichovávali, a podla ktorih aj proroci v školáh svojih pokračovali. Mezi tim u židou boli prorocké školi, v ktorih mládež sa len v bohabojnosti a nábožnosti ostro viučovala. Teprv u rekou vichovatelstvo na jistih základáh vistavovat sa počalo; a čo títo takto započali, to potom Rimane dokonalejše vivinuli. Však ale u všeh tíhto vácej sa dbalo o vzdeláni len tela, jako o zošlechteňi duši.

§. 8.

Vichovatelstvo u starodávnih krestanou.

S rozširovánim veri Kristovej, jako v všeckih inih vecáh, tak aj v vichovatelstvu, veliké premeni sa v svete prihodili.

Podla učěňa Kristovéha, totišto, poňeváč všeci luďa, jako jeden původ maju, tak aj k jednému čělu povdani su, preto na zošlechteňi a zdokonaleňi vóli ludskej sa najvác hledĕt moselo. Odkud u prvih krestanou už hñeď za pravidlo vichováňa to slúžilo: abi každi krestan čnostlivi a mravni bou. Na vzdeláni te-

lesníh a umovíh vloh len na tolko sa dbalo, na kolko to k dosáhnútu hlavného toho čela potrebnó lebo užitočnó bolo. — V prvíh stoletáh Cirkvi Kristovej, totižto, na to veľmi hľadeli najvyšší její správcove: abi počet vericíh křestanou sa rozmáhau, a čnosti křestanské abi sa rozširovali. A preto, vzdělání a šlechtnost mravou, bou vtodi jedinki zámer vichovatelstva křest., a to že len u ludu obecného, ale aj u vyššíh a nižšíh stavou. A hle! takóto bolo položení vichovatelstva aj v vlasti našej, za prvíh jej králou, totižto: nábožno-mravnó, a s iními naukami len tak pobočne podporovanó. —

Pozdejše potom, pri konci XV. stola, vichovatelstvo inšú podstatu dostávat počínalo. V XVI., XVII. stola, už aj spisi o ňom jednajice sem tam sa zjavovali. V tom čase aj v vlasti našej, o vichovatelstvi horlivejše premišlat sa počínalo. V ohlede tom, najväcej spôsobiu v vlasti našej Matej Korvinski král, za ňim ale najme najvyšší knazi ostrihomski. A biskupove, jako: Oláh, Pázman, a. j. ktoríh zásluhi su večité a ňesmrtedelné. — Za tíh časou, jako inđe, tak aj v vlasti našej vichovatelstvo bolo pod spravu duchovníh osob, zlaštne Reholnikou, jako: Jezuitou, Piaristou, Benediktinou, a jinih; ktorim svet večitu vdačnosť je povini, že len preto: že za tíh burlivíh časou krásno umeňi vrele a verne pestovali, ale aj za to: že mnohíh viborníh mužou Cirkvi sv. a Štatu vichovali. — Aj od sv. Alžbeti a Uršuli nazvané Mniški — Geptiski — už za tíh časou o nabožnó vichováni mladeže chvalitebne pracovali.

§. 9.

Vychovatelstvo za novejších časou, menovite v vlasti našej.

Od počátku pokoleňa ľudského, už vychovatelstvo sa vždi spravovalo vedľa jistíh starodávníh običajou a pravidel, ktoré časom svojím, vedľa rozvíjajících sa potreb a okoličnosti sa menili, a vždi vac a vac rozširovali. A ačkolvek už od predávna o tejto veci sa dost radílo, premišľalo, ano aj pisalo, preca teprv v XVII. stoloťi pravidla nauki tejto, do lepšého porádku a dokonalejšej sustavi — systema —, uvedené su. Veliké zásluhy o to maju Angličane a Francuzi, največé ale Nemci.

A v tejto poslednej dobe, aj v vlasti našej o vychovatelstve lepšie sa starat a pracovat počalo. Za kráľou M. Therezii, Josefa 2-ho, Opolda 2-ho, nadevšecko ale za Franciška 2-ho v tejto veci mnohé a duležité premeni sa stali. Buducého ale lepšého vichováňa základ položení je r. 1806-ho skrz vihlášeňa „spósobu vichováňa“ — ratio educationis. — Abi ale vichováni a vzděláni ludu aj obecného sa jistejše a richlejše darilo, r. 1814-ho vichovoslovi, čili paedagogia, ně len do peštanského všeučilišta, ale aj do všeckíh duchovníh semenišť je uvedená, a jako radnó studium predpisaná. — Za najnovejších ale časou, za panováňa totišto Ferdinanda V-ho vec táto, totišto vichováni ludu obecného, veliku a nadobičajnu pozornost na seba stáhla, a veliku povahu vůbec získala, tak: že z ohľedu jej ně len už mnoho dobrého a spasonosného sa nariđilo a

učinilo: ale aj, že sa tím najdôležitejším predmetom všeobecnej žiadosti a práňa krajanského stala.

Praeparandie v predešlom století, po najprv v německih krajnách povstali. V vlasti ale našej teprv v století tomto, a něktore ešte len za nědavních časou. O jejích rozmnožení a zdokonalení pekná horlivost na vacėj sňemoh krajanských sa ukazovala. K čomu otcouská vláda naša i milostive povolila, založivše hñed' pripravitelné ústavi v Budíne, v Prešporuku, v Zombore, v Vel-Várade, v Košicáh, v Rábe, v Kremnici. Za najnovějšíh ale let: v Pešti, v Kaniži, v Miškolci, v Novih-Zámkoh, v Segédine. — Ale i najvišší duchovní pastiri tejto potrebi vihoveti chcejice, někde v biskupstvách svojích pripravitelne založili, jako: v Spiši, v Jagri, v Pet-Kosteloh, v Vesprine, a jích dobre zaopatřili. — Roku ale 1842-ho Jeho najosvicenejšá Milost kníža Josef Kopácsy, A.-Biskup ostřihomski, a vel. A.-kapitolá ostřihomská s velikimi nákladi pripravitelnu v Ostřihome založili, menovitu zložice hlavnicu — capital — z kojej ně len učitelove svoje plati, ale aj mnohi žáci ročité prispevki — stipendia — dostávají.

Radovat sa teda můžeme, vidíce této pokroki, ktoré na poli tomto sa dělaju. Ani sa něbojme, že od nějakých prekážek asnad zaseknuté a zastavené budu. Lebo duch času jim už cestu preklesniu, a aj ďalej preklesnovat něpresta-ne. A ačkolvek vlasti našej na poli tomto sa mnoho už stalo, ale ešte vac sa chistá, zmišľa, strojí, piše a radí. To přešvečuju mnohé té spisi, ktoré za tíhto časou o tomto predmete na svetlo višli, a mnohé té vedecké pojednáni, ktoré sa sem tam zjavili, a ešte zjavovat sa něprestávají. — A bars toto najvacej sa đeje v reči madjarskej, a v záležitosťáh najme ludu a národnosti tejže, preca i v národe

slovenskom prekrasná jiskra táto ňevihasila; jako to svečá slovenské nar. novini s krásnim svojim o vichováni ludu obecného pojednáim. Ale aj knihi česko-slovanské o tomto predmete zevrubnejše jednajice ňezchadzaju. Preto i ňe-
které tuto aspon pripomenem:

Salcmanna: Račinka, aneb poukazáni k nerozumnému vichovániu detek. Zčestil N. Vanek. V kral. Hradci 1824.

Tohože: Vojtech Krasil, aneb uvod k rozumnému vichovániu detek. Zčestil N. Vanek. V Praze 1837.

Svoboda J.: Škola pre učiteľa opatroven a vúbec. V Praze 1839.

Formanek: Listove tikajici se vichováni dítetek. V Praze 1829.

Jerabek: Pravidlo kr. kath. vichováni dítetek. V Praze 1833.

Jais J.: Vec najduležitejši pre rodiče, školní učitele. V Brne 1824.

Orverberg B.: Navedeni k naležitému školnému vichováni pro učitele, pestuni a školní popomniki. V kral. Hradci 1826.

Ziegler J. L.: Verni raditel rodičů, detek, pestunu a učitelu. V kr. Hradce 1824.

Jiršik J. V.: Škola ňedelní pro virostlu mládež. V Praze 1826.

Však ale, ňe len, že mnoho knih o tomto predmete spisanih má litteratura česko-slovanská, ale aj vlastné časopisi, predmetu tomuto varované má, jaké su:

Pritel mládeže. Vidavan od vel. konsist. Kralo-Hradeckej.

Bibliotheka mládeže. Od Vlasáka.

Bibliotheka poučnih a zabavnih spisů, pro mladí a dospelí vek. Od Jos. Pečirki.

Bibliotheka zábavného čtení. Vidávana od Jak. Maleho.
A t. d.

PRVÁ STRÁNKA.

O vichováni vůbec.

§. 10.

Čo to znamená človeka vichovávat?

Človeka vichovávat nič inšó nežnamená, jako skrité v ňom schopnosti a vlohi, vedla jistih pravidel a zásad opatrovat, rozvinovat a zdokonalovat. A lebo znamená človeka z stavu prirodzenej něčinnivosti do takého stavu položit: v ktorom bi on svoje časné i věčné štěstí dosáhnut, t. j. vedla možnosti, i sebe, i celému človečenstvu, najme ale otčini — patria — svoje, užitečným a kralovstva neb. učastním sa stat mohou.

§. 11.

Človeka vichovávat je potřebné.

Každí človek s mnohými krásnými vlastnostami, jako vedla duši, tak aj vedla těla je ozdobení od stvoritele svojho. Však ale velmi bi sa milíu, to sa někto nazdavajice: že člo-

vek i sam bez vŕej pomoci opusteni, už vedla samej prirodzenej schopnosti svojej, dokonale sa vicvičit môže. — Lebo opusteni a sebezanehani d'eti rozpustilost, tak jako nevicieni a nevzdelani ljudi hlupost, divokost, zlost, ba ano zhovadilost dost presvečuju: že každého človeka v jeho sa vivinuťi napomáhat, t. j., že ho vzdelávat a vychovávat treba. — Jakokolvek z semena virastajici stromek, že len pečlive opatrovat, polévat, okopávat, podepěrat, od hmizu očistovat a t. d., ale aj štepiti, lebo očkovat treba, abi z něho někodi peknó ovoci donašajici strom zostau: tak tež i v človeku skrité schopnosti a vlohi, ženi dost len chovat, opatrovat, obhajovat a obživovat: ale jih aj v vivinuváni sa napomáhat, v činnosti riditi, a taki zámer jim zavdat treba: ktorí bi sa s určením — destinatio — jednej každéj vlohi, a tak s určením celého človeka zrovnavaui, t. j. človeka vychovávat je potrebnó. —

§. 12.

Vichováňa cěl a rozdělení. Vichováňi ludu. Vichovoslovi. Národno vichovoslovi.

Každí človek v dvojnásobnom ohlede sa hore vzati môže, totižto: lebo jako on sam v svojej jednotlivosti je: a lebo jako je spolu údom tovarišstva ľudského. — Odkud teda i jeho vlohi a schopnosti dvojnásobne sa vzdelávat mosá, totižto: abi sam v sebe už dobri človek bou; potom ale, abi i ľudského tovarišstva súcim údom sa stau. — Preto i cěl vichováňa je dvojnásobni, totižto: všeobecni, ktorí každého človeka jednako

sa tika; a osobni, ktorí vedľa rozličnosti stavu, pohlavi, veku a t. d., rozličníc osob, osobníc lebo osobitníc sa stáva.

Však ale potrebnó je, abí všeobecni cěl vichována sme obsirnejše a dúkladnejše vivinuli. — Boh dobrotivi, totišto: každého človeka na svoj obraz boski stvoriu, t. j. sebe podobníc učiniu. Všeobecni cěl vichována teda v tom zalezat mosí: abí obraz ten boski v človeku naležite bou vivinuti, opatrení a zachovani; abí človek skrz umelost a čnostlivost vždi vác a vác k Bohu sa približovau, Jemu sa podobnejšíc stávau, to aj skutkámi preukazovau, a tak abí pravíc a hodníc človekom bou. — Toto z človeka abí i vistalo, Stvoritel s znamenitíc schopnosti ho obdariu; dau mu totišto dušu nesmrtedelnú, rozumnostu, citlivostu a slobodnú chčivostu ozdobenú, abí tak, človek to, čo je ozaj opravdivó, rozeznat; — čo je krásnó, zamilovat; — a čo ozaj dobró, zachcet a vždi vikonávat mohou.

Keď ale človek k všemu tomuto, skrz hrěch prvorodzeni neschníc, nespahníc a nesucíc sa stau, Otec nebeski z neskončeného milosrdenstva svojho, Bostvo svoje na jednorodzenom Sinovi svojom Kristom Ježišom sčlovečiu, t. j., skrz vtelení Krista Ježiša Bostvo svoje na svete zjaviu, preto: abí ľudskó pokolení Ho vidice a slišice, a nasledujice, s milostu bozú posilnenó a napomahanó k Bohu tim lachše a snadnejše sa približovat, t. j. blahoslavením biti mohlo. Odkud' cěl vichována vimernejše a dúvodnejše ešte v tom zložit móžeme: abí človek v najvernejšého nasledovnika Krista Ježiša, a tak v najdokonalejšého křestana vichovani a

vícvičení súcim a účastnim, casného i večného blahoslavenstva zostau, a tak, jako Pán Boh v celom svete, i on tež bars v úskom okrese svojom, blahodarne a spasonosne účinkovau.

Poňeváč ale človek ñe len z duši, ale aj z teľa pozustáva, ktoró Boh Stvoritel tež jakošto nástroj a od'ev duši s peknimi vlastnosťami a schopnosťami obdariu, preto: abi človekovi na pomoci k blahosti bolo, vichováñi aj tam ma čelit: abi této tělesné vlastnosti a schopnosti v d'etok sa pekne a zdarne vivinuli, a v celkosti, v ñeporušenosti zachovali; a lebo, jestliže bi sa nakazili a porušili boli, abi zase sa pozdravili a zhojili.

Podla tohto teda vichováñi buďe ino duševno a inó tělesnó. A na kolko obo toto vespolek z človeka dobri úd občanstvu a tovarišstvu ľudskému vichováva, može sa volat: Vichováñi občanskó; a na kolko sa ono zlaštñe s pospolitim ľudstvom oběra, može sa volat národnim. — Móže ono ešte bit, lebo domacó, jestliže sa sukromñe doma len koná; lebo verejnó, jestliže v publicñnom ñejakom ústave sa d'ěje.

Ta nauka — doctrina — ale, ktorá vűbec všeho vichováña potrebné zásadi a pravidla vikladá, volá sa vichovošlovi, čili paedagogia skumná — theoretica —; tá ale, ktorá téže pravidla a zásadi upotrebovati uči, sluje: paedagogia vikona — practica. — Na kolko ale veda — scientia — táto s vichováñim obecného ludu sa zaujima, vola sa: paedagogia popularná, a lebo prostonárodnó vichovošlovi. —

§. 13.

Vichováňa zásada a pravidla.

Jakokolvek každó budovisko má svoj základ, na ktorom stojí, tak aj každá vec, každá nauka a veda mosí mat svóy základ, z ktorého sa vizdvihuje, a na ktorom spočíva. — A tak teda pod hlavnu, a lebo základnu zásadu — principium — nič inšó sa nevirozumeňa, jako taká vipoved': z ktorej, jakšto z nejakého prámeha vivérajú, vistupujú, a sa vijasnujú vŕecké tejže vedi članki. — Kdiž nejakó staváňi je pekne, dobre a naležite usporadanó, to sa volá ustrojnosť, lebo sustavnost. — Utešenú a premilu takúto ustrojenost vid'et móžeme v celej prírode, lebo tu od Boha je vŕecko dobre, pekne, sumerňe a pohodelňe usporadanó. Vŕak ale, jako v každej veci, abi ona dobre usporadaná bola, tak aj v každej vedi tato ustrojenost, lebo sustavnost chibat němóže, a preto ona, ani v nauki tejto našej schádzat ňesmí. —

O tom ale, jako bi sa hlavná tá zásada vichovatelstva dobre a naležite vipovedat mala, dost bolo, a aj eŕše je ŕkrepŕi mezi učenimi luďi. A sice iní chceli ju v tej vipovedi zaobsáhnúť: „vichovaj d'eti k človečenstvu,“ druhí zas: „vichovávaj d'eti k mravnosti.“ — treťi: „vichovaj d'eti tak, abi hodné boli života.“ at. d. — Mi sa tuto o pravdivosti jedného, lebo druhého hádat ňebudeme, lebo to už druhí dost čiňili; vŕak ale o tom sme jisti a presvečeni, že na ňejistom základe vistavená vec dlho stála bit němóže. — A preto, mi o mnoho jistejši základ naleznúť sa nazdá-

vame v tej vipovedi: „vichovaj d'eti, abi z njih dobri krestjani boli.“ — Lebo kto dobri krestjan je, ten skrz svoj svati a čnostlivi život približuje sa k Bohu, ktorého obraz na sebe nosi, ten je verni a dobri vlastenec, poslusni a usilovni poddani, v každom položení spokojni a dobromiselni, Boha nad vsecko, bližného ale tak, jako sebasamého milujici, — ten v teda dosahuje cěl svojho vichováňa, totišto: svoju vlastnu i obecnu, časnu i večnu blahost. Keď ale človek, takto vedla zásadi tejto, cěl vichováňa svojho dosahuje, nech že teda, vipoved' táto, 'nam slúži za hlavnú zásadu, pri ktorej mi zostat, a od ktorej vsecké članki vedi našej aj viťahovat bud'eme. Tim vácej, že zásada tato je: prostredná — simplex —, jasná, krátka, lahko pochopitelná, tak: že každi človek ju snadno pochopit a rozumet, a vedla nej lahko sa ríd'it môže. A tak teda, poňeváč i s potrebnimi vlastnosti je zaopatrená, je aj najprimernejšia a najužitočnejšia. —

A tak, už včil, vedla tohto môžu sa viznačit pravidla — regulae — vichováňa nášého, ktoré su nasledujice:

1.) Schopnosti té, s ktorimi d'eto od Boha je obdarenó, vážme a setrime, odstranujice bedlive vsecko to, čokolvek bi jim uškod'it mohlo.

2.) Vivinuťi sa tíchže schopnosti napomáhajme, a k svojmu cělu ved'me.

3.) Jestliže bi ňektoré z njih zoslabnuté, a lebo skazané boli, té posilnit a uzdravit hled'me.

4.) Žákou k krestjanskému samoseba zdokonalováňu učme a prikrivajme.

A toto su hlavné té pravidla, ktoré vychovateľ pred oči vždicki má, a vedľa nich sa spravovať má.

§. 14.

Kresťanského vychováňa znaki.

Vichováni v duchu kresťanskom je tá najvibornejšia práca, lebo ono je ten najvznešenejší dar boskej Prozretnosti. Nebo: 1.) Ono, aby človeka ňebu získalo, tu ho už svatim ňevinnim, a tak blahoslavením učiniť hľadí, a tak veru ňečo boského na sebe nosí. — 2.) Poňeváč kresť. vichováni ňe otrokou, ale slobodnih ľudí vichovávat chce, kresťanského vychovately v vňeckih jeho prácach vodí a sprovádza láska, s ktoru dobre sa zrovná otcouská prisnosť, ale ňe tiránská ukrutnosť; on v potrebe aj karhá, ale prutom láski, nasledujice tak Boha, toho najlaskavejšého, spolu ale aj najspravdlivejšého Otca, ktorí k láski ostroost pripojuva, túto ale s milosťu sladí. — 3.) Kresť. vichováni, schopnosti a vlohi roztrasujice ňekazí, ale radnej zjednocuje, a zjednotené k celi svojému pripravuje. Pre jednu schopnosť druhú ňezanedbáva, ani ňevivracuje; ale dušu i telo spolu vzd'elávajice, človeka i tu šťastlivim, i večne blahoslavenim učiniť hľadí. — 4.) Kresť. vichováni v všom porádek majice, nič ňeprevráca, ale niššo viššému, a toto zas najviššému podvoluje. Telo duchu, a tento Bohu podnižuje, vášne a naruživosti rozumu, tento ale věri pokladá; a takto, kdiž v vňeckom časnost s večnostu spojuje, konečnemu tvor, — človeku — do ňekonečnosti radostnú vihlědku odtvára. — 5.) Kresť.

vichováni sa verne pridržiava prírodi a skusenosti, ja-košto tím najbezpečnejším spraviteľom života ľudského. Preto nič ono nechce, volačo nového tvorit, ani pred časom zrelé ovoci mat; ale jako mudrého lekára, le-bo zahrádnika zásada je, len účinnosť prírodi napo-máhat: tak aj jeho pravidlo je: prirodzenosť v svo-jom zroste a rozkvete vedľa skusenosti len podopě-rat. Ono chce bit, a je verním vždi učedelníkom a mi-lovníkom prírodi. A preto: 6.) Jako mudri zahrá-dnik sa nežastavuje nad tím, abi z každého semena len samé ruže, lebo hrebički tvoríu, ale jednu každú bili-nu pri svojej prirodzenej podobe naháva, dobro vedice: že krásnu zahrádku boskú, totišto svet tento, pram ta veliká rozmanitosť a všeličnosť, tak utešenú a premilú čiň: tak aj krest. vichovateľ jedného každého žaka, podľa prirodzených vloh a iných potreb vichováva, vzde-láva, abi len svoj cieľ dosáhnuti, t. j. šťastliví a spaseni biti mohau. — 7.) Odkud' o to najhorlivejšo pracuje: abi v d'etati citlivosť, jakšto najvibornejšo to semeno, z ktorého pravej človečnosti znameniti ten ker virastá, zbudiu, zachovau a zdokonaliu; abi tak v ňom d'etin-skej ňevinosti spanili raj založice, jedného každého bla-hoslavenstva večného súcim a hodnim spôsobiu, majice pred oči slova Krista Pána: „Ňebuďeteli jako d'e-ti, ňevejd'ete do Královstva ňebeského.“ (u sv. Math. kap. 18., v. 3.) — 8.) Krest. vichováni vždi na prostred cesti zostáva, a všej prepjatosti a po-stranosti pilne sa varuje; prostrednú cestu mezi prisno-šću a ukrutnosťü, mezi ňecitlivosťü a maznavosťü, mezi hluposťü a prazním mudrkováňim, mezi ňeveru a pove-

ru a t. d. sebe volí, a po nej vždi verne kráča. Nevichováva ono jedine len pre Cirkev, lebo len pre Štát, lebo len pre domácnosť dobrej údi; ale spolu Cirkvi, Štátu a domácnosti, t. j. nebu a svetu vzděláva dobrých sinou. Pre Kráľovstvo nebeskú zlaštne, vichováva ono dobrých občanou, ktorí, jako takí k každému povoláňu hodní a súci su. Su zajiste i oni dobrí manželove, spokojní a usilovní občane, opaterní hospodari, smelí vojaci, staťoční kupci, rozumní remeselníci a t. d., jedním slovom, v všom a všade poradní ľud'e. — 9.) Krest. vichováňi čo stavá, to nestavá v povetri len, ale na pevnom základe; lebo ono od prvých počátkou všecko počína, človeka hñed', a celého sa ujíma, a ho až do rozkvetu nepušta, vzdělávajice a sposobujice ho; ñe len pre školu, lebo pre jednotlivu ñejaku okoličnosť, stav, krajňu a t. d., ale pre celi život a kráľovstvo nebeskú. —

Však ale ďalej ešte presvečovati ani potrebnú ñeni; lebo i samá skusenosť to ñeomilne potvrdzuje. — Skusenosť zajiste to učí: že duch tento krestanskí prevladau, ñe len nad mnohými krvavými boji a valkami, ktoré ešte len do ñedávna s celu Europu zatrásali: ale aj, jako prevladau vše té politické bludárstva, nábožné šílenstva, klami, omili a t. d., do ktorých ñerozum Europu skoro už celu bou zamotau. — Však ale včil už svet uznávat počína: že všeobecnú šťastí duchom krestanským jedine sa vimáha, a že ñinejša osyeta a vzdelanosť jedine jemu sa pripisati má. — A preto v duchu krest. zaodatú vichováňi všade zase stupuje do svojích starodávnych práv, lebo aj tam, kde mu boli pred tím z ñih vyházali, aj tam ho včil na spak vrúčne žádaju, a s radosťu prijímaju. Odkud' i nám, jestliže otčinu — patria — našu spraviedlive milujeme, čo že ma bit tak na srei, jako to: abi aj u nás, vichováňi ludu obecného, v tomto jedine duchu sa vedlo a pestovalo. —

§. 15.

Vichováňa prostredki vübec.

Poňeváč vedľa hlavnej zásadi vichováňa nášého, každo d'eta v dobrého krestana sa vicvičit a vzd'elat má, paterno je: že mi s d'etatom vládat a pochibovat mosíme. — Čo dvojnásobne sa stat môže, totišto: slovom a skutkom; a lebo jako sa to aj zretedelnejše vipovedat môže: duševních a telesních moci — vires — potrebnó vicvičeni a vzd'eláni, u d'etata spôsobuje: prikľad, privikáni a viučováni.

§. 16.

O prikľade.

Každó d'eta už od prirodzenosti je náchibnó inih učinki nasledovat, najme ale tih, s ktorimi väcej obcuje, jako su: rodičove, učitel a j. — prikľad v sebe nejaku pošahujicu moc má, tak: že častokrát, kdiž mnohé reči, prosbi, dari, tresti, k něčomu d'eta naklonit preca v stave něboli, k tomu ho prikľad snadno nakloniu a privedou. — V prikľade totišto vid'i d'eta, že to, čo sa od něho žada, němožnó něni, potom ale aj to vid'i, jako sa to stat môže. Prikľad všeckému a každému viučováňu a privikáňu dodáva silu, živost a püvabnost tak: že on sam je to, čo této dva su spolu, ba ano ešte aj väc. Lebo len prečasto dobri prikľad bez všého viučováňa väcej osoži, jako to najvibornejšó viučováni z ust toho, ktorého skutki s reči sa nězrovňaju. — Odkud, mnohi učeni vichovatelöve dobri prikľad volaju, že je

polvichováni, a lebo najlepšó viučováni. — U staríh predkou naših, pri jejih neučenosti, mimo privikáňa, príklad bou jedini ten prostredok, ktorím oni d'eti svoje vichovali a vzd'elali, tak: že — jako to dobre v'eme, — statočn'ih, šlechetn'ih, s v'seckimi čnosti krásne ozdoben'ih mužou vichovali. —

Za naših časou, pri vichováni veliká je to chiba, že kdiž rodičove učitelove a vichovatelove v'secko temer len na ústnom vinaučováni zakladaju, na dobri príklad skoro už nič, a lebo len veľmi málo dbaju. — A takto sa stáva, že pri v'seckej tej osvete, ktorá v mnoho vedeňi v'čil panuje, pri mnoh'ih dobr'ih zákonoh, a v'seck'ih občansk'ih porádkoh, ľudskó pokoleňi preca len klesne, a to tak: že žalostne lepšé časi predkou naših prečasto si pripominame, a prečo? lebo lepšé boli jejih mravi, bodrost ducha, povaha — character — a t. d. — Tomuto obecnému klesnútu za tíhto časou cestu zastaviti, něktori chceju s tak nazvaním gymnastickím umeňím: jako: s pasovaňím, šermirovaňím, jezdeňím a behaňím o závod, a t. d. a na tento spôsob v mládeži chut a snáhu k starootcouskím čnostám zbuditi. — V'sak ale vedla zdaňa nášého, bars to chvalihodnó a aj užitočnó je, ale dostatočnó preca není. Lebo mi sme tak presvečení, že pokud starootcouské čistě mravi, krásné a prostomilé jejih čnosti do života zase uvedené nebudu, pokud v mladeži pravá bohabojnost, vrela nábožnost, a to sice príkladmi predstaven'ih sa nežakoreňi, do toho času v'secke naše ústavi a porádku budu bez všého prospechu, a vetrici zlí duch tohoto stóletá, najlepšé zámeri cirkvi sv., štátu, škól a zákonou v'seck'ih v n'ivoč obracat, a jejih vtok k obecnému dobrému prekazovat a vivracovat buďe. — Naproti ale, abi tak v'rele žádano vichováni sa podarilo, potrebnó je: abi v počahu na v'secké obecné a osobné potrebi v roynej váhi stálo; potom ale abi dobrími príkladi sa podporovalo, ba ano nimi aj vedenó bolo. — Lebo len takto stat sa lahkó němóže, abi mezi dobrími a šlechetními ľud'í vichovanó d'eta, někedi cel-

kom sa znešlechetnilo a skazilo. — Keď ale dobrí priklad takúto dŕaznosť ma na deti, samo od seba sa rozumi, aby aj učiteľ všeto sa pilne varoval, s čím by vichovancou svojích nejako pohoršit a k zlému nachilit môžu. — Ba ano, nech na tom bude: aby všetko jeho viučování v svojom vlastnom dobrom príklade, jako v nejakom zrcadle sa viditeľným, milým a libežným ukazovalo.

§. 17.

O privikání.

Krest. vichováni vedla najulého viznamu nič inšó ňeni, jako zviknutost d'etata k dobrému. — Preto privikání môže sa dobre pripodobnit nejakej dobrej a starostlivej matki, ba ano môže sa nazvat matka sama. Lebo obecnó prislovi svečí: že zvik v druhu prirodzenost sa obracá; ale to aj pismo sv. potvrdzuje, lebo v knihi prislova v k. 22.; v. 6. sa hovori: „že mládenec ani v starobe neodstúpi od tej cesti, k ktorej za d'etinstva privikou.“ — Jako teda d'eta za malička privikame, a lebo jako ho zviknut nahávame, tak ono aj na starost bude. Preto velká lahkovážnosť, a ňevislovitelná bola bi to škoda, keď bi d'eta len tak na seba sa zanechalo. — Krest. vichovatelovi teda nech že i na tom záleži: aby vichovancou svojích k všému dobrému privikau, od zlého ale aby jích odvikau, Ano nech má starost; aby v d'etati nič takého sa ňezakorenilo, a volako ňezahňezdilo, čo sa s statočnosťú, svečnosťú, jednim slovom, s krest. spravedelnosťú ňezrovnáva. To ale nech sa vinasnažuje: aby d'eta zviklo, všetko to len a jedine činit, čo sa s krest. spravedelnosťú, s dobrými mravi, a s dobrím svědomím zrovnáva.

§. 18.

Privikáňa pravidla vübec.

Poňeváč teda privikáňi je duležiti prostredok dobrého vichováňa, potreba je, abi sme o no slušnú starost mali. A sice v duchu krest. ono timito pravidli sa spravuje.

1.) Poňeváč vedla običajného behu samej prirodi, od zdravih len, vedla tela i duši rodičou, zdravé d'eti pochádzat môžu, zákonom bi sa uvěst malo: abi dve, zdravého tela i rovného veku mladé osobi, z samej láski a naklonosti k sebe vespolek, len do stavu manželského vstupit, a cirkevnim požehnáňim sa zaopatrit mohli. — Splodeňi ale d'etok, ñech sa ñestava z hršnej volakej náruživosti, k. p. v opilstvi, v hñevnom násilí a t. d., ale v láske čistej, a v milováňi uprimnom.

2.) Rodičove ñech sa všého chráňa, čím bi človekom sa stavajicimu plodu svojému ñejako uškodit mohli. Nad všeco ale matka, pokuď maličkó v živote svojom nosí, a lebo ho prsámi koji, ñech sa všého varuje, čím bi mu ñejako ublížit mohla.

3.) Vedla toho, jako prirodzenost pokračuje, ñech sa ríd'i aj privikáňi, ktoró preto, na prirodzené potrebi a pokrohi, premeni, dobri pozor ñech dáva. — Pozor ñech i na to dá, abi s ñepriměrnú tuhosťu, lebo makosťu škodlivim sa ñejako ñestalo. Lebo ono jedine tam cělit ma, abi d'eta v živote sa zachovalo, a k mnohím obtížnostám spósobnó a súco sa stalo. Rozumnó privikáňi teda, maličkó d'eta s dobrím a zdravim pokrmom chová, šatí, čistí; a abi všecké ůdi, tak, ja-

ko patrí, sa vivinut mohli; u slobodnom jeho pohibováni žiadné prekážki mu nerobí; a preto ono ani nežna povinováni, kolibáni, kolésáni, stiskáni hlavi a t. d., ale d'eta v prirodzenom sa vivinuťi zanecháva, a len to bedlive odstraňuje, čo bi ho nejako prekazit, lebo vivratit mohlo. — A dau bi Boh! abi slobodnému tomuto zdravej prirode sa vivinuváňu aj viššého stavu matki porozumeli, a v tomto ohled'e priklad ludu pospolitého, jakošto prirode vernejšého sebe povšimnuli; lebo tak bi zajiste o mnoho udatnejših a pevnejših potomkou človečenstvu vichovali.

4.) Rozumnó privikáňi má aj o to starost: abi d'eta k ničomu takému nežviklo, od čoho bi potom neskorej odvikat moselo; preto ono už za času privika d'eta k porádku, k čistote, k měrnosti, bez toho, abi, lebo nejaku násilnost prirodí učinit, lebo vek a čas nejako prebehnut chcelo; a preto ono vichovanca v d'etinstvi naháva, pokudkolvek priroda to samá žada. — Však ale pri tom všom nič nežzanedbáva, nič nepřezěra, nič nežodklada, ale radnej d'eta před oči vždickí drži, na každó jeho slovo, pohnuťi, hri, sni, všecké kroki pozoruje, tu preto: abi prirodzenost jeho naležite viskumalo, tu preto: abi asnad zjavujicé sa nejaké zlé náklonosti hñed udusilo a na dobřu cestu nakarovalo. — Jakokolvek rozumni hospodár pozor dáva na čas prihodni, tak aj křest. vichováňi, majice před oči to prislovi: „všecko ma svoj čas, a všecko na svoj čas,“ na čas súci a prihodni pozoruje. Lebo raz strateni čas ñikdi sa vácej nežvratí, a škoda upozdilosti je ta najñevihraditelnejša, a najme v vichováňi dost sa ocenit ani

ňemóže. — A takóto privikáňi spôsobuje d'eta v tuhé-
ho bars, ale pritom citlivého a ľahko pohnutlivého, a
teda v udatného a stalého, vážného človeka. —

5.) Krest. privikáňi, kdiž takto d'eta vichovat sa
usiluje k šťastiu a blahosti, aj o to svedomite dba: abi
veselosť a bistrost misli, bez ktorej žiadna blahosť bit
ani ňemóže; v d'etati nijako sa ňeutlačila a udusila, ale
radnej zachovala a usadila. Veliki je to teda hréħ, s
d'etatom tak zachádzat, že všecká ňeviná veselosť a
bistrost v ňom udusená, a ono v od'ev zarputilosti, tru-
covitosti, ňechuti a t. d. vstrčanó býva. Lebo takto sa
stáva, že keď už raz v d'etati citlivosť a pohnutlivosť
srca sa udusila, ono potom k všému dobrému, pekné-
mu a milému, ňecitlivó, studenó, ľahostajné zostáva,
a tak ňešťasti samo v sebe na veky nosí. Preto rozumni
vichovatel, ľaskavím usmývámim, utlosťu, srdečnošťu,
v všom a vždicki, veselosť a bistrost misli, vichovan-
com svojím ňech opatriti a zachovati hľdi.

6.) Pri vzd'elaváňi srca, krest. privikáňi ňezabíva
aj na rozum. Lebo dobre vě, že srco veľki vpliv má
na rozum, a aj na celi život; a preto o nič sa tak ňe-
stará, jako o to: abi k srcu cesta pres rozum vod'ila.
Abi teda, všecké mišlenki, žádosti, reči a skutki pri
d'etoh rozum spravovau, krest. privikáňi skrz dobro
viučováňi rozum osvětiti a vibrusiti sa vinasnažuje.

7.) Ale ňe len rozum, ale aj vólu slobodnú má d'e-
ta. Preto krest. privikáňi ved'e d'eta aj k slobodnému
upotrebováňu svojej vóle. Abi ale d'eta prirodzenu vrt-
kavosťu sklamanó, a do jakého ňešťasta uved'eno ňebo-
lo, na bezpečnú a jistú cestu krest. mudrosti ho posta-
vuje, k ktorej cesti počátok je **B o h a b o j n o s t**, k kto-

rej potom sa pripojava poznáňi a zapreňi sebasamého, poníženost, poslušnosť, vľidnosť, statočnosť, pracovitost, a viera, z ktorih čnosti postáva potom ta prevzácna vsej čnosti, a života koruna, totišto: d'etinskó sa odevzdáňi do vóli boskej. A takto krest. vychovatel ozbrojuje vychovanca svojho proti jeho vlastním najkrutejším nepřateľom, jaki su: sobectvo — egoismus —, lenivost, lahostajnosť, lahko - a visokómiselnost, sebevolnosť, nevera, a t. d.; a ho viučuje: abi ňebou len slepím služebníkom svojej vóle, ani otrokom — sclavus — svetskíh márnosti, mód, običajou, klamlivého ducha časou; ale abi bou, prave slobodni, šlechetni, samostatni, ňeodvisli, vážni člověk. — Však ale on ho ozbrojuje aj proti venkajším jeho nepřateľom, jaki su: klam, podvod, zlé običaje, a j. ktoré mladému najmeveku škazu a zahubu hrozá. —

A takto teda sporadanó krest. privikáňi dobríh zajiste, všade súcích a šťastlivíh vychováva luďi; kdiž naproti všecko vychovaváňi bez krest. privikáňa sa ňedará, a jalovó, jednostranó, ňedokonaló zostáva, cěl svoj tratí, a ehib sa dopušta takíh, ktoré i obecnému, i osobnému dobrému velmi škodlivé su. — A preto z hlbokosti srca voláme k všeckím vychovatelom: abi v vychováňi o privikáňi vychovancou svojíh tu največú a najsvedomitejšú starost mali. —

§. 19.

O viučováňi.

Vichovaváňa najznamenitejšá částka je viučováňi, lebo bez ňeho ani prikľad, ani privikáňi prospešné

bit nemôže. Len viučovaním môže sa d'eta priviesť k poznániu a milovániu toho, čo dobré, pekné a spravdivé je; jako zas jedine viučovaním môže sa k tomu nákloniť, abi to, čo je zlé, poznalo a nenavidelo. — Ďalej, jedine viučovaním môže sa d'eta o tom presvečiť, abi to, čo je dobré, krásné a spravdivé, ne len pre običaj, ani ne len podľa príkladu iných činilo, ale preto: lebo mimo iných príčin, aj sam jeho rozum, jeho presvečenosť to chce a žada. A táto, skrz viučováni taktó v ňom zbud'ena presvečenosť, spôsobuje a podníka v ňom té najšlechetnejšie predzveža a skutki; bez tejto človek zostáva len jako nejaki nástroj, machina, len taki polčlovek, ktori sam z seba něco počat, ani v stave ňeni, lebo jeho všecké schopnosti su udusené, ňevivnuté, a lebo v blúdnú ňejaku cestu uvedené. — Odkud' vichovateľ, nech že o to dbá, abi každó jeho slovo v vnitrnosti vichovancá sa jakošto ozěvalo, t. j. každó jeho slovo, abi d'etata jakošto sa chitilo, v ňom sa ujalo, a tak vlastním, vlastného jeho rozumu a svedoma hlasom jakošto sa stalo; abi ono tak, ne len jako volaki nástroj, lebo jako nejaki polčlovek, ale jako rozumni tvor — creatura — slobodně, samostaňne, neodvisenlive, vždi a všade účinkovalo a jednalo. Viučováni teda schopnosti ľudske vivinuje, zdržuje, a mnohými vedi bohato jih nadáva; a i už len preto, ono je svetlo života, a všeckého ščasta a blahoslavenstva základ. —

K čomu? a jako? viučovat treba, o tom jedná samovsebe usporadaná nauka Navodoslovi, čili methodica nazvana, a cvičoslovi, čili didacti-

ca; ktoré v pripraviteľnách tiež sa radne — ordinarie — prednášavaju. Mi tuto len všeobecné pravidla viučováňa podotkneme, na kolko, totižto: oni su hlavni prostredok krest. vichováňa.

§. 20.

Pravidla viučováňa vúbec.

Jestliže vichovatel, sebe zverenu mládež, blahodarne chce vichovávat, a skrz viučováňi mnoho dobrého spôsobil, nech že sa drží tíh pravidel, ktoré sama d'etinská prirodzenost pokazujice podáva, a skusenost jích jakšto té najlepšie ospravedlňuje a porúča, a té su:

1.) Učitel, pred všim, nech si hleďi získať lásku a d'úvernost učencou svojích. Jakokolvek orač, prv, než zaseje rolu, ju prehléda, a náležite pripravuje, tak aj učitel ma v svojej veci pokračovat, a učenca svojho, ponajprv k viučováňu prichistat; čo dosáhnut jedine skrz lásku v stave buďe. Lebo mezi všemi pociti, ponajprv láska sa v d'etati prebudzuje; tejto teda, učitel nech sa ujme, lebo skrz ňu najistejše, a najskorej d'eta k viučováňu pripraví. — Jestliže učitel už raz získau lásku a duvernost učencou svojích, vtodi viučováňi mu už lahko, zdarne a utešene pojďe. Lebo učenec, abi sa učitelovi svojemu zalubiu, a jeho láske a náklonosti hodnim bou, buďe rád do školi choďit, bedlive počuvat, usilovně sa učit; ba ano aj u rodičou svojích lásku a d'úvernost k učitelovi zbudzat buďe; lebo do src rodičouskíh najjistejšá cesta

pres srca d'etinskej vede, ktorí potom tím srdečnejšie učiteľovi v vichováni svojich d'etok na dobrej pomoci budu. —

Čo sa spôsobu dotiče, ktorým učiteľ najlahšie lásku a dôvernú učencou svojich sebe získať môže, — skúsenosť to učí; že d'eti k tým ľuďom, ktorí s nimi pekne a láskave zachádzajú, vždy prívetivejšie a dôvernejšie sú; odkiaľ teda to nasleduje: aby i učiteľ k učencom svojim láskavi a srdečnejší bol. Lebo jestliže vôbec s tvrdosťou a hrubosťou ľudí od nás odvracávame, to najmä u d'etoh platí, ktoré prečasto i spravdivú príčinu našej tvrdosti pochopiť sú v stave ňeni. — A preto učiteľ nech sa všemožne vinasť na d'eti o tom presvedčiť: že ich srdečne miluje, o že o jejích šťastí sa jedine stará. Takto láska lásku zbudí, z lásky ale hneď dôvernosť pochádza. — Všetak ale pri tom učiteľ nech sa varuje, aby s podlizovaním ňejakým, lásku učencou svojich, sebe nadobudnúť nežachce; lebo takto by čel svoj veľmi pochybil; stratiť by totižto všetek ohľad a učivosť pred učenci svojimi, bez čoho, ale, pravá láska už ani možná ňeni, bez lásky ale hneď je koniec všetmu zdarnému vichovániu.

2.) Viučováni nech je primerané veku a schopnosťam učencou. Predčasné učenie duši i telu škodí, a na spôsob teplotára — chaldearium — bars aj včasné, ale nechutné, ňestále, ňetrvanlivé ovoca donáša. Upozd'enenosti ale nasledki zase sa môžu pripodobniť roli, ktorá, keď na svoj čas sa ňezaseje, od daremných zelín zarastená, a tak viplanena býva.

Spitavosť a všetečnosť u d'etata je dobrý znak, lebo ukazuje to: že d'eta je pozorné a zvedavé, a preto, ona sa s mudrými odpoveďi, a primeraným poučením pestovať, posilňovať, a k vyššiemu umeňu pripravovať má. — Všetak ale ďaleko budme od preobťažovania rozumu, lebo jako zbitečné jedla, tak aj zbitečné a bezmerné viučováni nechut a prikrosť spôsobuje. D'etatu najšúcejší pokrm je mläko, a to aj v dušnom

vízname platí. A prám v tom záleži največá čnosť vichováňa, abi d'etinskej slabej pochopnosti sme lahko rozumitedelni boli, t. j. jako učiu a činiu sv. Pavel Ap.: abi d'etinskému pochopu, priměrní duševní pokrm sme podávat veděli, lebo len tak viučováňi naše može bit prostojednó — simplex —, prirodzenó a snadnó. —

3.) Učitel na kolko móže, viučováňi svoje nech oblahčuje. Každí počátok je ťaškí a tvrdí, najme ale pri d'etoh, ktoríh schopnosti ešte slabé su, ktoré jestliže z počátku hñeď sa presila, d'eta školi sa bát bude, chuť do učěňa strátí, a tak cěl všeckého viučováňa sa vivratí.

Mezi tim oblahčěni toto pri viučováňi ňenaleži v tom: abi asnad učitel ňečo z svojej usilovnosti a horlivosti popusti, všeckím obtižnostám vihibovau, mnoho prenahávau, obecníh pravidel a ustanoveného porádku sa spusti; lebo všecko toto, bi viučováňi len v žart a hračku obratilo, pozornost a zajimavost d'etata bi celkom vivratilo, ano bez škodlivého vplivu, aj na jeho mravnost bi ňezostalo. Tim bi d'eta, celkom zochablelo, a sa tak skazilo, že bi si všecku prácu a vinasnažěni zošklivelo, a na vekí k plneňu svojíh povnosti len tak vahavito a studeno sa malo. Preto d'eta už od maličkosti hñeď k slušnému upotrebováňu svojíh sil nech sa priťahuje, a ohled' nech sa bere na povirosti buducého jeho stavu, ktoré v občanskóm živote, asnad večo vinasnažěni sil žádat budu. — Pravó oblahčěni teda v vinaučováňi v tom záleží. 1.) S d'etatom nech sa ňič takého ani ňezapočina, čo rozum jeho previšuje, a čo ono dobre ňepochopí: ale prv, nech sa náležite vicviča jeho duševné moci, — vires animi —; lebo bez vicvičěňa tihoto, všecko viučováňi, i velmi obtižnó, ale aj marnó a daremnó bude. Tak, k. p. pokud' d'eta ešte literi dobre ňepozná, s čitaňím ho ňetrapme; a pokud' ešte čitať dobre ňevě, na spamat učit ho ňesilme, a t. d. — Tuto ešte sa dost poručat ňemože, abi učitel s d'eti po d'etinski zachadzau, vipravau, a tak najrozumitelnejším, jím sa stau. —

2.) V viučováňi ñech sa len po mali, a jako po schodách opa-terne pokračuje, z ľahkého k ľaššému, z známého k ñezná-mému prestupuje, a t. d.; abi tak, pri ľahših predmetoh, kdiž d'etinské sili stuhnú, potom už aj k ľaššim sucé a schopné boli. — 3.) Všeckého presilováňa a premaháňa bedlive sa na-čim varovat, a len málo ná raz pred seba brať; a abi to má-lo v d'etati jakošto sa usadilo, načim ho dobre visvetlovat, vikladat, vácej razi opakovat, a tak d'etatu najme bojazli-vejšému a slabšému chuťi a smelosti dodávat. Všecko toto usilovnosť maličkih d'eti značne podopěrat, a učěňi jejih ob-ľahčovat buďe.

4.) Učitel viučováňi svoje ñech zajima-vím a libežňim činí. Dúkaznosť u d'etoh ñič neo-sozi, preto: ze oni viučováňi ocenit, a náležite ho se-be vážit ešče su v stave ñeni. A preto ñič inšó ñepozo-stáva, jako to: abi viučováňi d'etom sa lubilo, a vedľa možnosťi jih zaujimalo. Lebo s tim sa to získa, že d'eta viučováňi buďe rado a pozorne slišávat, a aj potrebnu bistrost a veselost ducha že ñikdi ñestrati.

Abi sme teda d'eta k pozornosti naklonili, potrebne je: — 1.) Mu pred oči predstavit dúležitosť a užitečnosť veci tej, ktorá sa prednáša; lebo to nám je jako prirodzenó, že si ñe-želěme prácu tam, odkud' ñejaki osoh očakávame. A zajiste d'eta prečasto býva ñepozornó len preto, že o osohu viučo-váňa presvečenó ñeni. — 2.) Prednášaňi ñech je živó a ja-drnó. — Však ale toto ñezaleži v tom, abi učitel kričau, chitro rapotau, sem tam sa hádzau, a t. d.; ale záleži v tom: abi v učitelovom každom slove a pohnutí jakási sila a duraznosť bola, abi viučováňi bolo srdečnó, miló, a aj v sklonováňi hlasu zajímavó. — 3.) Učitel v viučováňi svojom ñech ñeni príliš dlhí a obširní, lebo aj najzajimavejši predmet — materia objectum — tak vela z ceni tratí, a všeličost, rozmanitosť milujicó d'eta to dlho ñevidrží, ale sa zunuje, a roztržitó buďe. — 4.) Učitel učencou svojih ñech častejše k pozornosti pozbudzúva, totišto: nad naležitú odpoveďu, svoju spokojnosť a potešěňi vijavice, dobru odpoveď vichva-

lujice; tak teŕ, neŕ i svoju dŕvernost v bedlive pozorujŕcom ŕakovi predspeŕne ukáže, k napraveņu ŕejakého omilu častejše neŕ druhŕh vivoláva. at. d. — 5.) Učitel mezi viučováňim, skrz ŕejaku priměrnŕ otázku, častejše neŕ zavdá príležitosť ŕakom, abi svoj umisel, domneňi, sud, badáňi a t. d. nad volákŕim predmetom vŕpovedali. Na takitŕ spŕosob, dĕta si umeňi to vaŕit bude, jakoŕto vlastní plod hlavi svoje, teŕit sa nad tim, a učit sa rado bude. Kdiŕ naproti bez tohto, schopnosti učencové tak zoslabnu, že bez vsej rozvahŕi a povŕimnŕta, len tak na hlŕcho viučováňi posluchavat bude. Že ale to takto v mnohŕh ŕkoláňh bŕva, skusenost každodenná učŕ. A preto už je čas, abi do seba vstupice vizlekli sme starodávne té chibi, a ridice sa vedla hlasu, celej prírodŕi a dávnej skusenosti k nám volajicŕho, i v tomto ohlede sme sa rozumnejŕmi stali. — 6.) Naposledŕi, abi viučováňi libeŕznŕ a zajimavŕ bolo, neŕ sa odstraní vsecko, čo bi volaku neŕhut zavdat a vedochtivost u dĕtoňh utlačit mohlo, jako: násilnost, ŕetrpezlivost, ustavičnŕ okrikáňi, karháňi, at. d.

5.) ~~Učitel neŕch hleďi každŕ vec učencom svojim, jako pred oči predstavit, abi oni to, — tak rečeno, — jako matat a chitit mohli. — S očimi sa najlahŕše učime, a veliki je rozďil mezi tím, čo sme z videňa sa naučili, a tím, čo sme len z čitaňa, lebo slišaňa zvedĕli. — Lebo oči su i dvere i okna duŕe; preto teda, neŕch že učitel každŕ vec učencom svojim skrze oči lahko pochopĕdelnú činŕ. — Ani ŕeni lepŕi spŕosob viučováňa nad tento; lebo takto pozornost sa krisŕi a zdrŕuje, pamat ostrŕi a posilnuje, a pochopnost lahká, jasná, a živá sa stáva. — Odkud' i ŕeni to čudo, že mnohŕi učitelove s mnohŕim bars do ŕŕu trubeňim preca volačo zvest ŕemŕžu, kdiŕ bi s jedinkim veci tej pred oči predloženŕim, vsecko, a hňed' dosáhnut mohli.~~

A už len preto: 1.) Neŕch že učitel každŕ zevnitrnŕ vec,

ktorej pojem — conceptus — v učenosť chce zbudíť, jím pred oči samé predstaví, vysvetlí, na častki rozloží, a tak rozebranu predstaví. — 2.) Jestliže ju samu pred oči predstaviť nemôže, nech si pomáha návrhmi, nástini, a obrazi. — 3.) Jestliže ani to možno není, nech vec tú tak, jako len možno opisuje, vsecké jej častki podstatné predstavuje, k iním vecám prirovnáva, pripodobňuje, a tak i nežnamej tej veci živí obraz nech tvorí. — 4.) Všeobecné zásadi, pravidla, domnenki, a t. d. nech na vácej, ale blizo stojice, lahko pochopitedelne, a žákom svojím známé pripadi a udalosti upotrebuva. V čommu všeljaké prikladi, hádky, bajki na najlepšej pomoci budu. — 5.) Velmi dobre bi bolo, kedbi jako po německých krajnách, tak aj u nás dĕta prv, jako literi poznávat a pisat začne, v taháňi rovňích a križňích čar na tabuli sa cvičilo, a prvě aspon počátky a zásadi nastrojoslova — mehaniki — poznat sa naučilo. Lebo, že bi toto s chopnosti dĕtata osvĕtlo a napomohlo, učeni ale oblahčilo, o tom pochybovat nikto nemôže. — 6.) Naposledi, učitel nech od malička už dĕti k tomu privika, abi každú aj tu najmenšú vec dobre a náležite hore vzali, viskúmali, prehlĕdali; čo najprospěšnejše sa dosáhnut dá s timto, a podobným sa vipitováním: kde si bou? — načo je to? — čo je to? — k čomu? — z čoho? — jaki rozdíl mezi timto a tim? a t. d.

6.) Učitel v svojom viučováňi nech je praktiční. Lebo duša a cĕl vseckého viučováňa je to: abi zak vedle toho, čo sa učí, aj sa volakedi riďiu a spravovau, a tak učenosť svoju v skutku preukazovau. — Preto teda, na to sa dbat mosí, abi vedomost s učinlivostu vždi spolu spojená bola, lebo viučováňi len tak porádnó, osožnó, a k životu súcó bit móže.

7.) Učitel v viučováňi svojom nech má ohlĕd na osoh vecej častki žákou svojích, ale pritom i na jednotlivých osoh nech nežabúdzá. Dĕti v škole, podla schopnosti a stavu su

rozličné, a preto i učiteľ vedľa tejto rozličnosti, v svojom vyučovaní rozličným, a tak podľa každého potreb, všeckím preca jednako užitočným nech byť chleďi. Čo sa tak dosáhne, jestliže s schopnejšími všemožne ozaj pokračovať, ale aby slabší celkom na zadku nezostali, tiež i aj o nich otcousku starost znášať budú. — Preto teda nech vzdícki taki predmet vivolí vyučováňa svojho, ktorí večej častki učencou svojih sa ťikat budú; aby tak, všeckih vzdeľovať, a i pre tento život na svet súcih, aj na druhom svete večnej slávi hodnih učinit môžu.

8.) Učiteľ pri jednom predmete nech vácej zámerou spolu spojuje, k tomuto najme jednomukaždému veľkó prajeme štasti. U nás školováni bez toho len za krátke čas trvá. Preto teda, aby za krátke ten čas trvajice vyučováni hojní osov a ovoca donášalo, načo že sa má vácej dbať, jako na to: aby pri jednom každom predmete vácej zámerou spolu spojenó bolo? — Tak, k. p. pri písaní môže sa ohľad brať nie len na rozum, ale aj na srco, aby tak obó spolu vzdeľováno bolo; a to tak aj pri čítaní, počtovaní a t. d. S čím sa i to dosáhne: že učenci vyučováňa svojho osov zretedelnejše poznaju, a preto pozorlivejší a bedlivejší budu; vyučováni ale už samo v sebe budú rozmanitejšó, prijemnejšó, a bez pochibi aj užitočnejšó.

9.) Spósov vyučováňa nech sam učiteľ vedľa múdrosti svojej usporáda. Vzrik vyučováňa visí od svedomitosťi a láski, ktorú učiteľ k povoláňu svojemu má. — Sústava — systema — vyučováňa je od Jeho Jasnosti milostivého Kráľa uvedená a nariďená, vedľa ktorej pokračovať, nie len povinnost je u-

čítelová, ale poňeváč sústava ta na mudrých vipovedáh skuseníh a mudrých ľudí a vlastencou je založená, vedľa nej sa riďit aj o mnoho je bezpečnejše, jako vedľa návrhou — plánou — rád, a zásad jednotlivíh len, a prečasto prepjatíh, nemudrých, každím vetrom sa klaticíh ľudí, a vedľa, običajne len ňešťasti rozmnožujicíh pravidel jejíh. —

§. 21.

Školski učitel čo vichovatel ludu. Cena povoláňa jeho.

Rozumním vichovatelom len ten bit móže, kto dobrím učitelom je. O obecnóm ludu našom vubec to sa hovori: že je hlupi, surovi, ňeposlusni, lenivi, ňedbanlivi, poverečni a t. d., a pre tu príčinu, že je aj tak opusteni, chudobni a ňespokojni. — A poňekud' je to aj pravda. — Však ale čo že je príčina tomu? ňe za-
jiste inšo, jako to: že lud nás, ňe tak, jako bi patrilo, vicvičeni, vichovani a vzděelani ňeni, že sa on k tomu ani ňerózumi, a preto, že sa on k tomu — čo bi k jeho šťasti zlužilo, — ani nemá. Rodičove, totišto u nás, tu pre mnohé práce, s ktorimi su obtižení, tu častokrat i pre ňedbanlivost o d'eti svoje malú starost maju, jejíh duchovné i telesné vlohi zatupuju, a lebo jíh zle a chibne napravuju a vicvičuju. — Čo že teda tuto činit, a kdě že pomoc hledat treba? — V kostole však jedine a v škole! — Však ale abi v škole prospěšne sa mládež viučovovat mohla, mosí sa k tomu pripravit, t. j. mosí sa prvej k viučováňu skrz vichováni a

dobró vicvičeňi súca urobiť. Lebo len takto vedľa duši i teľa pristrojenu mládež, učitel v škole potom vzdělávat móže, a vistrojit na cestu občanského života, kde d'eti jako pravoverici křestani, dobri vlastenci; mudri predstaveni, poslusni poddani, pečlivi hospodári, verni služebnici, statoční kupci, remeselnici, vojaci, najomnici a t. d. bars na všelijaki spůsob, ale preca všade zdarile a šťastlive vihledavat moct budu svoje uspokojeni a spaseňi. Či ale teda, móže bit vibornejšo umeňi, jako toto? — Jestliže malirstvo, sochárstvo je vibornó umeňi, — vichovatelstvo je preca vibornejšo, preto: lebo ono človeka, ten obraz boži vzděláva; a tak teda, jako člověk je najvibornejšo stvorení, tak vichováňi a vzděláváňi jeho, mosí bit ta najvibornejšá práca a umeňi. A zajiste, lebo len s túto prácu, dá sa vivinut povaha — character — národná, a spasonosni duch časou; len s túto prácu kladě sa základ obecného porádku, svornosti, pokoja, a tak obecného dobrého, — Ba ano, národné školi su ně ten základ obecného dobrého, ale su jeho aj jedini prostredok. — Preto něni tomu čudo, že za tíhto časou, obecného ludu vichováňi a viučováňi, z všech stran tolme sa žáda a doveduje; z čoho tež dost sa poznat móže, jeho veliká cena a důležitost. — Vsak ale z toho aj to sa poznat móže: že základ všeobecného blaha, totižto: viučováňi a vichováňi ludu, táto najdůležitějsa práca, učitelom a vichovatelom ludu úplně sa zveráva a odevzdáva. —

Kdiž ale takto, krasnó a důležitó povoláňi stavu učitelského považujeme, samá od seba už zbúdza sa v nás uctivost a všimavost naproti učitelom a vichovate-

lom ľudu, ktorých mi i preto, jakšto AndĽelou strážce ňevinej mladeži vitame, a jakosto zakladateľou obecného blaha, pozdravujeme! — Ale i všeci, čo tento úrad svedomite a poradne zastávajú; tešte sa z tej vdáčnosti, s ktorú vás až do tmavého hrobu veĽa stránka viučencou vaših odprevádzat buďe, za to: že ste jih skrz dobré viučeni, na cestu časného i večného ščastia privedli. — A jestliže bi aj vám od ňektorih ňezdarnih vrúcná táto vdáčnosť odeprená bola, tešte sa v tom vašom presvečení: že ste povinnosť svoju svedomite vplňili, Cirkvi sv. a Štátu verne sluzili, a preto, že uznalosťi, pochvali a žehnaňa jejih hodni ste. Však ale hodni ste, i velikej tej odmeni, ktorá v ňebesah vám je pripravená, lebo Boh skrz Daniela Proroka slubiu: „ze ti, ktorí mnohoh k spravedlnosti viučuju, ligotat sa budu, jako hvězdi na všecke veky (v kap. 13., v. 3. —).

§. 22.

Vichovatela ľudu obraz.

Poňeváč teda vichovatel ľudu je opravdivi AndĽel strážce od Boha ľudu dani, a poňeváč od jeho povoláňa, mnohoh časno i večno ščastia, lebo aj ňeščastia visi, ňech že ďaleko buďe od jednéhokaždého: abi úrad tento jediňe pre chľeb vezdejši, a lebo pre iné ohledi ľahkovažne na seba brau. Vichovatel ľudu len tak v povoláňi tomto, svedomi svoje uspokojit, a cirkvi sv. a drahej vlasti uznalosť a vdáčnosť, a boskú odmenu sebé získať v stave buďe: jestliže ho k povoláňu tomuto z milosti bozej prirodzená náklonosť súcosťi svojej k

k nemu povedomost ľáhat, a láska, vernost v ňom spróvadzat bude. — Však ale mimo všeho tohto ešte potrebnó je: abi s timito vlastnosti bou ozdobení. A sice:

1.) S kresťanskú lásku. Všecká priroda, zľáštne ale človek je vitok láski božej. Bez láski teda ňeni možnó predstavovat Boha, a tak pohotove i dobre a naležite vichovávat jedine s lásku možno bude. Láska ale táto, nech je čistá, vrelá, ňe sobecká, ňe postranlivé ziski, ale jedine zisk a prospech d'etok hľadajicá. — Láska táto, lebo je prirodzená, jakú len rodičove mávaju, tak: že otcouská, materinská láska nijako sa vinahradit ňemóže. Ale i nad túto lásku ešte je ňečo o mnoho vznešenejšó, vitryvalejšó, spasonosnejšó, s cim a skrz čo jedine vichováni ludu sa podarit móže, a to je: kresťanská láska, s ktorú Boha nadvšecko, bližného ale bez vsej vimenki, jako sebasamíh, a to pre Boha milujeme. Táto láska, na kolko pri vichováni pod zľáštňú podobu účinkuje, vola sa láska a lebo milováni d'etok, a s ňu naplneni vichovatel, milovník, čili prátel d'etok, ktorému za prikľad je, ten največi milovník d'etok, totižto Krístus Ježiš, kdiž maličké d'eti k sebe povoláva, s radostu jím prijima a jím žehna (u sv. Math. kap. 19., v. 14—15.) — S takúto teda, všecko previšujicu lásku vichovatel mosí naplneni bit, abi v svojom povoláni, obecnému dobrému prospěšnim sa stat mohou, a to tim vácej: že jedine láska je v stave, ačkolvek všade, ale najme v vlasti našej prikri a trpki chľěb tento jeho učitel'ski, osladiti a oblahčiti. — A len krest. lá-

ska dá mu náhradu, za mnohé té trpkosti, ktoré od sveta tohto znášat mosí.

2.) S ňeunavenu trpezlivosťou. Po láske krest., jakošto tej najvíbornejšej čnosti, učiteľovi je potrebná trpezlivosť, s ktorú bi všelijaké v živote a v povoláňi svojom obtížnosti a prikrosti, s veselú mislu bez hñevu a homráňi, s hrdinskú oddanosťu znášat mohou, potešujice seba samého i s tím: že človek k práce stvorení je, — a že bez práce není pláce, a že práca i to previšuje, čo misel si oťažuje. — Trpezlivosť a oddanosť táto je vilev láske krest., jako to vipisuje sv. Pavel: „že všeccko strpi, všeccko znaša“ (v liste k korinth. kap. 13., v. 7.) — Zapret sa ňeda, že vichováňi ludu obecného všade, najmä ale v vlasti našej vichovateľovú trpezlivosť až do malomiselnosti skoro probuje. — Však ale prám preto, jako že obstojí a vitrvá bez hrdinskej hodrosti, trpezlivosťi a stálosti, tu, kde z núdzu a chudobú, z zlostu a odpornostu, s tisícimi predsudki ustavične zapásat, a mnohé krivdi a trpké úražki znášat mosí? — O! zajiste, jestlize s trpezlivosťu ňeprepáše bedra svoje, ňe len, že nič ňezvede, ale i seba i druhíh do ňevipočítateľníh trampot a béd uvede. —

3.) Dobri vichovateľ ňech je láskavo prisnivi, a lebo ostrí. Ani samá láskavost, ani samá ostrosť není v stave d'eta, i od zlého sťahovat, i k dobrému priťahovat, a k samostalnosti privikat. Ale obe této čnosti vichovateľ ňech spojí, abi s společným obojích tíhto čnosti upotrebováňim, ani ukrutni tiran ňebou d'etok, ale ani všeccko prehledajici Heli. Tuto za

příklad ňech mu je prozretdelnost boská, ktorá vichováni d'etok v stave manželskem ródičom zverila, abi ono pri materinskej utlosti, otcouskej ale ostrostri tim lepše a jistejše sa podarilo. — Pohled' teda na príklad tento, jakošto ňeomilne potrebnú vistavi mu túto čnost: abi totišto uprimnú láskavost' s ostroštu, utlivost' a privetivost' s prisnostu spojiu, a tak pri všeckom svojom láskavom, privetivom zachadzáni a s d'eti obcováni, preca sebe ohled, učivost a vážnost všad'e, a vždicki zaopatriti v stave bou.

4.) Dobri vichovatel v svojom povoláni ňech je čisti a bezuhoni. Pismo sv. svečí: že kdiž slepi slepého vod'í, že oba do jami upaduju.“ — Takito slepi vudca d'etok bou bi ten učitel, ktorí chcejice inih po ceste spaseňa vod'it, on bi ale sam po ceste zatraceňa kráčau. V duchu krest. dobre vichovávat, len dobri krestan móže, a len čo od srca pochádza, to k srcu jid'e. Pokritec, pri všeckom prefikanom pretvarováni svojom ačkolvek všad'e, ale pri viučováni sa najskorej prezradzuje, lebo tu mu hñed s popod oučej koži, vlčé pazuri, vikukaju. — Od-kud' srdečne žádame: abi vichovatel bou človek nábožni, mravni, vzd'elani, bezuhoni. — Ano s mnohými mudrími lud'i to veríme, a presvečeni sme: že lepše je žadného, jako bezbožného a ňemravného mat vichovately. Lebo tá škoda a strast, ňeda sa ani vipovedat, ani vipísat, ktorú zli vichovatel na celi národ prináša, s tim, kdiž maličké d'eti pohoršuje. A i preto ňektori mudří lud'é za škodlivejšého a hroznejšého traviča — Giftmischer — pokladaju takého vichovately, Kristus

Pán ale, jako horliu naproti podobným pohoršiteľom, to nam svečí: že jh za hodných vipovedau; abi mlinskí kameň na krk jim privazau, a oni do viru morského uhodeni boli. A preto teda vychovatel, keď je aj ne nevinni jako Anđel, nech že je preca bohabojni, šlechetni, mravni, svedomiti, jedním slovom: človek bezuhoni, abi všeci, ktorí naň len pozru, už z toho pohledu, a s nim obcováňa, vácej temer, jako z jeho viučováňa, dobrého sa naučili.

5.) Dobri vychovatel nech je dostatečne zbehli v vychovoslovi, k tomu ale aj vtipni a prozretdelni. Lebo jestliže charlante-rismus v jakomkoľvek umeňi je veľmi nebezpečni a škodlivi, v vychovatelstvi on je preca najnebezpečnejši a škodlivejši; lebo tuto i dušu i telo spolu podkáša, tak že mnohé zlé zviklosti, chibi, slabosti naše, su smutné následki a ovoca jeho. — A preto není tu dost, abi ten, ktorí iníh vychováva, sam dobre vychovani bou, tak, jako není dost: abi kto druhíh vinaučuje, sam dobre viučeni bou, ale potrebnó je: abi jeden každi mimo povoláňa k tomu, mau dúkladni pojem — conceptus — o vychováňi a viučováňi, abi prirodzenost ľudskú dobre znaú, a všecké potrebi jej a t. d. — Čo všecko jedine s mnohim skumáňim, učěňim, premišlaňim, a iníh dobríh rád a príkladou verním nasledováňim, t. j. s ustavičným čitaňim učěňim, skusováňim sebe moct bude zaopatriti. Bez všého tohto, bars někto učiteľom aj vedla ména bude, ale opravdivím vychovateľom ludu nikdy nebude.

6.) Dobri vychovatel mosí bit stalého a čerstvého zdrava. Práce učiteľské s mnohými

obtížnosti su spojené, k ktorým zdravé oči, prsa, hrdlo, dobri zrak a čistá vimlunosť su potrebné. — Tělesná nežuživosť aj tu največú horlivosť zoslabuje, a všeckú schopnosť a súcosť vñivoč obracá, a tak d'etom veľikú škodu zavdáva. Zli zrak, suchoti pri učitelovi, aj celó pokoleňi do slepoti a suchot duševných privádzaju. Odkud' teda svedomiti učitel, jestliže mu zdravi ne-slúži, nech si radnej iní svojému zdravú primernejši chleíb opatrí, jako ži i s svojou veľkou škodou, aj s druhých ñemenšou ujmou, v obtížnom tomto povoláňi sa trápiu, v ktorom za učinené asnad chibi, bez toho volakedi ťaškú odpoveď dávat buďe.

A i preto, ñe že iní; len vi, čo ste s timito čnosti ozdobení, poďte a vznešeni úrad učiteliski na sebe ber-te. — Lebo ubohi a ñevzd'elani lud náš, vás, jakošto ñejakých And'elou strážce volá, Cirkev sv. vás za to pro-sí, drahá vlast vás k tomu žáda. — Od dobrých totišto vichovatelou, velice mnohó viší, viší totišto: časno i večno ščasti celého pokoleňa ľudského. I preto teda pristupte! a stanúce za vichovatelmi, stante sa oprav-dívi ludu našého strážni And'elove! za čo i tu, i večne tam buďete požeňnani a dobreřečeni. —

§. 23.

Vichovatel ludu v rozličných poťahoh.

1.) K vr'chnosti. Na proti tejto ñech buďe uctli-vi, poslušni a verni. Lebo tejto má d'akovat ñe len za vichováňi, podporováňi a zaopatreňi svoje: ale má jej i povdačni bit za poctivosť, ochranu, podporu, ktorú ona mu v urade jeho zaopatruje. Nech že teda

jej buďe povďační. — Ćo najlepšie tak presveĉi: jestliže v povinostáh svojíh buďe svedomiti a poradni, národu svojému a vlasti verni, bohabojni a poňiženi. — K tomuťo ho i napominaju ňe len zákoni krajanské a prirodné, ale ho k tomu zavazuje i zákon boží, lebo tak pisano stojí: „že ňeni vrchnosti len od Boha, preto: kto sa vrchnosti protiví, nariadeňu boskému sa protiví, ktorí sa ale protivia, ti sami sebe zatraceňi dosáhnu.“ (k Rim. kap. 13., v. 12.)

2.) K svojému farárovi. Vichovateľski úrad aĉkolyek je viborni a vznešeni, však ale preca ňech že žaden učiteľ sa ňeopováži farárovi jedine patricu uctivosť a vážnosť sebe privlastnovat. Lebo farár je o mnoho prednejši; on je totižto duchovni otec, vichovateľ a učiteľ vseckíh, nadzorník školskí, a k tomu ešte kňaz najvyššieho Boha: preto teda učiteľ k ňemu ňech je uctivi, poslušni a pokorni. — Farár lebo je prátel ľudu a vzdělávaňa jeho, lebo ňe; jestliže je, vtodi bez pochibi o vyučováňi a vzděláváňi ľudu i sam mnoho dbat a starat sa buďe, — a v tedi učiteľ ňech sa hodným učini jeho duvernosti skrz usilovnosť, poslušnosť a t. d. — Jestliže ale farár prátel ľudu a vichováňa jeho ňeni; učiteľ preto ňech nič ňeopušta, ani ňech ňechladne v povoláňi svojom, majice pred oči svojimi to: „Ked' na právej ceste stojíš, ňikoho sa ňebojiš.“ — Však ale naproti farárovi ňech je vždi zdvorili, uctivi, a vsej urážki opaterne vihujuci.

3.) K rodičom d'etok. Rodiče s učiteľom lebo su spokojni a ho chvála, lebo ňe. Jestli to prvó sto-

jí, nech že dá pozor, abi chvála ľudská jediním zámerom jeho všeckého účinkováňa nezostala; ale to nech mu jedine slúži k poznáňu a uspokojěňu sebasamého, a aj k ďalšej usilovnosti. Jestliže ale ho nechvála a doňho zapěraju, toto padá lebo na jeho osobu, lebo na spôsob viučováňa jeho. — Jestliže to prvó, nech vipituje sam seba, čili nežavdau on sam príčinu k tomu? — Jestliže tak je, nech že napozatim budě mudrejši, nech skrocuje svoj hnev, prhkost a t. d. — Jestliže ale bez vsej príčini preca mu krivdi robá, nech ho Boh zachráni, abi preto svoju zdurnost, hnev, ňenavist a t. d. volako pred d'eti na jevo dau; ale radnej nech skrz uprimnost, a k d'etom privetivost, rodičou jejích volako utišit a udobrit hľadí. — Jestliže ale zapěrki té padaju na spôsob viučováňa jeho: — spôsob ten lebo vrchnost uridila, a vtodi nech je stáli a nech sa uspokojí; lebo jeho v tom poslušnost všecké odpornosti previši a utiši; — a lebo spôsob ten on sam uved'ou, a vtodi skrz hojní prospech nech hľadí šlechtnost a užitočnosť svojho umislu presvěčit; lebo pospolití, obecni lud len to rád uveri, čo očami vidí. Mezi tim múdri učitel prám skrz d'eti náklonost a důvernost rodičou sebe získat vzdicki vedet budě, lebo do src rodičovskích pres srca d'etacké rovná a krátka cesta vedě. —

4.) K svojému pomocníkovi, a na opak. Učitel s svojím pomocníkom: a) Nech nežachádza jako s volakím sluhom, ale nech ho jako bratra svojho ctí. — b) Nech mu len také práce nakladá, ktoré povoláňu jeho primerané su, jako su k. p. školké, lebo kostolné; od nesvečnih ale, a mu ňe patricih prác, nech ho šanuje.

— c.) Nech mu dá dobrí plat, chovu a inšó zaopatrení, a to všecko poradne a vďačne. — d.) Nech mu nebrani, abi on vedla toho, čo sa v pripravitelni naučiu, aj d'eti vinaučovat mohou; to buďe spolu učitelovi dobrá príležitosť, abi mu vtodi miestné običaje, svoju skusenost, svoje náhledy a domneňi najkrajše zoznamiu a zd'eliu. — e.) Jestliže pomocník pekne schopnosti a vlastnosti má, nech mu to nežavidí; tak tež jestliže i nejako uctení, obdarováňi, a lebo pre svoje zásluhy poľočné odmeňeni býva; ale radnej nech mu k tomuto všemu sam dopomáha. — f.) Nech dá dobrí pozor na jeho sa držáňi a obcováňi, a jestliže nejaku neporádnost na ňom bi pobadau, prv, než bi to farárovi obžalovau, a lebo ho preto ďalej prepustiu, nech ho medzi štirimi oči napomene, a tak napraviť hľedi. Pre nezachováňi tohto, mnohí mládci skazu vzali, ale ešte vácej, ktorím ces prsti sa všecko prehlédalo. — 9.) Jestliže pomocník preč odjist, a s tim svoj stav polepšit chce, v tom učitel nech mu žádnú prekážku nerobí, ale nech mu je radnej i v tom na pomoci, čo najme skrz svedomitó, a jeho zásluhám primeranó svedectvo a poručanost preukáže.

Pomocník ale k svojému predstavenému nech je: a) poslušni; — b) uctlivi; — c) ustupni; — d) ponížení; — e) s domácimi znášanlivi a privetivi; — f) v povinnostáh pilni a bedlivi; — g) sebasamého ustavične vzd'elávajíci skrz čitáňi dobríh knih, a častó opakováňi toho, čo sa v pripravitelni naučiu; — h) príkladni, a preto nech sa všeho varuje, čo bi na ujmu jeho poctivosti jakokolvek slúžiť mohlo, jako k. p. noč-

ného bludeňa, nesvečného s druhu pohlavu obcováňa, krčem, a iníh zlíh spolku navštívováňa a t. d.; — i) kdiž místo premenit chce, to nech za času svojému predstavenému ohlásí, a v tom jeho radu a pisomnú poručanku vižáda.

5.) K spolutovarišom svojim. Učiteľ naproti timto nech je opaterni a mudri, lebo su rozliční, dobrí, aj zlí. Někotorí závistliví, jaziční, visokomiselní, iní zas leniví, utrhační, hrači, pijaci, a t. d. a tíhto všetch nech sa pilne varuje. Lebo k jejíh vistupnosťam len lahko priviknut, a v jejíh tovarištvu o peňáze, staťnosť, spokojnosť prist môže. — Naproti ale, s na-božnými a svedomitimi spoluučíteli nech rád a vdáčne obcuje. Lebo v takom spolku, kde jeden druhému svoju vedomosť, skúsenosť dúverne zďeluje, kde jeden druhého radu vdáčne počúva, a k pokroku, k usilovnosti podzbudzuje, v takomto spolku někodi sa baví, že len že je radosť, ale je aj osoh. Lebo to sa ani nesmeme domněvat, aby sa někto medzi učíteli taki našou, ktorí bi s svoju vedomosťu a skúsenosťu, nějakó samokupectvo stvárati a prevádzati chcu. Lebo toto, jestliže v hmotnom — materiálnom — obchode už veľki je hrěch, v duševnom obchode zajiste je največá zlosť a neprávosť. — Odkud' nech že je ďaleko, toto od jednéhokaždého učítela, tak: jako aj vsecká visokomiselnosť, sobectvo, samoláska, neznašanlivosť, zapovrhlosť všeho, čokolvek staro- lebo novo- vekó je a t. d., po-ňeváč vsecko toto obecnému dobrému veľmi škodí. —

§. 24.

Vichovateľ ľudu mimo školi.

Každému, zlaštne ale mladému vichovateľovi nasledujúce pravidla k povšimnutí, a k zachovániu porúčame. A sice: 1.) Vichovateľ ľudu, aj mimo školi nech sa vinasnažuje s dobrým príkladom, a vedľa potrebi aj s mudru radu, prosbu, napomínaním a karhaním bohabojnosť, a pravú osvetu medzi ľuďmi rozširovať; jako zas nevzdělanosti všecké ňeresti, jako: lenivosť, nočné bluděni, peňážné hri, skvostnosť, zlorečivosť, poverečnosť, predsudki, opilstvo, užerstvo, čítaváňi zlíh knih, privinováňi zlíh podezrelíh ľuďi a t. d. viko-renovať, a lebo aspon umenšovať. — Však ale v tomto abi sa ňeprenáhliu, nech sa varuje ňezrelého novotárstva, sobectva a ľubovolnosti — arbitrium —, však ale nech dá pozor na čas prihodni a súci, a predstaveníh v obci nech si všemožne hľeďi náklonit. Ba ano v všekom tomto nech buďe radnej len pomahateľom duchovnej a svetskej vrchnosti, jako opovažlivím podnikateľom. — 2.) Jestliže možno buďe, ňedelné školi nech uveďe, usporáda a hore zdržuje. — 3.) Svoj dom nech riďi porádne, hospodárstvo nech mudre opatruje, ano všemožne zlepšuje, abi z príkladu jeho aj ľud obecni vólu dostau k tíh novím vynálezom, ktorími za našíh tíhto časou hospodárstvo po všeckíh stranáh pekne sa zlepšúva. — 4.) Jako s jednej stránki nech sa všeho chráni, čo bi ho do zapovrhnuťa privest mohlo, a čo sa mu ani ňesvečí, jako k. p. veľkó hospodárstvo, podlé rukovitě práce a t. d., tak z druhej stránki nech hle-

di, sebe svečnó nejako zapoďeváni zaopatrit, k. p. zahradnietvo, knihovazactvo, rezbárstvo, hodinárstvo, malirstvo a t. d. — Lebo na takito spôsob, že len že svoje dóchodke svečí, ale aj ľud náš obecni, bez toho, jako k zeme privázani s premislom troška aspon obznámi. — 5.) Čas, ktorí mu od povinnosti pozostáva, nech obracá k zdokonalováňu samého sebe; nech pilne pozoruje aj na miestné običaje, porekadla, zviklosti, na zlaštne chibi a čnosti, na nareča at. d., abi vedla toho i sam sa spravovat, aj asnad něčo k naprave a polepšeňu poslužit mohou — 6.) Velké slubi, naďeje a vihlědki nech si ňerobí, abi asnad v počtováni velmi sklamani ňebou. — 7.) Něž nikdi takú vec ňezačina, ktorá abi sa mu podarila, veľkó ufáni ňemá; lebo vždi je lepše krok radnej ňeurobit, jako ho potom naspak táhat; a častokrát jednó takó ňemudró počináni, aj v inih potom vecáh ščastnému sa podareňu na dlhi čas prekažki robíva. — Preto 8.) najlepše je pri starom zostavat, a lebo keď učitel aj ňejakú obnovu, a lebo promenu za potrebnú uznáva, tu nech len s poraďenim sa a privolenim patricej vrchnosti nech uvede. — 9.) Svojih v úradě prepádnikou nech ňikdi ňehani, ani ňesúdi, lebo to samovsebe je už nespravedlivost; potom ale prepádnik jeho bez pochibi aj svojih dobreprajcich má, ktorí za každó ňesětrnó slovo pomstvit sa chcet budu. — 10.) Něž každému dá, čo jeho je a čo mu patri. O zlaštnu ale naklonost veľkih a možnih ľudí nech sa velmi ňetrápi; však ale aj mezi tak nazvanú smet a zberbu ludstva nech sa ňepoměša; ale nech je k každému prívetivi, každého nech uprimne pozdraví,

sa prihovori, porozpráva, lebo takto sebe nadvšecko lásku a dôvernosc u ľudí získa. — 11.) Z svojích práv ačkoľvek nech nič nepopusti, ale aj pre každú maličkosť nech krik hneď nerobí; lebo lakomnosť, skúpost, sobecnosť ho najskorej do nenavisti a ošklivosti u ľudí donese. — 12.) ~~Neč sa zdrži od všeckíh fakíh spolku, tovarištvou, schódckou, ktoré večá stránka múdríh ľudí za zlé a nesvečné pokladá; a preto teda, nech že karti, krčma, pjanstvo a t. d. su mu v ošklivosti. Jestliže bi ale nekam na svadbu, hodi, hostinu povolani bou, tam nech sa pekne, svečne a strizlive zachová; a aj tu príležitosť nech k poznáňu a svojim príkladom k zošlechetneňu ľudu, mudre upotrebuje. — To sa ale nesvečí, abi tam iníh ostrejše posudzovau, a lebo s druhimi sa vadiu, dohadovau, škrépiu, však ale i s tak nevine podhodeňu pravdu móže mnohím dat pravdu pod nos zavonat; pritom ale všom obecnu veselost nech srdečne napomáha a obživuje. — 13.) Do súkromních — privatnih — jednotlivíh vád, zapěrok: právních záležitosti nech sa nikdi neměša. — 14.) Neč buďe v všom múdri a opaterni; všej osoblosti na kolko možno nech sa varuje, lebo ta ho směšného urobí, a ho o potrebnú vážnosť a poctivost pripraví. — Odkud' nech sa rídí, vedla toho latinského prislova: „quid quid agis, prudenter agas et recipe finem.“ —~~

DRUHÁ STRÁNKA.

O vichováni těla.

§. 25.

O vichováni těla vůbec.

Človek pozustáva z těla i z duši. Tělo lidské nad všech iních tvorou je najkrajšó a najdokonalejšó; lebo je súco k jakejkolvek učinlivosti, sa tvareňu a sposoběnu; potom ale pod jakimkolvek podněbim vitrvá, a preto je i najznamenitejšó. — Však ale v duchovnej počahe eš-
te večá je dústojnost a povaha jeho. Tělo lidské totišto je bidlo a nástroj ňesmrtdlnej duši, ktorá skrz tělo účinkuje, a spolu s tělom za ščastim a spaseňim báži. Nad toto všecko ale, sv. náboženstvo nás učí: že tělo je pribitok Ducha sv. a že na d'ěn súdni horevstane, abi dostalo odmenu zasluženú. — Z tíhto teda pričín, vichovatel ňech ma starost o tělo, abi ono ščastlive svoj cěl tež dosáhnut mohlo. A to tím vác, že skusujeme, jako za tíhto časou pokoleňi lidské i vedla těla klesne a hine; jako to mnohé, predtim ňeznamé choroby, ve-

liki počet slepých, kulhavých, zohavených lidí, potom té mnohé bledé tváře, trasúce sa ruki, hlava, nohi, mnozstvo nemocnic, špitalou — preskoré smrti a t. d. presvečuje. Odkud' teda vychovatelove! ňedajte tolme klesnut pokoleňu ľudskému i vedľa ťela! v tomto, tak nazvanom osvetenom stoleťi, veľiká práca a starost sa vinakladá na vzd'eláňi ducha, — Vi! že alej vzd'elavajte spolu i ťelo, lebo v b'ednom, v chorlavom ťele, običajne aj ta najvzd'elanejšá duša, preca len b'edna a chorlavá býva. Odkud'

1.) Všecko ňech sa starostlive odstraní; čo ťelesné moci slabí a kazí.

2.) Všecko ňech sa bedlive opatrí, čo moci ťelesné živejšími, trvacejšími a hibkejšími robí.

3.) Všemoznú pečlivostu ňech sa o to dbá: abi zjavujica sa ňejaká ňemoc, slabost, choroba, čo najskor zostrabená a zahojená bola.

4.) Vichovanec ňech sa viučí: jako i sam o svoje ťelesné moci dbat, a j'ih zdokonalovat má.

Ačkolvek vychovatelovi ludu pod ochranu sa ňedavaju maličk'é deti, o ktor'ih ťelesno sa vivinuťi rodičove, a lebo v opatrovn'ah pestuni svedomitu starost znašat poviní su; a ačkolvek od vychovately ludu to sa ani žádat ňemóže, abi on v lekarstvi na tolko zbehli bou: abi aj in'ih v tom sustavne vinaučovat, a lebo hojit vedeu; však ale preca k ňemu to zda sa prinaležat — že bi v tom zanedbanost, lebo ňezdarnost ludu obečného jako vinahradujice, i sebe zveren'é deti od vš'eho ťelesného úrazu chrániu, a aj vedľa ťela tak j'ih vzd'elau: abi oni k všeckim budúceho svojho povoláňa povinostám suci, spôsobní, dostateční, ba ano i v zvenkajšom svojom obcováňi zdvorilí, obratní a milí bolí. — Ba ano, všeckím pravom od ňeho sa žádat móže: abi dosta-

tečným bou, i hlavné pravidla zdrava i života ľudského detom vikladat, a aj ludu obecnému pri ňevdojak sa stavajících všelijakých nebezpečných prihodáh a potrebáh, dobre radi a poučeňi dávat. —

§. 26.

Všecko odstranit treba, skrz čo bi telesné moci zoslabnut, lebo skazit sa mohli.

1.) Už sam múdri vichovatel všého sa varuje, čím bi d'etatu ňejakó na zdravi ubližiť a uškodit mohou.

Také veci su: táháňi a mikáňi za vlasi, udreňi hlavi, drážeňi, strašeňi, ščikláňi, stiskáňi hrdla, rúk, nohu a. j. potom odsacováňi, kopáňi, a lebo aj ňemudrá volaká reč, z ktorej všecko probovat milujicó d'eta lahko bi prostredok a spôsob k ňejakej rozpustilosti, a k ňeubezpečováňu svojho zdrava, naučit sa mohlo. —

2.) Opaterni vichovatel i na tíh dobri pozor dá, ktorí okolo svojho vichovanca su.

Takíto su: rodičove, príbuzní, pestunki, dojki, a j. ktorí, keď aj ňe z zlosti, ale z hluposti a z ňenadalosti detom prečasto a veľmi uškodit móžu, k. p. s lahodkámí, s ňatahováňim, s za krucováňim, s ňemudrim volkáňim a t. d. Tak tež staré matki maličké d'eti radi k sebe do posteli brávaju; ňenazdájice sa, že s tím na zdravi jím veľmi ubližuju, lebo staró telo, tomu mladému všeckú silu a vnađu odeběra. Najme ale opaterni vichovatel na čelad' dobri pozor dáva, o tom dobre presvečeni: že táto častokrát, abi sebe kratochvilu spôsobila, d'eti s jeděním a pitím premáha, kolíše, ňatahuje, ňaháňa, straší, dráži a t. d., a takto na zdravi jím často veľmi ubližuje, a poradnó jíh tela sa vinuťi prekazuje. Pre tu príčinu teda, mudri vichovatel ňech detom častejše vístrahu dáva, abi s čeladku sa ňezapoděvali a duvernejše s ňu ňetovarišili. —

3.) Mudri vichovatel nech nespušta z oči aj kamarádou vichovancou svojih, lebo od tíh tež mnohé nemoci lahko pochitit móžu, jako k. p. sráp, sipanice, suchoti, a j. — Preto jestliže bi v škole na někom podobnú nemoc zbadau, toho nech hñeď odstrani, a o jeho sa vilěčeñi otcouskú nech stáróst znáša.

4.) Dobri vichovatel z ohleđu tohoto, pozornost svoju obracá aj na samé d'eti, dobre vedíce: že d'eti častokrát i sebasamíh do nebezpečenstva uvrhuju, častokrát ale nebezpečenstva od seba odchranit, lebo neveďa, lebo aj ne velmi dbaju. —

K. p. do slnca, mesáca primo hledení, pres okuláre, červenó, žltó, zelenó sklo nazěráñi, pri tmavom svetle čítáñi, písáñi, očom velmi škodí; — pri písáñi a šiťi príliš večo sa zohibováñi škodí prsom, kazí zrost a spósobnost tela; — pri prađeñi mnoho slineñi, zbitečno, nepotrebnó odpluváñi suši plúca a hrdlo; — v rozhorúčosti studení nápoj obára plúca; a on, jako tež i šnurováñi a sa šťahováñi suchotini donáša; — klzáñi, smikáñi na lađe, preskakováñi, hučkáñi, koleslamáñi, hra na most, chitáñi a viberáñi ftáčkou, loveñi ríb, a j. su všecho hri velmi nebezpečné. — A preto mudri učitel vse toto vždi pred oči má, a proti nebezpečenstvám tímto, jako poučeñi, tak aj otcousku vistrahu žákom svojím dáva.

5.) Svedomiti vichovatel vsecko to odstranit hledí, čo bi bars jako z d'aleka vichovancom jeho nejako ubližit mohlo.

Také veci su: velmi tuho vonavé kvetini v izbáh, olovené ližice, poháre, taněre, dobre nevicinovani meděni rád, tmavé, smradlavé vlhké přebitki, strmé schodi, fajka, flinta, nepřimerná tášská robota, a t. d. Preto vsecko toto sa odstranit má, abi skrz té veci i zdraví sa nepokazilo, a dospelost síl jejíh překazená a vivratená nebola.

Pravda ačkolvek je, že vichovateľ i té najmenšie domáce okoličnosti zoznat, a tak každó nebezpečenstvo od svojih vichovancou odvrátiť v stave nebude, preto: že i každému za hrbtom biť, aj deti pred očami mat na veky nemôže; však ale prám už pre tú príčinu, nech že za času vichovancom svojím oznámi všetko to, čo je škodlivó, nebezpečné, a aj jako sa toho varovať treba, k čomu najlepšie kratké výprauki a príklady slúžiť budú. — Jestliže bi ale, v ohľede tomto, veče nejakej neoporadnosti a vystupnosti pri detoh skúsiu, to nech hneď oznámi spravecyi duchovnému, abi i skrz jeho a miestnej vrchnosti opaternost všetko zló odprestrašenó biti mohlo.

Čo sa jedovitých bilín dotíče, není potrebnó, abi bilini této vedľa mena, farbi, a t. d. detom známé urobiu; ano to bi ešte aj nebezpečné a škodlivó stat sa mohlo, preto: lebo deti su všetečné, zvedavé, všetko hneď radi skusuju, a tak pridat bi sa mohlo: že bi o jedovitosti nejakej bilini aj pokusováňim, koštováňim sa presvečiť chceli. — Odkud' opaternejšie a múdrejšie bude, detom len to povedať: že su aj jedovité bilini, korene, kveti, hubi, bobki, zrná, a že, abi preto, hneď jakejkolvek bilini sa ani neťikali; ale jestliže něco chcú, abi to prv rodičom, učitelovi oznámili, a potom v tom jejím radu vdačne nasledovali. — A takto nech sa zachádza aj z ohľedu nežnamých jedel, živočichou, hmi-zou, jako k. p.: pavukou, chrobákom, húsenic, a t. d. — Starším ale detom už aj zevrubnejšia známost o jedovitých rastlinách užitočne sa zdeliť môže, a to sice tak: keď sa jim jedovité té rostlini, lebo v prirodzenej podstate, lebo len v obrazoh poukazuju. K ktorému čelu dobre slúžiť bude poučná knižka česko-slovenská Karla Amerlinga pod náslovim: „Naučeňi pre lid obecni o domácich jedech, a kazijedech, s ritinami. V Praze 1844.“ — A uherská pod náslovim: „Magyarországi mérgező növények. Alsóbb osztályú, kivált népiskolák számára, írta Kubinyi Ágoston. 30 festett táblákkal. Budán 1842., füzve 1 ft. 36 kr. e. p.“

§. 27.

Ľeskrotené vašne, najme ale pudpohlávní, telesné moci káza a preto sa skrocovat maju.

Maličké školské dĕti bars aj ňe naruživé — passio — ale precá všeljakim ňeporadnim vášnam — affectus — jako: hŕevu, závisti, pomstvi, a t. d. oddané biva-ju, čo zdravu jejih velmi škodĕva. — Pre tu príčinu mudri vichovatel, ňe len že žádnú príčinu k podzbudze-ŕu tíhto vášen ňepodava: ale radnej všeko pečlive odstranjuje, ba ano ešĕ aj, jako dĕti, podobnó ňepo-radnó pohnuti v sebe utlačit maju, jih viučuje. — V čom jemu kreš. mravoučeŕi a skolski porádok na naj-lepšej pomoci býva.

Moci telesné najvácej kazí pud pohlavní, ktorí jestli-že za malička v dĕtoch sa už zbludí a ňeskrocuje, náramnu škodu duši i telu jejih prináša; lebo hlupost rozumu, pa-dúcu ňemoc, slepotu, traseŕi sa udou, hostec, ňezredka preskoru smrt, a. j. zaopatruje, Preto teda v skrocováŕi tej-to vašne vichovatel ňech je pozorlivi a ňeunaveni.

Ľekodi dĕti aj skrz poškrvováŕi samihseba — čo sa jim v zviklost obracá — zdravi a živobiti svoje hrozne pod-kopávajú. Preto vichovatel i na prekazeŕi a odstraneŕi to-hoto hrĕchu ňech svedomitu starost má. A sice pred vším, ňech odstráŕit hleďi té príčini, ktoré bi dĕti k tomuto hrĕ-chu privĕst mohli, takéto su: objimáŕi, boškaváŕi, taškĕ, korenité jĕdla, rozpalujícĕ nápoje, zahálčivost, tesnó, hru-bo škrabavó rucho, maká a priteplá postel, spáváŕi s dru-hími, ňešerednost tela, oplzlé reči, spevi, žarti, obrazi, rozpravki, do naha sa odkrĕváŕi, nad všeko ale najme zlĕ prikladi. — Preto vichovatel s otcouskú starostu a ňeunave-nostu všeko toto ňech odstráŕit hleďi, lebo lahše je zló toto prekazit, jako ho ňeskorej vilĕčit. A preto i starost

ňech má, abi asnad v škole sa potmelajicú ňerest túto zbadau a vikoreniu; čo ačkolvek taško ale preca možno bude. Však ale ňech že v tomto ňikoho, jako na jisto ňepohľadáva; lebo pretaško je tuto ňerest jistotne pobadat, bars ju vácej znakov prezradzuju, jaké su: velmi bledá tvár, hlboko vpadnuté oči, lenivó chodeňi, traseňi sa ruk, visipanost tvári, ustavičná zamislenost, bojazlivost, strmó a stlpkom pozeraňi, ňeobičajnó sa začerveneňi, pri každom skoro oslovení, náklonost velká k samote, ňechut a odvrátenost k hri, zábavkam, dlhó sa na zachode baveňi a t.d. — Vichovatel ňech častejše, a vúbec vichovancou svojíh napominá, že Boh je všade pritomni, a že všecko vidí aj té najskritejše veci, že z všeho na deň sudni, a to pred celím svetom počet dávat budeme; a už len preto, abi děti ňikdi takého ňečo s sebou ňerobili, za čo bi sa pred rodiči, učitelom hambili, ba ano čo činit ani bi sa ňeopovažili. Potom ale ňech nástoji: abi děti vždi hore nad stolicu ruké držali, abi mnohí razom, najme ale chlapeci a děvčence spolu na potrebu ňechoďili, a tam dlho sa ňebavili, abi rano dlho v posteli sa ňepovalovali at.d.

Mezi tím ale poňeváč hore podotknuté znaki od iníh ňemoc tež pochádzat móžu, vichovatel ňech sa chráni, abi vedla ňih, volakoho, hñed len tak na slepo v hrěchu tomto ňepohľadavau; — Ani že o tomto hrěchu ňech pred děti verejne nikdi ňevipráva, lebo tak bi k ukrutnému pohoršeňu detom školským bou. — Jestliže bi ale ňektoró deta v hrěchu tomto dopadou, vtodi s otcóuskú lásku a privetivostu — všecko trestáňi bi tu len velmi škodilo — pred oči ňech mu predstaví velikú oškľivost a náramnost tohoto hrěchu, pre ktori naň, na tomto svete hroznó ňemoci, posmech a hanba, na druhom ale pokuta boská príde. — Jestliže bi ale sam v hrěchu tomto deta dochiťiu, ňech ho ubezpečí: že on to ňikomú ňeprezaďi, lebo ze ňikoho do potupi a opovrhlosti privest ňechce; potom ale ňech dá na ňeho dobrí pozor, ňech ho vždi volačím zameškáva, abi z unavosti do hrěchu tohoto ňeupádou, a aj druhíh asnad

ešte nenakaziu. — Jestliže bi ale niektoró d'eta s timto hrěchom už velmi nakazenó bolo, to z školi hñeď ñech vikáže, a pod opaternosť lekárskú zverí. — Keď vychovateľ daktoró d'eta len v podezreñi o tomto hrěchu má, ñech svoje v tom badáñi ponajprv místnemu duchovnému otcovi zoznámí, a lebo aj — jestli mu to zdraví rozum radí, — lebo s ñemudrímí velmi mudro zachodit treba — rodičom, s ktoríh radu, potom čo najopaternejše zachádzat má.

§. 28.

Proti osipkam d'eta, s zaštepeñím má sa opatrit.

Osipki, a lebo sipanicé, je velmi ñebezpečná ñemoc, lebo nikoho skoro ñeobchádza, mnohíh zospaťuje, mnohíh o zrak, čuch — auditus — ano aj o život prináša. — Prv, ñež tejto ñemoci na lek sa trafilo v mocnársti rákuskom 60,000, v celej Europe na pol milliona ludu každoročne v nej zahinulo. — Odkud' ñemóže sa dost vychválit a dobrorečit Edvard Jenner, Angličan, múdri lekár; ktorému po mnohom badáñi a skumáni r. 1798-ho sa poščastilo, ñemoci tejto na lek trafit, a to sice: skrz štepeñi. Poñevac ale, ñemoc táto sa každému hrozí, samo od seba sa rozumí, abi každý človek, už za d'etinstva, pred ñu sa takto ubezpečiu. Preto, jako u iníh vzd'elanejšíh národoh, d'eti proti ñemoci tejto štepeñím sa zaopatruju, tak aj vlasti našej. králouski je príkaz: abi každó d'eta zaštepené sipanice malo. — Štepeñi to v vlasti našej obstaráva vrchnosť stoličná, mestská, krajská skrz svojíh lekárrou a ranohojičou, ktorí o tom patricej vrchnosti, táto ale zas mistodržicej radi králouskej každoročne rádnú spravu dáva.

Proti štepeňu sipanic, ľud náš ešte po dnešni deň mnohé predsudki má. V tom teda dobrú radu a potrebné poučeni dat jako duchovnému otcovi patrí: tak k povinnostám vychovateľa prislúcha, aby na kolko je možno, aj on ľud k tomu náklonovau a podzbudzovau. — Čo aby tím jistejšie dosáhnut mohli, nech tiež i na svojih deťoh dobrí príklad ukáže, nech najvyššie príkazy kráľovské o tom častejšie pripomína, zlé následki odtuď pochadzajice predstavuje, ano aj to nech pripomína: že do mnohých stavou, úradou, služeb, ustavou, tí, ktorí sipanice zaštepene nemaju, ani pripusteni bit nemôžu. — Aj o to nech má starost, aby školské deti štepením všecké zaopatrené boli, v čom odporných a protivných, jestliže bi všecko nahovaráni daremnó bolo, aj vrchnosti nech obžaluje. Tíh, ktorí v sipanicáh nemocni su, našťivovat nech zakáže. A tak na všemožni spôsob aj v tomto ohlede, verním prátelom nech sa učiniti hledi.

§. 29.

Ľelo v svojej celosti má sa zachovat.

Zdravost a celost ľela je veliki dar boží, a k pravému šťastu ňeomilne potrebni. Preto už maličkim deťom vychovateľ nech na srco klad'e, že mi sme ňeni páni nášeho ľela, ale len že ochrancove jeho; a preto, že jedného každého z nás je velká povinnost: aby sme ľelo a všecké údi naše v zdravosti a celosti zachovali, a bedlive chránili od všeho, čím bi sa nejako zohavit, znešpôsobil, a tak s vlastním, a celého obecnstva obtížnim, k dosáhnuti cěla, pre ktorí stvorenó je, ňesúcim sa stat mohli. — Kto ale na tolko sa pozabúdzá, že lebo sam samochtác živobiti si odníma, a lebo ľelo svoje volako zohavuje, ten ľaško hreší proti Bohu, ktorí mezi hrmeňim a bliskáňim volakedi prikazau: „Ňezabiješ.“ (II. kn. Mojž. 20. kap., 13. ver.) Boh totišto,

jako Púvodca, tak aj Pán je živobiťa nášého, a beda tomu, kto této Jeho najsvatejšé práva nejako ruší a vi-vráca! — Ďalej ale, takí človek hreší ťaško aj proti sebesamému, proti celému obecnstvu, a proti vlasti svej; — A aj preto už len, jakšto samovrah, a vseh práv rušitel a buritel, hoďen je, abi cirkev sv. poslednu uctu, totižto cirkevni pohreb mu odepřela, a na tento spôsob před celim svetom, jakšto vijavila: že nehodním, ňeverním a ňezdarním jej sinom sa učiniu, a podobním tomu stromu, o ktorom pisano je v pisme sv.: „že každi strom, ktorí dobró ovoca ňenosi, viťati a na oheň uvrženi buďe.“ (Math. 3. kap. 10. ver.)

Mezi tim človek ňe len dobrovolne, ale prečasto i ňevdojak na ťele sebe ťaško ubližiť môže. — ňe jednej zajiste choroby, chromosti, kulhavosti, a j. ňeopaternost rodičou, pestúnek, dojek a t. d. pričina je. — I v tomto teda ohleďe, ňeopaternost obecného ludu, vichovatel ňech vinahraditi hleďi. Abi ale ťelo v zdravosti zachovanó bolo, této nasledující věci potrebné su: po-vetri, pokrm a nápoj, prirodzenó vipraznováňi, rucho, prebitok, čistota, premavost, odpočinuťi a pozdraveňi. — Všecké této věci, jako sa naležite upotrebovat maju, d'eti v škole, a skrz této, všecok lud sa viučovav má. —

§. 30.

O p o v e t r i .

Čistó povetri; je prvá a najpotřebnejšá podměnka
— **conditio** — **dobrého zdrava. Lebo len čistó povetri**

vichovanca pri dobrom zdraví a čerstvoste zachová; zlé ale povetri kazí mu krev, farbu, a tak zdraví mu hubí a život ukracuje, jako to mnohé príklady potvrzdujú. Odkud teda něvihnutedelne je potrebné, aby povetri, ktoré do seba dýchame, čistó a čerstvó bolo. —

Povetri čistó je to: ktoré žádnen puch nemá; a to je čerstvó, ktoré ani studenó ani horucó príliš není. — Najzdravšó povetri je venku pod slobodnim nebom, najme blízko stromou. — Blízko hrbítovou — cinterinou —, močarin, smetisk, hnojník a t. d. čisto povetri není, preto vichovateľ této věci od školi něch oddaluje, a i svojích vichovancou něch na to pozorních činí. — Ale i o tom svoje děti, a tak celý ľud něch viučuje: jako aj v izbáh povetri sa nakazít může, totišto: keď izbi su niské, tesné, vlhké; potom keď sa dlazka drháva, izba mazáva, lebo maluje, kachle a pec po prvi krát vikuruje, a t. d. a preto, že vtodí v izbáh sa bavít, spávat, je velmi něbezpečno. — Ďalej ale, povetri v izbáh sa ešte nakazí, keď mnohi sa tam natisnu, a tak mnoho nadýchaju, s dohanu kurením smradu a dimu narobá, z peci a kachel sa kaďí, žeravó uhli v izbe sa drží, morské zajáce, prasce, hid a ftáki v izbe sa chovaju, potom tuho vonavé kveti, ovoca, zelini, jako: lalia, majoranka, konope, kapusta, a t. d. su v izbe zložené. — A preto, jestliže zdrayi nam vzacné a miló je, že podobné věci všecké sa oddálit a predstranit mosá. — Potom ale, aby povetri v přebítkoh naších čistó a čerstvó bolo, mnoho dopomóžú okolo domu nasadené stromi, jako: akače, malini, lipi a t. d. Obloki něch su není príliš malé, ani ně tak pripravené, aby sa odtvárat němohli, lebo izbu kaďdi den aj dvarázi vivetrovat treba. Mimo vivetrováňa ale, vlhkejšé a pachovitejšé přebítki sa aj vikádzat maju, totišto s borovičkovim drevom, a jahodi, octom. a t. d. Kde ale vacej ludu spolu biva, tam dobre je, jestli na okno sa vetrovo kolesko pripraví.

Spósob k presvečenú sa o tom: zdáliš v izbe, a lebo aj inde povetri čistó je? najjistější je svěca. Lebo kde svě-

ca veselo horí, tam aj človek živi bit môže; kde ale svēca len tak smutno horí, tam povetři hñeď obnovit treba; kde ale svēca vihasne a horet ñechce, z toho mista len čo skór preč sa berme. — Odkuď i prv, ñežli do ñejakého zatvoreného mista, k. p. kriпти, studni, zbožnej jami a t. d. zotúpime, s horícu svēcu sa o povetři tohože mista presvečime. V takíh mistah zdusenó povetři, najjistejše dá sa napravit, keď puškovi prach vac rázi sa tam zapáli.

Častejšó sa baveñi v čistom povetři dost sa poručat ani ñemóže. Preto dēti ñech sa za času k tomu privikaju, lebo tim peknu farbu, veselost a bistrost ducha, pekni zrost a udatnosť sebe nadobudnu. A bars bi pri každej škole, a lebo aspon na blize, stromi visadené boli, kďebi časom svojim dēti sa bavít a premavat mohli. Abi ale povetři dētatu tak lahko škodlivím sa stat ñemohlo, potrebnó je; abi ono k všemožním jeho premenam zviklo, totišto: k zíme a k horučosti, — k vlhkosti a k suchote at. d. — ñemudrost je velká, dēta prez zimu vždi v izbe zatvorenó držat, od strachu, abi sa ñeprestidilo, lebo tak sa ñesúcim k životu stáva. A preto ñech sa dētatu dopusti: abi ono slobodne po dvore, po ulici, po zahrade sa premávalo, hralo, skákalo; a ñech len na to sa pozor dá: abi z razu povetři ñepremenilo, k. p. abi z zimi do horučosti náhle ñeprešlo, lebo to bi mu ťaško uškodit mohlo. — Najme ale sedlacké dēti k všeckému sa privikat maju, abi k buducému povoláñu svojému schopné a sucé boli. — Však ale pri všeckom tomto, všecká ovažlivost, prepjatost ñech sa bedlive odstraní, a múdrosť, rozumnosť z oču ñech sa ñikdi ñespustí; tak tež aj od uvetra — Zug — dēta ñech sa opaterñe varuje.

§. 31.

O pokrme a nápojì.

Po povetři, z ohledu zachováña zdrava a živobiťa pozornost našu zasluñuje pokrm a nápoj, jakošto dve k obzivováñu, zdrzováñu a posilováñu tela ñevi-

hnutedelne potrebné veci. Z ohledu tíhto, k trojím vecám sa ma vyučiť a naviknut d'eta, totižto: čo? — kolko? — a jako? — niečo požívat má. —

Čo že teda jesť a piť máme? — Najmudrejší Stvoriteľ náš urídiu: aby každó stvoreni sebe primernu potrovu malo. Maličkému nemluvniatku potrova od prirodi určená, je mléko materinskó, čo preto, i zadna matka svojému rodencovi bez taškeho hréchu odepreť nemôže; a len, jestliže nemocná je, povinnost túto na druhého zverí. U chudobních ľudí povinnost túto v takej pripadnosti običajne susedí, dobri známi a pribuzní vďačne zastavajú.

Lud náš obecni, štvoronásobne sa prehréševa v tak nazvanom nadajáňi. A síce: 1.) Že mnohé matki, hneď, jak náhle d'eta zaplače, už mu prsá ponukaju, nepomislíce: že mimo hladu a smadu, aj iná príčina môže bit toho plaču, ktorá príčina tím násilnim nadajáňim len ešte vacej rozdražená býva. Preto teda lud vyučiť treba: že d'eti sa vždi poradne, mërne, a na isti čas nadájat maju. — 2.) Někde tá zlá običaj panuje, že d'eta aj 2—3 roki nadajanó býva, čo ne len, že matki veľmi škodí, ale aj d'eta maznavím robí; a preto lud o tom presvečiť treba: že d'eta za 4—6 mesácou, a lebo do toho času, keď sa mu zubi už rezat počínaju, nadájat, dost je. — 3.) Sem i tam mnohé matki, najme ale sedlácké, na d'eta v koliski položenó, si jakošto lahnú, a tak nahnuté mu prsá požívat dávaju; čo preca veľmi škodlivó je, ne len preto: že d'eta z tak navrhnutíh prs, jakošto hrnucó sa mléko, pit nestačí, a preto sa pridrhúva; ale i preto: že do prsou nabehajicá krev mléko hustím robí, a tak d'etatu neždravím a škodlivím. — 4.) Některé matki s tím hrešá, že hñevom, strachom, závisťou; truchlivostí a inými naruživostí tak rečeno až zotrovenó mléko, d'etom za pokrm preca dávaju. — Lebo jestliže dospelému človekovi v hñeve v žalosti a t. d. požívani pokrm škodí, tím vacej

malinkému detatu škodit mosí materinskó mléko také; ktoró žlču nakazeno je. —

Za času pridajáňa má sa už privikat d'eta aj k iním jědlam, čo jeho od prs odlučeňi potom veľmi napomáha. — Však ale jědla té ñech budu sucé, a čo najprostejšě, tim budu najzdravšě. — Pokud' predné zubi ñevirastu, jědlo ñech je makó, polevkovitó, štavovitó, abi spolu aj za nápoj služilo. Jědlo, prv zubámi požut, požvjakat, a potom d'etatu do ust dávat, je zlá, hrusná a škodlivá običaj. — Mnoho na raz d'etatu ñe treba dávat, ale radnej meňej a častejšě. Však ale hladom a smadom d'eta ñech sa ñemorí, lebo to tak škodí, jako presitenost. — Sucé jědla pre d'eti su: polěvka, zeli, dobri chľěb, žemla, ovoci, zapravenó. a t. d.

Čim d'eta je večó, tim chova jeho móže bit rozmanitejšá. — Najzdraušě jědla pre d'eti preca vždi budu: zeli, jako: repa, kel, paraj, kaleráb, mrkva, ovoci, a ano aj lahké cestové jědla. Zeli a maso spolu, je najlepši pokrm. ñe dobre uvarené a zle pripravené jědla su d'etom škodlivé; tak tež i jedla presolené, korenaté, velmi kislé; lebo takéto jědla krev kazá, a vivinuti tělesníh moci prekazuju. — Odkud' najmudrejšě je d'eti k takóvim jědlám privikat, jaké običajne poživávame, však ale bez toho, abi k nim nutené a prisilené boli. Kto takto k všěmu privikne, ten aj pri chudobnom stole sa dobre nasíti, a do ñemoci tak lahko ñeupadne. — Volkavost v jědle, d'eti preběračními, maznavími a maškrtními robí, a tak venkoncom ñesúcih do ñeprijemníh a odporníh pripadnosti.

Poñeváč ale, najobľibenejši a najpotrebnejši pokrm je chľěb každoděni, vichovatel ludu i o to ñech ma starost, abi mládikové dobró zboži dorábat, ochranovat a zomělat; devčata ale dobri a pekni chľěb pekávát a chutno varit sa naučili. Ani že sa ñech ñevihovárava, že toto k povinostám matkiním patrí; lebo čo že od sprostěj matki sa naučit móže cera? — on ale aj v tomto ohľedě lud vzdělavat, a tak dobrodincom jeho všěmožníh sa učinit móže. — Preto teda vichovatel ludu i v tomto ñech buďě pravi prátel ludu, a tu skrz svoju manžel-

ku, tu skrz jiné rozumnejšie a skusenejšie ženi, v tieto veci panujúce ešte chibi a pohreški nech napraviti a zlepšiti hľadí.

Čo sa nápoja dotiče: každému človeku, zlaštne ale d'etatu najzdravši nápoj je voda, a to sice prameňná a tekucá, potom ale mléko. — Rozpalujúce nápoje, jako: káva, čokoláda, thea, tak tež i opajajúce nápoje, jako: vino, paleno, pivo a t. d. d'etom su veľmi škodlivé, a preto jih od toho zdržovat treba.

Jak mnoho že sa jest a piť má? Počet každod'eneho jedena s pribivajícím vekom sa umenšúva, tak, že kdiž d'eta pri prsáh aj 8-krát pres d'en nadájat treba, većim d'etom už ces d'en 7—6—5—4, dospelim ale 2-rázi jedávat je najzdraušó. — Dlhotrvajici hlad človekovi škodí, ale preca ne tak, jako obžernost. A poňeváč ale d'eti k obžernosti veľmi náchilné su, tak, že od obžernosti največé, a to aj smrtedelné nemoci jejích pochádzaju. Vichovatel nech už 'za času k tomu učí a priviká vichovancou svojih: abi nikdy vácej ani nejedli, ani nepili, jako jim pre utišení hladu a smadu je potreba. —

A už pre tu príčinu, nech že jim pred oči stavá ohavnost obžerstva, ktorím rozumni človek na spôsob nejakého hoda svoj žaludok až k nežnesenosti preplnuje, a tim svoje zdravi, statečnost, majetnost, domáci pokoj, ano i živobiti nemilo Bohu podkopáva, ba ano, poňeváč to aj taški je hréch, dušná spaseňi trať. — Lud obecni vtodi sa najvácej obžerstva dopúšťa, keď mu niekto darmo jest a piť dáva, jako to na svadbáh, na kare, kršteňi, a v drahej vlasti našej, najme pri stoličníc restauracáh s tak nazvaním kortešováním sa stáva, čo predrahej vlasti našej, jako na potupu, tak aj na največú škodu slúži. — Odkud' nech že už maličkim d'etom zoškliví tento hréch, predstavujice a na srco kladajice jim tu potupu, kdiž niekto pri cudzom stole, takto zle sa

zachová, kde ňe len, že druhých pohoršuje, ale aj domovnému pánovi, za preukazanú uctivosť sa škarade a ňevďačne odsluhuje. — Naproti ale ňech že vichvaluje prekrásnu čnosť strizlivosti, a zlaté ovoca jej, jakošto: dobrí rozum, dobró zdravi, dlho žívobití, poctivosť, dobremajetnosť, spokojnosť a všemožná boská požehnáni; — čo všeco i v primerných príkladoch ňech zvelebuje a vichvaluje. — Menovite ale proti opilstvu ňech že všemožným zbrojom povstane, aby ju jakošto tu najňšlechetejšú a ňebezpečnejšú običaj v hnusobu, prekrošť a zapovrhnosť u svojích maličkých ešte vichovancou už donesou *).

Jako že sa ma jédavat a pijat? Na učitelovo vúbecnó predkladáni, učenci len lahko zabudzávajú; a preto dobre buďe, jestliže jih v tomto ohľede k ňektorím dobrím pravidlam poučí: také ale su:

1.) Maj poradok v jéděni, tak, aby vždi na jisti čas si snidáni, obed, ňešpor a večeru mávau. Jestliže ale, pre ňejaké vecé práce, poradok ten zachovať ňemóžeš, ňech ťi to za pravidlo slúži. že lepšie je málo a častejšie, jako mnoho na raz jédavat. Dobrá je tá starodávna rada: aby vtodi, keď ťi najlepšie chuť, jěsti prestau, lebo običaji tejto odmena, býva dobró a staró zdravi. —

2.) Mnohé jédla na raz vespolek ňemešaj.

3.) Na kolko ťi vistáva, v jédlah všeličnosť a rozličnosť nasleduj. — U nás, zajiste i tomu najchudob-

*) Mezi všemi zbroji proti opilstvu, svoju prospešnú účinkovosť najlepšie ukázali: Spolki měrnosti. Že teda i vichovateľ týchto přátel, podporovateľ, ano zakladateľ bit má, to sa samo od seba tak jasno rozumí, že to obsirnejšie preukazovat ani potreba ňeni.

nejšému to vistáva, abi raz maso strovu, druhí raz zase kapustu, zemáki, zeli, cestové jédla poživat mohou.

4.) Pri obede vácej, pri večeri ale jec menej, abi si dobre spat mohou.

5.) Lahotki, maškrtki ňeoblibuj, ani ňepachti za ňeznámimi jédli.

6.) Horucé jédla ňepoživaj, lebo to zubom škodí, a okrem toho, ešte aj hrtau a žaludok poranit, a ňezhojitelnú ňemoc zavdat móže.

7.) Jédlo zubami dobre uhrizt treba, lebo dobre ňeuhrizené jédlo, v žaludku dlho zostáva, z čoho potom choroba povstáva, a preto ňikdi chmatno ňejec.

8.) Pri jédeňi buď veseli, keď si ale veľmi ukonani, lebo náhňeyani, vtodi ňejec, lebo ináč na zdravi si chitro ublížiš.

9.) Jédla priliš osolené a okorenené su ňezdravé; presolenost totišto kazí krev, a hostec, suchoti, kamen — pèsok — donáša, korenatosť ale zapaluje krev, a závrat spôsobuje.

10.) Len keď smad máš, vtodi pi. Mezi jed'enim mnoho pit ňeni zdravo, a zdravše je po jed'eni malinko ňeskorej. — Sňezovú, dašd'ovú, ladovú vodu ňepí, ale ani keď si rozhoručeni, lebo dojjista si na zdravi ublížiš.

11.) Škodlivé jédla su: ňezrelé ovoca, potom veľmi masné a prestaté jédla, od ňezdravého hovada mléko, maslo, maso, krev; z močarin a bahnisk ribi, mnoho slanini, hubi. — Od takíhto jédel teda sa chráň; lebo lepše je pri suchom chlebe zdravim bit, jako s takimito jédli zdravi si pokazit. —

12.) Škodlivé nápoje ale su: nakazenó vino, pivo, tuhó paleno, smradlavá a prestatá voda.

Kto této pravidla v jeděni a v pií zachová, ten dojista dobrému zdravu, a dlhému životu sa radovat a řešiti bude.

§. 32.

O prirodzenóm vipraznováíi.

O tomto vychovatel ñech viučuje vychovancou svojih, abi na kolko možno, i v tomto jísti porádok zachovali. —

A preto ñech jim častejše nakladá: abi hñed rano, potom ale pred školú, pred každú veču prácu, pred ñekam sa vistrojeím, a večer pred lahuñim, vždi prvej potrebu svoju odbavili, v noci ale abi von ñevichádzali. Čo preca kedbi sa stat moselo, abi ñe samotni, ani ñe len tak na lahko oblečeni, von sa ñebrali. — Potom ale abi z lenivosti lebo z žartu, lebo z iného jakéhokolvek ohledu potrebu v sebe ñikdi ñeudusili, lebo tim bi si velmi uškodit mohli; ale abi potrebu svoju vždi hñed, a to svečne, sa skrijice — bars bi to aj v noci bolo — odbavovali, a tak ñikómu v tom na pohoršěni ñeboli.

Čo sa ale čisteña nosa, čili sjakaña a odpluyáña dotiče; v tom vychovatel ñech vychovancóm svojím radí: abi sa v tom všeckého sileña, namaháña, chrakáña a nešerednosti varovali, ani volakómu pred oči, lebo pred nohi ñehizďili, ale svečne, poslužením sa šatečki, a na bok sa uchilice, aj túto svoju potrebu svečne odbavovali. —

§. 33.

O r u c h u.

Rucho z dvojnásobného ohledu člověku je potřebný, totižto: 1.) abi tělo proti zlěmu povětru chránilo, — 2.)

abi prirodzenú stidlivost hajilo a opatrovalo. — Proti dvojému teda ohledu tomuto, prehrešuju sa tí, ktorí skrz odev, buďto svojému zdravu, buďto prirodzenej stidlivosti úražku a ujmu dodávajú.

Abi teda i deti, takto sa volakedi neprehrešovali, nech že vychovateľ má starost, abi už za detinstva odev jejích čelu primerni bou, t, j. abi ani široki, ani úski, ani taški, ani horúci prezpust ňebou. Úzki odev, totišto obeh krvi zastavuje, a s tím telesné žádosti podzbudzuje; k tomu ale ešte aj je nepriležiti, lebo chódzu, a sa pohibováni, ňespósobním a taškím robí; potom ale, aj ňeni hospodarski, lebo sa skor zoderúva. — Taškó ale rucho, k. p. obuv, čápka, kabánica, človeka čudním, směšním činí, a veľmi ukonáva. — V lete, teplo sa odevat, k. p. do bundi, kožušini, — v zime ale lahko je ňerozum, pritom ale aj ňebezpečno; lebo človek tak sa najskorej môže prestidnut, z čoho potom ňebezpečné ňemoci, ano aj smrť často nasleduje. — Žlaštňe ale, vychovateľ d'etom nech naučeňi dáva o tom, abi telo svoje veľmi ňestahovali, k. p. chlapani nohavičním rémenom a narkrkníkom, d'evčata ale tak nazvaním šnorováňim; lebo to ňe len, že telo ňeobratním činí, ale aj mnohé ňemoci, jako: zamdleňi, pošinuňi spričinít môže. — Nech aj častejše d'etom pripomína to pravidlo lekárské: abi hlavu v studenom, život — brucho — a nohi v teplom, hrdlo a prsa v letnom mávali, a tak ňemocám vihíbovali. — Aj k tomu ešte nech má sebe zverenú mládež: abi vlasi na hlave dlhé ňenosívala, lebo to je nepriležitó, škodlivó, a aj ňepeknó; — potom, abi aspon každíh osem dní čisté šati prezlekli; lebo zašpinená šata pareňi sa tela prekazuje, hid láhne a smrdí; — potom keď zmokli, lebo sa vipotili, abi mokrím šatám na sebe usknut ňedali, ale hňeď do suchíh šat sa preoblekli, lebo to bi jím ináč krče, zimnicu, cholery, náchtu lahko zaopatrit mohlo; — potom ale, abi po ňeznámom človeku, a lebo aj známom, ktorí v nakazlivej ňemoci bou, abi pozustalé šati, duchne ňepotrebovali, lebo s tím bi tu jistú ňemoc sebe doťahli. — Ale ďalej, poňeváč jistá a skusená je to

vec, že v predaváňi odevu, mnohi klam a faleš panuje, a to nie len z ohľadu ceni, ale aj z ohľadu všakového vihotováňa a pristrajaňa, tak k. p. že bëlo sukno, — jakovim obecni lud u nás sa najvác šati, abi len bëlejšó bolo, tu od sukenikou, tu od krajčirou, mnohými škodlivými veci napuštano, a tak ačkolvek naproti zjavnému narideňu kráľovskému pristrajano býva, — preto vychovatel ñech radí vychovacom svojim: abi ñikdi sami, ale vždi s druhím skusenejším, a to, ked len možnó, od znamíh a statočníc lidí ñečo kupovali. — Potom ale ñech i v tom jím dá naučeni: jako sa dobri len, konope, platno a t. d. dorábat má. V čom najme manželka jeho ñech sa učitelkínou stane, a dëvčata viučuje, jako sa len a konope močit, pekne prázt, platno tkat a bëlit, šati šit maju. Takto zajiste užitočnejšou sa stane celému obecenstvu, jako kedbi ñekoho šperki višívat vinaučovala.

Čo sa ale mravného čelu odevu dotiče: vychovatel ñech na tom nástojí: abi v tomto ohľede panujice zlé običaje, jako: kratké košele u chlapou, u ženskíc ale kratké sukne, odkrité nahé prsa, a t. d. sa zrušit, a mravnosti primernejši kraj uvěst sa mohou. — Vychovatel i o to ñech dbá: abi děti svojemu stavu primerne šati sebe len vždi volili; aj to ñech jím prednese: že cifrované, strakaté šati, zbitečnó šperkováňi a ustavičnó šat preměňáňi, veliká slabost je, ktorá človeka ñe len pred svetom směšným robi, ale aj do mnoho hrěchou, ñeprávosti, ano aj do žebráctva uvádza. A preto ñech jih aj učí, jako na človeku ñe zevnřternost, t. j. odev, skvostnost, ale vnřternost, t. j. čnost, mravnost považovat a ctit maju. Aj to ñech jím ešče predloží: že v samom holom odevu nič ñezáleží, ale že každí odev je poctivi a pekni, ktorí je čistotni a ñe roztrhani, bars je on aj podli, lacni a chatrni. —

§. 34.

O přebitku.

Po odevu je přebitok, čili dom, čo našu pozor-

nost na seba ťaha, a lebo tá izba, v ktorej bivame, a v ktorej veĉú stránku času nášeho trávime. Z ohľadu zdrava a pohodlnosti je potrebnó: abi prebitki naše pevno vistavené, izba dost prestorná, suchá, vidná, a keď možno k vichodo-jihu obratená bola. — Kuchina abi čistotná bola, ma bit kominóm opatrená, lebo ináč buďe vŕdi od dimu začaďená, čo oĉom veľmi škodí. Maštale, chľevi, hnojisko, smetisko, ovĉinec a lebo košar, kurin, holubnik nech su volaďe na strane postavené. — Studna, pivnica, budár, a lebo záchod, nech v ťadnom dome nechábaju. Dvor nech je obhradeni a stromovím obsadeni. Takto v sporádanom a porádanom dome bývat je veľkó ťcsti. — V obci — v mesteĉku, lebo na d'edine — keď len možno, domi nech su porádno a jednako postavené, lebo ňeporádnoŝ v tejto veci na ňeporádnoŝ ludu aj v inših vecáh pokazuje. —

§. 35.

O čistote, skrovnosti a porádku.

Ālovek abi mohou bit zdravi, poĉtivi, vzd'elani a tak ťcstlivi ňeomilne je potrebnó, abi bou čistotni, opaterni a porádni v vseckom, ĉokolvek sa jeho tela, odevu, prebitku, a t. d. tíka. — Od telesnej ňeĉistote pochádza scrap, vredi, vŝi, a iné ňemoce; potom ale v tíhto vecáh ňeporádnoŝ prezradzuje, ňevzd'elanost, podloŝt, ňiĉemnoŝt ducha, a preto taká ňeporádnoŝ je kaďdému odporná, oŝklivá a ňenavidná. —

Āĉeta hŕeď po svojom narodŕeni sa uměvat, lebo kúpat mosi. — Āo sa tohoto kúpaŕa dotiĉe, tuto len to pri-

pomináme: abi kupel takovi prirodzenej teplote detata vždi primerni bou, lebo priroda v žádnej veci skok jako samá ňerobi, tak ho ani ňetrpí. — Odkud' sprostot bi to bola, d'eta, hñed', jako z života materinského vinde, už v studenej vode uměvat. Len časom, keď d'eta aj ostrejšému pove-tru zvikne, kupel aj chladnejši, ano na posledi aj celkom studeni bit môže, potom totišto, keď už raz d'eta ho bez všeho zmeraveňa zněst v stave bude. Skrz častejše kupele, d'eta, ňe len že tuhne, ale aj od mnoho chorob zachrane-nó biva. —

Poñeváč ale aj ten najchudobnejši človek čistotni bit môže, a čistota je tak rečeno počátek, meradlo a ukazadlo vzd'elanosti, d'eti už od maličkosti hñed' k čistote privikávat sa maju; k čomu najme dobri priklad a porádnost rodičou a učitelou dobre slúžit bude. — Od d'etinstva teda, ñech že sa už privikaju d'eti k umiváñu s čistú studenú vodu, k če-sáñu vlasou, k prezlěkáñu a viprašováñu šat a odevu, k zmiváñu hlávi, a k močěváñu noh. — To sa ale samo od seba rozumí, že vtodi studenu vodu sa uměvat, keď sme rozhoručení, je škodlivó a ňebezpečné. Luh tež a iné tuho vonavé, ljhovité — spirituosus — vodki k uměváñu su škodlivé. — Ďalej, učitel učencom svojim ñech vístrahu dá-va od kureňa doháñu, od smrkáña tabaku, lebo to, okrem iníh škodlivosti, aj k čistote ñepram slúži. Tež i školské d'eti ñech k tomu má, abi ručník, lebo šatečku k uteráñu potu, slz, nosa a ust potrebnú, vždicki pri sebe nosěvali. — Však ale k všemožnej tejto čistote, ñech že ňe len slo-vom, ale aj prikladom vlastním sebe zverenú mládež vede. A preto ñech že ostro nástoji: abi do školi káždi sa pekne a čistotne ustanoviu; ñeumitíh, zañečisteníh bez všeho od-kladaña ñech hñed' domou vráti; a ñech i o to dbá: abi pis-ma, knihi a iné veci jednéhokaždého žáka vždi čisté boli, a preto ñech jíh častejše prezěra. — Najvácej ale v tom o-hlede dobrého spósobi, jestliže on sam, dom a cela škola bude čistá jako to zrcadlo, a vždi dobre a naležite uspora-daná. — Ale i na to ñech da pozor, abi v d'etoh shnusenost a odvratenost ňezbudiu, proti ňektorím ačkolvek ñečistím a

špinavým robotám a remeslom a t. d., — lebo té práce, jako su potrebné a užitočné, tak sa s nimi preca aj čistotne zachádzat môže.

Všej čistote za základ slúži kúpel, a častejšo sa umivá-
 ňi, kúpaňi. Deje piscope aspon to svečá o Rekoh a Rima-
 noh, a aj o iných starodávniých znamenítých a chirných národoh:
 že tito svoju telesnú silu a dlhó živobiťi mezi inými veci,
 najme častejšému umiváňu a kúpaňu tela pripisovali. — Pre-
 to teda kupaváňi i našému obecnému ludu ňech sa porúča,
 a častejše ňech sa mu radí: že kúpaňi v studenej potočnej
 vode, najme velmi zdravó je. — Ktorá vec, abi v ludu o-
 becnom sa jakošto zakorenit mohla, ňech už hñed malič-
 ké děti sa k tomu maju a privikaju. — V lete, totišto ňech
 sam vychovatel, děti na bezpečno ňejakó místo vivede, abi
 sa tam okúpat mohli, a jestliže plúvat vě, v tom aj děti
 ňech viučuje, lebo to ňe jedného, časom svojím od zahínu-
 ťa ochranit môže. Však ale pri kúpaňi, na této veci ňech
 pozoruje, a sice; 1.) Abi stidatosti ani ta najmenšá ujma sa
 ňestala, chlapani od đevčenece osobitné ňech vždi, a to ňe
 nahí sa kúpavaju; pri vizlěkáňi a oblěkáňi ňech je všemož-
 ná opaternost, — Pri đevčencáh manželka učitelova pozor dá-
 vat môže. — 2.) Samotnému, a na ňebezpečnom miste sa
 kupat, je vždi ňebezpečno. — 3.) Prv, nežli kto do stude-
 nej vodi stúpi, ňech sa malinko ochlaďi, prsa a hlavu stu-
 đenu vodu počlapká; do vodi z razu skáčet je ňebezpečno;
 studená priliš voda ňech sa na slnku prv troška ohreje. —
 4.) Ňeni sa dobre po obeđe hñed kupat, najlepše ale je pred
 obedom, a lebo pod večer. — 5.) V studenom kúpele, abi
 telo zimu ňepremrelo, ustavične sa premávat treba. — 6.)
 Dost je pól hodini sa kúpat, potom ale chitro sa poutěrat,
 pooblěkat a prechádzat patri. — 7. Človek chorlavi bez le-
 kárskej radi kúpel ňech ňikdi ňepotrebuva. —

§. 36.

O premávosti, zlaštne ale o pracovitosti.

Premávavost k posilneňu a zachováňu ťelesnh a duševnh moci nah tak je potrebn, jako pokrm. — Bez premvaňi totito ťelo naše slabne tak, že na posledí do jakejsi odpornej ňenosti upaduje. Toho priklad máme na voďe, potona voda, čo sa pohbuje, ta biva ist a bistr, kdi naproti moarovn stoja voda je hnusn, smradlav.

Z ohledu tohoto teda, deta tuho povinat — zakrcat — ňeni potreba, ba ano lepe je, keď sa mu ruiki po slobode nahvaju, krik a vresk v malinkíh detoh násilne udusovat je ňerozum a ňesrdenost, preto: že sa to od prirodzenh a potrebnh priin častokrát stvat moči. — Deta od prirodzenosti už, sa radi jednodajne pohbvaju, a to je dobr znak; lebo ine zarputilosť, omraenosť, zamislenosť, ňeskorosť jisti je znak ňejakej ťelesnej, lebo dušovnej ňemoci. — Odkud vichovatel, ňe len ňech sa raduje nad tim, keď deta su veselé, obratne, frike, a jako živ strbro vrtke: ale ňech jh ešte sam k tomu m, a mudrm spôsobom k tomu vede. — Totito za času slobodného, ňech jh sam vivede do prestornho slobodného pola k ňejakm hrakm a zabavkm, k. p. na loptu, na kolo, na kvoku at. d; tak te i v škole ňech jh ňenah od dvoch hodín dle sedvat, ale tu hore stát, tu spevat, tu sa premvat, hrat, ano aj maliko jaziit ňech jm dovol; ba ano ospanlivh i sam ešte k tomu ňech nui, —

Však ale čo sa premvaňa dotie, tuto na jiste veci učitel ohled mat moči. A sice: 1.) Detom, prv, jako povinnosti sve poradne odbavili, ňech sa hrat ňedovoli. — 2.) ňech jm len také hrai dovol, ktoré su ňeni na ujmu ani mravnosti, ani dobrému zdravu; a pre-

to d'eti nech sa vždi verejne hrávajú, tak rečeno pred oči učiteľovimi, a od veľkého rozhoručeňa, nahlého piťa, veľkého sa ukonáňa, dlho na záchode baveňa nech sa ochranuju, lebo to vŕecko bi jím chitro uškodit mohlo. — Vúbec ale nech sa nedovolá d'etom také hri, s jakými veča mládež často nežbedne sa zabávava. — 3.) Na kolko móžno, chlapci osobitne, a d'evčata osobitne nech sa hrávajú. — 4.) Časom svojím d'etom sa i tánee nech dopustí, ale m'erni a svečni; lebo tanec už mnohíh do hrobu vložíu; a preto, kto si zdrávi váži, ten na jeden dusoh nech nikomu k vóli ňetancúva, najme jestliže v tanci hñed jakúsi slabost a mdlobu badá. — Že ale d'eti na verejne tance púŕtat, lebo vodit ňetreba, to sa samo od seba rozumí.

Premáváňa najznamenitejšá částka je **pracovitost**. Skrz túto ľud obecní najme, zasluhuje sebe svoj každod'enni chléb a od'ev; skrz ňu odbavuje svoje mnohé povinnosti a dauki; skrz ňu zaopatruje sebe poctivost, potešeni, spokojnost, ano aj zásluhi k večnému spaseňu. — Preto teda, nechže vychovatel d'eti už od maličkosti k pracovitosti podzbudzuje, predstavujice jím mnohó to zló, čo z zahálčivosti; to ale mnoho dobró a požehnáni, čo z pracovitosti pochádza. —

Však ale vychovatel, ňe len takto nech k pracovitosti podzbudzuje vychovancou svojíh, ale nech jíh aj k ňej tak rečeno, ved'e; totišto: v škole už nech ňikdi d'etom zahálat ňedá; lebo d'eti za chitro zunuavajú, zunuavost ale ved'e k všemu zlému; a preto nech že pracovitost d'etom až tak vprirodzenuje. — Té veci, s ktorými pracovitost d'etom sa jakosto vprirodzenuje; sú ňe len učeňi, písáňi, spev, počtováňi, z hlavi predpovedáňi; ale k tomu čelu služicé prostredki su aj: ň chlapcú struháňi, opatrováňi hedbavníh

červikou, polévání, pleteňi, a. j.; u děvčencůh ale: prađeňi, šíťi, pleteňi, skrucáňi, uměvání, a. j. Při tom ale ňenačim zapomenut aj na to: že od dětata sa vác žádat ňemóže, jako s neho vis'ane, a že děta robotou premáhat bi tolko bolo, jako mu ju prám zošklivit, a mu na zdravi ublížit. A už aj preto, jestliže bi učitel sa zvedeu, že ňektoré děti doma s prácu premahané bívaju, v tom svoj hlas podvihnut ňech ňeodkladá. — Poňeváč ale děti všecko rádi nasleduvaju, ňech sa jim aj voláka práca po volí naháva, a bars tá jejíh práca bi aj dokonála ňebola, preca, už len abi sa jim volá ňezlomila, uspokojenost našu nad tím, jim preukázme, aňo poukazujme i všelijaké nástroje, nové vinalozki, a s tím tež vólu jejíh k pracovitosti podzbudzajme, — Potom ale upoměnat treba děti, abi sa k robote každej len tak na slepó a chmatno ňebrali, lebo len chitro sa presilit, a i sebě, i druhím k obtiženosti sa ožobračit móžu. — Abi ale pracovitost osoh donášala, mosí bit dobre sporádaná, t. j. s pracovitostu našu ponájprv té veci, ktoré k potrebe, potom té, které k užitku, a len potom té, které k oblíbenosti slůža, vihledávat máme, lebo ináč čas i silu len darmo roztrastovat a márníť buděme. Aj to od malička už dětom prikazovat treba, abi každú svoju prácu svedomite odbavovali, a jako najlepše možno viridili; lebo ináč, ňe len že hřešá, ale i o poctivost přídu, a do mnohej škodi upadnu.

§. 37.

Odpočinutí a rozveselení.

Jako premávání, tak je člověkovi aj potřebni odpočinok, najme pokud' je eště ňedospeli a raste. Pre túto příčinu Boh už pre odpočinutí i samej přírodi ustanoviu noc; — křešťanskó ale náboženstvo a zákoni krajaňské uridili dni ňedelné a svatočné. Jako teda v noci spávat patří, tak patří v ňedelu si oddichnut, odpočinut, a sa rozveselit; lebo ináč bi sme zhřešili proti

Bohu, proti zákonu krajanskému, a proti nám samým, ktoró prehrešení bez trestu bi nijako nezostalo.

Odpočinuť, menovite ale spáňa tim je potrebnejšó, čím je d'eta ešte cintlavejšó, a lebo čím večo bolo ustaváňi a ukonáňi naše. Nočno bdeňi d'etatu ñech sa nikdi ñedovolí. Ale i kolisáňim, poťapkováňim, pohladzáňim, makovičnu vodu d'eti uspávat, je vee veľmi škodlivá. D'eta čím vácej raste, tim mu sen vácej ubíva, tak, že kdiž skoro vždi spí, pokud pri prsáh je, ñeskorej potom d'etatu 10—12, — mládencovi 9—7, — uplne dospelému človekovi 6—5 hodin spávat dost je. — Besspanlivost, jestliže dlhši čas trvá, duchovnej lebo telesnej volakej ñemoci jisti znak býva. —

Z ohledu spaváňa, této ešte pravidla ñech sa d'etom daju: 1.) Že po práce, a ked sme sa pekne pomodlili, Bohu sa poručili, a ked čistó svedomi máme, že vtodi najsladši sen býva. 2.) Že včase ľhavat, a za rana včas a richle horevstávat, je veľmi zdravo. — 3.) Že na večer mnoho jédávat, a lebo pred spáňim o strašnih ñejakih vecáh očúvat, lebo čítavat ñečo, sen veľmi ñespokojni robí. — 4.) Postel ñech je čistotná, tvrdsá radnej jako maká; v samih perinah spávat ñeni dobre, od ľaško ñemocného človeka ale v pozustalej posteli ľhavat, je veľmi ñebezpečné. — 5.) Horeznak ľhavat spôsobuje ľaški sen, dolebruchom ale robí človeka sprostím; a preto najlepše a najzdravše je na pravom boku ľžávat. — 6.) Dvom spolu, na slnci, na veľmi studenom m'iste, s ñeznamímí ľudi, bez prikri vadla, ñevizlečenímú, skrčenímú, bez prv odbavenej potrebe, v dñe, priliš dlho, s otvorenú hubu spávat, z vácej pričin je zlé a ñezdravo. — 7.) Dobre je d'eti aj o tom poučiť, že su aj takí ľude, čo z spáňa viprávaju, a preto, že sa ñemosá hñed nalakat, jestlibi ñekoho z sná hovorit, kričat, chrápat; zubámi škripat očuli; ano povedomost toho: že mnohí aj v noci viprávaju to, čo v dñe urobili, buďe d'eti ešte aj k tomu mat: abi sa všeho zlého, aj v skritosti a v potajemnosti báli a zdržovali.

Však ale okrem spáňa, ešte aj inšó oddichnuťi, obvese-

leňi, a jakošto obyľažnuťi potrebuje telo ľudskó, k ktorému celi najlepše slúža zabauki, čili tak nazvanó viražeňi. O tíhto len to pripomenut treba: že čo jednému býva obveseleňi, tojisto druhému móže sa zdávať, jako ta najzunavějšá vec, a na opak; k. p. kto chodác, lebo stojác svoje práce obyčajne vikonáva ten v seděňi; kto ale sedác obyčajne pracúva, ten v stojeňi; kto ale rozumom pracuje; ten v ňetažkej rakovitej práce; kto zas rukámi robiva, ten v čitáňi, v rozjimáňi, v rozmišľáňi nachádza svoje najmilšó obveseleňi a viražeňi. A odtud' pochádza i tá náklonost, ktorú už k tejto, už zas k tej zabauki vácej mávame. — Však ale, jestliže zdravi bit chceme, podobné obveseleňi a viražeňi i sebe, najme ale d'etom doprát mosíme; lebo d'etoh k tomu jako náklonost, tak aj potrebnost večá je. — A preto, d'eli v tom zabranovat, lebo prekažki ňejaké jím robit treba ňeni, ale len jím v tom múdre a opaterne rídít. Jako ale v všeckíh vecáh, tak aj v zabaukách a hráh mosí bit jistá měra; lebo len svató je to prislovi, ktoró preto ňech nám ani z pamati ňevichádza: že mnohi rano veselškáče, a na večer smutni pláče.

§. 38.

Moci telesné s cvičováňim tela sa zdokonálovat maju.

Ňeomilná je to pravda, že čím človek je sucejši, vzd'elanejši, s vácej vedomosti ozdobenejši: že tím je dokonalejši, že tím lahše móže svojim povinnostám dost urobiť, a tak šťastlivejši, blahoslavenějši bit. O tom sa hñed presvečime, keď si človeka hlupého z jednej, človeka ale vzd'elaného z druhej strani hore vezmeme. Kdiz ten v všeckom je ňeskori, ňeobratni, ňesnadni, a tak až polutováňa hodni: tohoto každi krok, každó pohnuťi je snadno, ľahko, važno a jakosí miló, robota mu od ruki až tak jid'e, v ňebezpečestvi i se-

be, i druhým pomáhat hneď ve, práce svoje lahko, a len tak spolnamáháním odbavuje, a poňeváč s svoju takovú obratnosťú vipareňi a vipoteňi tela svého napomáha, običajne biva zdravi, čerstvi a záživi. S tohoto ale z všeho už dost videt: že telesne moci sa zdokonaľovať môžu, keď sa ale môžu, teda že sa aj maju. —

Z ohľadu tohto teda dĕta už za času tak načim vzdelávat: abi ono telesné svoje moci dobre a naležite upotrebovat vedelo. Vzdelávaňi to, môže bit dvojnásobnó, totižto: prirodzenó a misternó, a lebo umeleckó. — Pred všeckím ale, vychovatel s ňeunavenú prácu ňech priviká vychovancou svojih: jako maju rovno chodit, porádne sedet, klácat, sa poklonovat, stát a t. d., potom ale, aj jako obé ruki jednako upotrebovat maju. Lebo oboh rúk rovnaká je spôsobnosť, a preto aj rovnaká môže bit účinnivost. Ďalej ňech jih viučuje, čoho sa maju pri chódze, utekáňi, skákáňi, dviháňi, hádzaňi, pluváňi a t. d. držat, a na čo všecko pozor dat. — A na takító teda spôsob, ňech jih vzdeláva vedla tela, abi k každej práce súcí a schopní boli, — ano ňech jih i v tom praktične, po venku, najme v lete cvičí a viučuje. Pri cvičeňi ale tom, ňech spojí aj iné, najme ale mravné zámeri; — tak k. p. vivedúce dĕti von do pola, lebo do hája, ňech jih učí poznávat, menovat, rozeznávat všeljaké stromi, bilini, chrobáke, muchi, a t. d. spolu aj jejih osoh, lebo škodlivost; potom zase kveti zbĕrat, vence z nih vit, bukreti vázat, a to k ozdobeňu chrámu božého, k prekvapeňu rodičou, dobrodincou, a. j., a tak ňech jih učí, v všom zvelebovat Boha, každu, i tu najmenšú vec sebe všímát, a tak krasocit jejih vzdelávat. — Abi ale dĕti pochopili, čo je to pochostinstvo, ňech jih vivede ňekam do cudzého domu, a tam z láski ňejakého dobrého človeka ňech jih s ňečim, k. p. s mlĕkom, ovocím počastuje. — Vichovatel dĕti sebe zverené, ňech učí i k tomu metáňu, a lebo hadzáňu do cĕla; — lebo tak, ňe len že oko sa ostrí a rameno po-

silnuje, ale sa človek aj k opaternosti, k obezrenosti a predvidavosti jakošto veďe.

Za hlavnó ale pravidlo v tíhto vecáh porúčame to: a-bi v tomto, každému aj tomu najmenšému nebezpečenstvu opaterne sa vyhíbovalo; — a preto i vŕecké daremné, opo-važlivé skúŕki nech sa odstranuju, a této veci len tak na miesto zábavok, nekodi pred, lebo po učeňi, mimoradne a prihodelne sa konávajú a dopúŕtaju.

Pre obecnó dobró, tuto eŕŕe nekotoré poznamenáňi pripojúvame, a sice: 1.) Jakŕŕo prátele prirodí, nemóžeme schvalovat té vŕseljaké stolice, sedladla, v ktoríh maličké d'eti, tu k sedeňu, tu k chódze viúčované bivaju. Lebo časom svojím, vŕeckó toto, sa samo od seba d'eta, a o mnoho ŕahŕe naučí, a v tom inŕú pomoc ani nežáda, jako srdečnú opateru vtodi, ked sa po zemi ŕúcha a tu horevŕtávat, tu chodíť počína. — 2.) Jestliže d'eta aj doluspadne, svoju nad tim zoŕraŕenost hňed prezradíť netreba, lebo tak bi sa d'eta len bojzlivím stalo, — ale nad tím tak sa treba ukázat, jako ked bi sa mu nič nebolo prihodilo, — lebo d'eta si s tim neuškodí, a druhi raz pozornejšó bude. Tak tež nebíva dobre, ked d'eti ustavične okrikávané, karhané, napomínané bivaju, lebo to v níh vŕeckú slobodu, smelost a veselost utlačí, a jih celkom zotročí, — 3.) Jako v iníh vecáh, tak aj pri pohibováňi a premáváňi tela, plati to prislovi: „že pomáli ďalej ujdeŕ“, lebo len chitro ten v robote viŕtane, kto sa chmatno, a až tak bezduŕno do nej bere. — 4.) Na závrat trpící, tak sa pozdravit móžu, jestli na rukáh častejše sa hučkávajú, a lebo z vrŕku a nejakkej viŕini, vždi do večeť a večeť hlbini dolu pozěravaju — 5.) Na slabost žil choríh posilnuje a uzdravuje častejši studeni kúpel. — 6.) Po vrchóh chodícíh prsa posilnuje, v masti — najme husaceť, v tuhu — a v cibule tópeni chlěb. — 7.) V zime putující nech si nohi, ruki, nos, uŕi s olejom lebo masťu namastí, nohi do pijajicého papěra nech si zakruti; opojaice nápoje, jako: paleno, vino, ŕu nebezpečné; ale ŕaŕŕé jědla, a ocet sa porúčat móžu.) — 8.) Od roboti zunavenó a uŕtató telo dobre je s studenú vodu, podoŕvi ale a nohi od chódzi zunavené, palením

pomáčať. — 9.) Na kľavosť chori ňech sa varuje prutkého
 utekáňa, skakáňa, do vrchu chodeňa, kričáňa a všeho na-
 pináňa; ale ňech nosí, tak nazvani podbružni podpasek,
 keď ňechce i seba do večého ňeščasta vrutit, i bĕdu túto na
 svoje potomstvo prenĕst. — 10.) V zime po velikih snežo-
 vitih, ladovitih vrchoh putovat majíci, obuv ňech si opatri
 za ostreními podhouki, palicu ale ňech má na spodku zao-
 strenú. — 11.) Najzdravšó a najmilejšó živobiťi je na venku,
 tak nazvanó vesnickó; lebo skusenost to učí; že na ven-
 ku luĕe i najdlhše žiju, i najspokojnejši su; a preto, keď
 všeci vesničanmi bit aj ňemožeme, preca častejše na venku sa
 bavúvat hľedme. — 12.) Zdravu, nič tak prospĕšné ňeni, jako
 cestováňi; lebo ustavičné premáváňi; čistó a čerstvó po-
 vetri, skusenost a t. d. všeccko su také veci, ktoré telo i du-
 šu značne obĕerstvujú a obživujú. Odkud s tohoto ohľedu, i
 tak nazvané svaté Púti, pre lud obecni velkó ospravedľeňi
 zasľúža. Pešó putováňi je najzdravšó, ňech sa len ňekona až
 do zunováňa; a preto ňech sa ňekbdi aj pretrhne; — v noci
 ale ňech sa vždi odpočĕva. — Putujici v pokrme ňech pre-
 berni ňeni, čo kde dostane, ňech s tím spokojni buĕe; mlĕ-
 ko, vajca, chľĕb zajiste všade dostane, a to je potrova dobrá
 a zdravá. — Však ale v všecckom ňech bude mĕrni. Na nápoj
 ňech mu voda slúži, ktorá, jestli je ňechutná, neb ináč od-
 porná bola, cukrom, citronovu štavu sa napraviť dá; jestliže
 ale voda smrdí, uhlovím práchom pomĕšaná, a pres tekuci
 papĕr precedĕná, k pitu dobrá a súca sa stáva. — S studenú
 príliš vodu, ňe jeden pútnik (do taške) choroby sa už ulo-
 žiu, preto, keď je pútnik rózhoruĕeni, do vodi ňech na-
 leje rúmu — tuhého ľĕku, a tak potom teprv pije. — To sa
 ale samo od seba už dobre rozumi, abi jedenkaždi z peňazi
 a oĕvom dobre zaopatreni, len sa na cestu pustiu. — Kto a-
 le na dlhšú cestu sa vistrája, ten aj druhih skusenih luĕi,
 putovnickih knih sa poradit, cestovni list sebe zaopatrit, a
 dobri počĕt sam s sebu urobiť, prv, ňech ňezameška. —

§. 39.

O čidláh zevniterníh. — Sensus exteriores.

Čidla zeviterné, jako: oko, ucho, nos, jazyk, hmat — tactus — su najznamenitejšé a najužitočnéjšé částki našeho těla, a preto jím ne len opatrovat, ale aj zdokonálovat zajiste patrí. Poňeváč ale pri d'etoh všetko najmä od zviklosti visí, teda potrebnó je, aby d'eti k naležitému upotrebovaňu tíhto čidel zvikli, t. j. aby na všetko sa dobre prezreli, počuli, vislišali, virozumeli, pritom však ale, aby prezpust všeteční, obdivovační, hikační nezostali.

Mezi čidli najprednejšó místo zasluhuje z r a k. — Jakokolvek slepost je največó nešťasti, tak dobri zrak je največí poklad. — A preto vychovatel nech k tomu má vychovancou svojih: aby oči svoje dobre opatrovali, a zrak svoj zdokonálovali. — Očom najvác škodí velka svetlost, k. p. slnečné, svécové, a lebo od vodi, bělej steni sa odrazujice, a do oču rovno padajice paprške; d'alej očom škodí písáňi, čitáňi, šiti pri tmavom a slabom svetle; potom ale prach, d'ím, plamen, očné skla — Brille — drhnutí oču, a. j. opilstvo tež a smilstvo mnohíh o zrak už pripravilo. — Očom najlepse lahodí, a aj najzdraušá je zelená barva. V škole svetlo od lavej strani nech prichádza. — Slabé oči z čistú, čerstvú vodu častejše vimivat je dobre. Ostri sa zrak prehlédáňim do širokého zeleného pola. — Okaměrnost ale najjistejše rajzováňim sa zdokonaluje.

Sluch zdokonaluje muzika; zeslabuje ale a kazí

velki krik, vresk, hrmot, nečistota, veter, upíchnuťi, ud'ereňi, a lebo aj nejakého hmizu do ucha vlezeňi.

Hmat — tactus — sa zostreduje — concentratur — v prstovíh koncáh; a preto o prsti načim mat starost. Hračka o slepu babu dobre k tomu slúži. —

Čuch — olfactus — je v nosi; a preto nos čistotne držat a šetrit patri. Čuhu veľmi vonavé a silno pachovité, dušnaté veci su škodlivé.

Chut — appetitus — sa zdokonaluje čistodržáňim úst, a šetreňim žalúdka.

Žalostna ale je to vec, že obecni naš lud, bars v urodnej tejto krajne bíva, preca veľmi chatrno sa živí. Pričina toho i tá je: že náležite kuchárit a pekárit nevě, a običajne korením, papriku a t. d., čo žaludek len slabí — chut tupí, krev kazí, a k opilstvu a iním hrěchom vedě, — požívu svoju pripravuje. — Dobri vychovatel teda nech i v tomto ohledě, obecněmu ludu užitočnim sa stane, v čom, najme skrz manželku svoju mnoho dobrého spôsobit móže.

Pozornost našu zasluhuje ešte aj jazik, jakošto nástroj řeči a mluvi našej. Už hñed' od d'etinstva, d'eta k čistej vimluvi nech sa priučuje. A preto mnohé té nesucé a prevratné přezviska, jako k. p.: haba, prtu, čeče, mēme a t. d. nech sa odstraná; lebo k vimluve nič su lahše, a ochotnejše ňeni, a d'eta len darmo sa s nimi trápi a ohlupuje. — Poñeváč ale d'eta učitelu svojho aj v vimluve rado nasledúva, nech že teda učitel už i sam prikladom dobrej a čistej vimluynosti bude. — Jestliže ňektoró d'eta, zajahtavo, kričlavo, maznavo, šušnavo, chitro, a lebo zas na opak, velmi

ticho, šleptavo, neskoro mlúvi, nech že ho učitel s všemožnú usilovnosťou k naležitému vimluveňu privikati hleďi, a v tom i dobrú radu mudrého lekára nech rád nasledúva. — chibno vislovená, zle predložená prosba, žádosť, d'etatu nech sa odepre, keď mu len tá chiba prirodzená není. Zajahtavosť sa aj napraviť dá, a to sice tak, jestliže taki jahtoš koniec jazika po nad zubi, na horné jasna, opěrat sa zvikne. Jedním slovom, d'eti najme už dospelejšé nech sa k tomu maju, abi každú vec pekne a čisto menovali, a mišlenki svoje svečno a jasno vipovedávali. A z tejto pričini, žebi d'eti aj v mluvnictvi a rečnictvi — Grammatica et Rhetorica — sa viučat mali, zapret sa nemóže. —

Spev mnohonásobni má osoh a potrebu. On totižto službi boské zvelebuje, čistotu reči a hlasu napomáha, veselost osladúje, ducha k mnohým čnostám podzbudzuje, u ženskej pohlavi ešte aj k zdravu slúži. Odkud' teda vichovatel vichovovancou svojih i v speve tu cirkevnom, tu svetskom ale šlechetnom, národomravnom nech viučuje; lebo takto mezi iním i to ziska: že jeho žáci, z prirodzenej k spevu náklonosti k nešlechetnim pěsnám, časom svojím sa utikat nebudu. —

§. 40.

Vichovatel i v tělesnĕh bĕdáh pomáha.

Ďeta, lebo zdravó pridě na svet, lebo ňejakými tělesnĕmi bĕdi obkličĕnó. Však ale ňe len priroda samá, ale aj zlá opatera d'eti ěo mnohĕh bĕd a trampot uputnáva. — Dobri vichovatel teda, vidĕce: že i neščasnici títo, su d'eti Otca neb. a dedĕiči Královstva Jeho, už z krest.

milosrdenstva jh sa otcouski ujima, a to dbá: abi bē-
dŕu a trapeňi ňeščastnikou tíhto, keď už aj celkom od-
vratit ňemóže, abi ju svojim srdečným učašenstvom as-
pon umensiu. — Odkud' na všemožni spôsob jh pote-
šovat, posilnovat, ba ano i k tomu privedi hleďi: abi
oni skrz pohodelni ňejaki spôsob živnost sebe opatrit,
zunavost odvratit, malomiselnost prekazit, a tak k men-
šej ostude a ťarche ľudského obecenstva bit mohli.

Bēdi takéto su: slepost, hluchó-ňemost, hluchost,
chromost a zohavenost; potom ale aj iné mnohé ňe-
moci, jako: krátkozrakost, zmaznavenost, ňedbanli-
vost, hlupost, mimovolnó odchadzáni moču a semena
pohlavného, a t. d.

§. 41.

O slepíh.

Slepó d'eta, najme jestliže od chudobníh rodičou
pochádza, je hotovi žebrák. Lebo večá stranka poko-
leňa ľudského to verí: že slepi človek k žadnej práce
súci ňeni. K tomuto, jestliže ešte i ňedbanlivost vlast-
níh rodičou sa pripoji, chud'atko také, samosebe za-
nechanó, opustenó, dráženó, prekáranó a posmēvanó
bíva. Na takito ale spôsob, ňeni je to čudo, že mno-
hí podobní ňeboráci, pri veľkej svojej obrazotvornosti
do opilstva, klebetárstva, zlorečenstva a t. d. upaduju,
a že prečasto iním len na obtížnost a pohoršēni su,
a sami seba až do smrti náramne mučuvaju a tra-
pevaju. — Krest. vichovatel teda i na tíhto ňech
obradi milosrdnó oko svoje, lebo skrz tíhto lepšo vi-
chováňi a vzd'eláňi, veliku zásluhu sebe i pred Bohem,

i pred svetom ziskat môže. — Totišto nech rodičou a inih domácih k utrpnosti a láskavosti naproti chudákom tím napomína, nech neborakou tíh i do školi k sebe rád prijíma, tu najme v vecáh sv. náboženstva a krest. mravnosti viučuje, a d'etom školským nech láskavost a prívetivost naproti nim nakladá. — Poňeváč ale neboraci títo, običajne veľkú schopnosť k vedám, k muziki, k remeslam mávaju, vedla tohoto i vychovatel nech jih vychováva a vzd'eláva, a o tom nech je presvečeni: že všecká jeho práca hojne odmenená bud'e. Tak teda tíh, čo k vedam schopnost a túžebnost maju, nech viučuje v d'eje-, zemo - a prirodo - pisi, v počtováňi z hlavi, v právnickvi, v básnictvi; lebo skusenost dostatečne sveči: že z slepíh mnohi viborní učitelove a múdrci v svete boli. Tí ale, ktorí k muziki chut maju, nech sa viučuju na husle, klavir, harfu, v speve; lebo dost je pripadou, že mnohi slepi znameniti stupen dokonalosti v tíhto vecáh dosáhli, tak, že jako viborní a vychirní varhanici — organisti —, muzikanti, i seba, i čeládku svoju v tomto svete statečne viživili. — K remeslu náklonost mající, ale nech sa viučuju v tkáňi, praďeňi, pleteňi: ale ano oni aj k inim remeslam, jako k stolárstvu suci bivaju. — A takto, i d'evčence nech sa viučuju k všemu tomu, k čomu chut a súcost maju, a s čím bi svoje v svete tomto živobiti, jako tak napomáhat mohli.

Mezi tím ale, poňeváč opatrováňi a vychováňi temníh luďi zláštne známosti, poradki a cvičeňi požaduje, i o to načim dbat: že bi slepi takovi, do ústavu pre slepíh v Pešti r. 1826. založeného sa dostati mohou. O čom však to patri vedet: že kdiz budto rodičove, lebo zemskó pánstvo, stolica, obec, mesto, lebo jednotlivi dobrodinci nejakého slepé-

ho do ústavu toho dati chcejú: že lebo ročíte 144 zl., lebo 2400 zl. str. na raz jakšto hlavnicu zložit mosá. Toto posledno keď sa stane, fundacia ta, na vekí zadrží meno zakladateľovo, za ktorého slepi ten vichovanec, každodene jisté modlitbi odbavuvat povinen býva. — Vichováni v ústavu tom trvá 6—8 rokou. Abi sa někto tam dostat mohou, ně menej jako 8, a ně vácej jako 10 rokou mat mosí. Potom ale mosí bit zaopatrení rodním listom, lekárskim svedectvom o nezhojitelnosti temnosti jeho, o sipanicáh, že jích lebo vistau, lebo že zaštepené mau, a že ináč je zdraví. — Abi ale aj velmi chudobni sa do ústavu toho dostat mohli, to vimocti móže duchovní pastěr, utikájice sa k patricému biskupovi, lebo k světskej vrchnosti, skrz ktorej sa o to zaujaťi, aj chudobni, bez všeho platu sa tam dostat móže.

§. 42.

O hlucho-němíh.

Tíh volame hlucho-němíh, ktorí ani něočuju, ani hovorit něvedá. Lebo kto ludski hlas někdi něočuv, ten, bars aj usta a jazik má, preca jích k mluve potrebovat někdi moct něbudě. A i preto, v takejto smutnej udalosti, tak nazvanó podrezaváni jazika, ně len daremnó, ale aj škodlivó je. — O tom, zdaliž něktoró děta ozaj hlucho-němó je? za něomilni znak něch nám to budě: jestli ono 2—3 rokou nič něhovori, a žáden z seba něvidáva hlas, bars okolo něho aj hluk, hrmot sa stáva.

Hlucho-němi človek, našeho polutována a opatrována je veru najhodnejši. Lebo, bars on rovnakó s námi má povoláni, preca bez potrebného vzděláni, on to ani pochopit, ani prostredki k ščastu vedúce potrebovat, v společenskom živote k nám sa jakošto pridat, a tak ščastlivi bit němóže. Něni on v stave prist k po-

znánu dobrého a pravého, a k poznánu samého seba; ale telesnosť bez všeho odporu ho zachvacuje, zdivočuje, a nerozumným hovadám podobným činí. Toto a takóto klesnuti jeho, običajne ešte napomáha podvod, klam, vábnosť tohoto sveta, ktorým on vihibovať ani nerozumí, ani jako za potrebnú neuznáva. A tak není to čudo, že mnohí hluchoněmi, tak řečeno až sa zdivočuje, obraz boski z seba vizléka, cěl stvorena svojho trati, a na príklad nerozumného hovádka, po nežnazáh toho sveta len tak sa trmá a blúdi. — Nešťastlivi zajište, lebo nešťasti svoje ani ponosovať, a jestli nemocni je, nemoc svoju ani vijaviti, ani lekára hľadať, — jestliže v núdze postaveni je, o pomoc prositi nemóže: lebo ľudie mu nerozumeju, a přečasto mu ešte naprekerobiti, a v posmeh ho obrácat hotoví su. Tim on k hněvu podzbudzeni, té najukrutnejšie veci spáhat, a do pravnihrúk sa ľahko dostať móže, kde však ani sa brániti, ani za milosť prositi v stave nebude, a kde pře svoju divokosť skorej zapovrhnuti, jako polutovani býva. — Ale ubohi taki človek ani s nádeju ľepšej budúcnosťi, a večnej odmeni sa tešiti nemóže. A už i len přeto jeho nešťasti, je na všecko inšó večo, hroznejšó, truchlivejšó. — Však ale přám zato, mi ľáskavé rúki naše vistrime naproti nim, ved' oni su tež všemi inimi duchovnými i telesnými schopnosťi obdareni; a přeto dobró a naležitó vichováni, aj z nih rozumnih, dobrih, užitočnih a šťastlivih ľudí vzdělat a vichováť móže. — Poňevač ale, hluchoněmé d'eti najvácej od chudobnih a sprostih rodičov pochádzavaju, ktorí svoje nešťastné d'eti naležite vichovávať su ani súci není,

preto nech sa jím uběra křest. vichovatel; — lebo jestli že len tak bez všeho viučováňa virást sa nahaju, na potupu a obtížnost celému obecenstvu, a na hambu najme křest. vichovatelom budú.

Viučováňi hluchoněmih včasej sa má započat, jako inih děti; a sice skrz priklad a privikáňi. Najme ale rodičove, a lebo aj učitel nech privikaju podobného něboraka, jako na všeko má dávat pozor, čas užitočne travit — lebo zahálčivost mu velmi něbezpečná je — čistotne sa držat, a porádek v všekom zachovávat má. K mravosti ale, to je k všekému, čo dobró, svečnó a peknó je, za času nech sa už priviká, v čom dobri priklad najvác spůsobit móže; preto nech i sam učitel od všeho sa mržeňi a hñeváňi pred něborákom takím zdrži, aj nech ho od posměváňa a prekaráňa druhih žákou zachráni. V tom, čo mu něvihnutelne je potrebnó, nech mu vdáčne privolí, něporadné ale žádosti jeho nech skormucuje. — V ohledě tomto, mnohí něrozumne robá v tom, kdiž jím, jakšto z polutováňi len všeko po vóle dávaju, všeko prehlědaju, někarhaju, nětrescu. Z takto zmaznavenih děti, potom len něustupňi, hlavatí, volní luďe virastávaju, ktorí druhim na ostudu, sebe ale na velkú škodu bívaju. Však ale s prisnosťú nech je vždi spojená privetivost a láska-vost, abi tak děta zviklo k uctivosti, dúvernosti a vážnosti naproti učitelovi svému. Milováňi toto učitela, a lebo rodičou podzbuďi ho potom a privedě k poznáňu a milováňu toho najlepšého Otca něbeského tak, jako zas braterské milováňi a všimáňi spolužákou svojih ho privedě k milováňu a všimáňu vůbec každého človeka.

— Hlucho-ňemého k poslušnosti zviknut, to je tá naj-
 večá a najťaššá uloha; tu najlepše prisnosť a ostrosť o-
 soží, a sice taká, že kdiž ňečo od ňeho sa žáda, abi k
 viplneňu toho i hňed bez vŕeckej vihovori sa donútiu.
 — Kdiž trest zaslúžiu, ten bez vŕeckého odkladáňi
 ňech sa mu hňed uloží, lebo ňeskorého trestu príčinu
 ňeuzná, hňevat a lútat si to veľmi buďe, a dúvernosť
 k učiteľovi stratí. — Hlucho-ňemi za času ňech sa i k
 tomu veďe: abi cudzích veci sa ňikdi ňedotkínau; čomu
 ale abi pochopiť, ňech sa mu daju do ruki vŕelijaké
 hračky, a aj iné veci, v ktorých, kdiž svoj prospech
 poznať a vŕímať sa naučí, aj k vŕímaňu a ŕetreňu iných
 cudzích veci privedeňi buďe. — Hlucho-ňemi, — po-
 ňeváč len venkajšnosť sudí a oblubuje, — k zapovrhnu-
 ŕi a k potupeňu iných chudobných a nudzných ľudí veľmi
 nachilni býva; preto, abi zlá náchilnosť táto v ňom sa
 za času udusila, načim mu pred oči predstaviť: že ja-
 ko bi on sam bou núdzni, keď bi sa ho rodičove a iní
 dobrí ľudie ňeujmali. Pri vŕeckom ale tomto, ňech dá
 dobrí pozor vichovateľ, abi volako nad iných hlucho-
 ňemému vácej ňehoveu, lebo bi veľmi ľahko žarlivosť
 — zelotipia — medzi nimi zbúďiť mohlo. — Aj k služ-
 bám božím za času ňech sa hlucho-ňemi vodéva, abi tam
 z iných pobožnosti naučiu sa Pána Boha poznať, Jemu
 slúžiť, Jeho sa báť, a tak čnosť milovať, hrěch ale z
 srca ňenavíďeť.

Hlucho-ňemi sa viučuje znakmi. Vichovateľ totišto ňech
 každej okolostojicej veci privlastni volaki znak, a lebo ňech
 pristáva na znak ten, ktorí sam hlucho-ňemi ňejakej veci
 k. p. osobe, obrazu, kniži, ňeb inému predmetu a učinku

dau, keď len znak ten prirodzeni a svečni je. Hluč
 ňech sa aj pisat uči v škole, a to sice na tabulki k
 pre lepšó cvičení. Pisat nech započína od jednotli
 a z toho potom nech prechádza k pisaňu celíh
 tom na najlepšej pomoci mu buďe abeceda tak
 obrázkova, na ktorej totišto pod vinastinením
 obražením znamej nejakej veci, jej názvisko s
 chádza. — Veci té — jestli možno — aj v
 ňech pokáže; a pod vlastním názviskom hluchó-
 ňech zeznámi, k. p. vichovatel nech ukáže na ok
 tabuli nech napiše: o k o; tak na ruku pokazuj
 tabuli nech piše: r u k a: a tak dalej prst, noch
 va. — A takto, čo sa d'eta naučí, nech si poto
 i do knižečki pozapisuje. Z samostatníc
 stantiva — meň nech prejdě učitel k pridav
 adjectiva. — Tuto ponajprv nech učí rozeznáva
 k. p. papěr, ručnik, stenu nech podľa seba sp
 kládě, a na tabulu nech piše: běli papir, běli
 běla stena, v tom ale pred hluchó-ňemého nec
 loži volaku vec ináčej farbi, a nech sa píta: č
 bělo? — a on zajiste odpově: že ne, a t. d. —
 ličníc farbáh nech mu potom aj inšé veci zoznán
 ké a ťašké, maké a tvrdé, sladké a kislé, h
 drsnaté, teplé a studené, rovné a krivé a t. d.
 timto nech jíh uči potom o slovesáh — verb
 viznam jejíh sam v učinku predstavujice, k. p.
 tabulu piše: ch o d i t, a v tom nech chodí,
 ňememu pokazujice, že to znamená chodit a t
 tomto, potom nech idě d'alej na poznavání celí
 ved a na počti: Teprv ňeskorej skrz obrázky,

kdiž už písať a čítať ve, nech ho z kníh k všemu dobrému viučuje. Abi ale nikdi nežaháľau, s písáňim najme nech ho zameškáva.

Največú ale o to nech má stárost, abi ho k poznáňu cěľa, pre ktori stvoreni je, k poznáňu krest. věri a mravnosti, a k svedomitěmu plneňu všeh povinnosti naležite privikou. Tak tež, i abi v ňejakom remesle, umelectvi, lebo hospodárstvi dobre bou viučeni, a tak abi skrz pracovitost, uspokojenost srca, a živnost sebe zaopatriti mohou. Lebo zahálka ňikomu tak ňebezpečná ňeni, jako prám ňeborákom timto. —

Tuto pripomenut eše patrí, že i v drahej vlasti našej od r. 1802. v Vacove je ústav, v ktorom hluchoněmi skrz zbehlejších v věde tejto vychovatelou opatrovani a vzděľavani bivaju. Do ústavu toho prijimaju sa děti ňe mladše od 9, a ňe starše od 14 rokou, majetnejših rodičou děti dost za malú plácu, chudobních ale darmo. Abi teda i ňejakó chudobnó deta sa tam dostat mohlo, v jeho meňe k patricej vrchnosti sa utěkat treba, abi oná zaň u místodržicej radí kráľovskej sa primlúvat račila. K prosbe ale potrebnó je pripojit: lekářskó svedectvo o tom, že to deta je v skutku hluchoněmó, ináč ale že je zdravó, chopnó, že sipanice lebo prirodzené malo, lebo že jím zaštěpené má; mimo tohto ale eše je potrebnó svedectvo, lebo od místněho farára, a lebo od vrchnosti místnej o tom: že rodičove detata toho v skutku chudobní a nudzní su. —

§. 43.

O hluchíh.

S hluchími ňepřam rado sa obcúva, lebo zhovaráni s nimi je taškó a ňesnadnó. Však ale krest. vychovatel, i ubohíh tíhto důvernost sebe žískat nech všemožne hle-

ďi. Čo tak dosáhne, jestli jím do školi vd'áčne prijime, tu od všeho namrzána a prekáraňa jím ochráni, a s nimi pekne a otcouski zachádzat bud'e. A i preto, pre jejích asnad nechápavost, nesúcosť nech není k ním tvrdí, netrpezliví, Bože chrán ale, abi asnad z školi jím vihánu, jím zlé reči dávau, jím zanedbávau, biu, tlkou. Jestliže bi ale viučováni jejích velmi obtížná bolo, nech sa s nimi len na té najpotrebnejší veci zťahuje, zbitečné reči nech nerobí; ale s lásku, privetivosťu a s trpezlivosťu i svoju prácu, i položení něboráka toho nech osladuje, a vedla možnosti k životu i časnému i večnému nech ho pripravuje. Okrem tohto ale všeho, ešte i o jeho uzdzaveňi nech má stárost; a preto k mudrému lekárovi nech ho posěla, lebo skúsenost to učí: že mudri lekár prečasto odstraniu toto zló, ktoró nědbanlivost ľudská, až do hrobu trpet bi si bola něšťážovala. —

§. 44.

O chromích a zohaveních.

Kiptavó móže bit d'eta lebo na jednu ruku, a vtedy na druhú k všemu sa cvičit mosí, — lebo su ľud'e, ktorí i na lavú ruku k všemu súci bivaju, — a lebo na obe, kdiž žádnih ruku nemá, a vtedy nech sa nohi upotrebovat učí. Boh zajíste ně bez pričini i na nohách nám prsti dau. A často vid'et, jako mnohí podobní něboráci s nohami píšu, šíju, pleťu, a tak i viživeňi sebe zaslúhaju, aj zunavenost od seba odchranuju.

Zohaveňi móže bit někto, lebo bez jednej len nohi, a vtedy sa volá krivi, lebo bez dvoch, a vtedy

sa vola chromí. V prvom pade taki človek nech si pomáha s bárkami, v druhom ale s vozíkom, v ktorom s pomocu rúk sa sam premávacat môže. — K podobným ňeborákom učitel nech je láskavi a privetivi, nech jím v věri a v nábožnosti, ale aj v iných vedomostáh viučuje, a k polutováňu, k láske a k trpezlivosti na proti ňím nech aj druhých napomína. Lebo pre tíhto, najlepši lěk zajiste je laskavost. —

§. 45.

O rozlične chorlavíh.

Chori a ňemocni človek vúbec pod ochranu lekársku patri. Však ale poňeváč d'eti prečasto bojazlivé, poverečné, samopašné, ňesnadvé, zárputilé, ňeogabáne a t. d. bivaju, této d'eti teda vichovatel potrebním a primerním vinaučováňím, dobrými príkladí, cvičěňím tela; — a poňeváč porádok všeckím vecám je hlava, privikáňím k porádnosti nech hojí a uzdravuje, a v tomto k pomoci nech aj rodičou povoláva. —

§. 46.

O zmaznaveníh.

Mnohé d'eti od rodičou svojíh príliš velkím volkáňím a hoveňím tak zmaznavené a zeslabené bivaju, že každi vetrik temer jím hñed škodí, všecko jím je odpornó, keď sa jím ňečo po vóli ňestáva, hñed' su choré, od hñevu plaču, zaměraju, a k práce ňesúce su. Proti tomuto zlému mudro sa opěrat tež k vichovatelovi patri. A tak zvitaží, jestliže d'eti k všemožným pre-

menám času a povetra privikne, telo jejích jakošto stúži, a tak od maznavosti zachráni. A už preto nech medzi školskími d'eti žadni rozdiel nerobi, nech všeckíh jednako k choďeňu do školi, do kostela, k usilovnému sa učeňu a písáňu priťahuje, núti a silí. Ďalej ale, nech jích viučuje, že človek v tomto svete, bez mnoho veci bit móže a aj mosí, najme ale vesničan, ktorého jakšto hospodára úroda, a s tu i jeho ščasti že je veľmi vrtkavó, nejistó; — a ktorí, jakšto poddani posluchat, a vedla iníh vóli sa riďit a spravovat má. — Nech jím tež pred oči klad'e, že pred Bohem sme všeci rovní, a že kresťanskíh našich povinosti prvá a najhlavnejšá je: láska, trpezlivost, poslušnost, a v vóli boskej uspokojenost. — Abi ale takóto účinkováni učitelovo až k rodičom samím prešlo, a jích jakšto prebralo, — nech žakom svojim k domácemu sa v pisme cvičeňu také prislovi, porekadla a pravdi uloží, ktoré této pravidla, radi a poučeňi jadrne a zretedelne v sebe obsahuju.

Jestliže bi něktoró zmaznavenó d'eta, pritom ešte aj samopašný bolo, s tim vedla pravidel duševného vichováňa nech pokračuje. — Však ale nech pred očimi má: že poňeváč v prirode celej skoku něni, i ten samopašec len časom z svojej koži du druhej sa preoblecti dá.

§. 47.

O kratko-zrakíh.

Od prirodzenosti samej někto krátki zrak nemá; ale vedla toho, jako náš zrak opatrovani a vzd'elávani biva, a aj jeho ostrost sa usporadáva. Tak d'eta, ktoró v malej a v tmavej izbi skoro vždi zatvorenó biva, bu-

d'ě kratkozračó, preto: lebo prostranost jeho hľad'ěna je úzka, maličká a tesná. Na proti ale d'eta, ktoró často na slobodnom povetri sa bavuva, zrak máva ostri a stáli. — Poňeváč teda krátkozrakost ňe od prirodzenosti, ale radnej od zlej zviklosti pochádza: ñech že má učitel o to starost: abi d'eti na miestáh, tesni len a malički vihled poshitujicích sa ñepritvárali; potom ale, abi pri písáni, šiiti, čitáni velmi sa ñezohibovali, drobno ñepisali, drobne štichi ñerobili, ale abi všeccko v jistej súdej odálosti pred seba brali. — Odkud' dobre je, z tabul d'eti v čitáni viučovav, jako tež k hrubšému šiiti jih privikávat. —

§. 48.

O ñedbanlivíh.

Najme mezi chudobními ľud'i sa mnohi vinachádzavaju, ktorí — tak rečeno — pre svoju ñedbanlivost skoro zhniju. — Takíto ľud'e ñič ñečíta, o ñič starost ñemaju, ñič ñedbaju. Ucundrani, roztrhani radnej budu chodit, jako abi si obuv a oďev poopšivali, a zaválaní, upiskani a začerneni radnej budu, jako abi sa oprali; na tvrdom brlohu sa radnej vivalúva, jako abi pod seba ñečo postlat mau: ñič robit, ñič sa učít ñechcu, len to, čo jim je ñevihnutelne potrebnó. — Okolo ñeho budú iní robit, a v robote až tak zdimat, on ale nad ñimi, lebo pri nih bud'e sa rozťahovat, vzívat, pozdichávat, ústa odtvárat. Taki človek je opravdivi lenuch, ktori bi sa len hotovím iníh potom rád krmíu. K zlému tomuto náchilnost v d'etati tak sa zakorenúva, jestli ono hñed od d'etinstva

k bohobojnosti, k čistote, k porádnosti a k prásti sa nepřitahuje, do školi a do kostola sa nepřpolnaható, odtrhanó, zašpinavenó sa naháva, Takim spôsobom zostáva z něho potom len taki dálenuch, a lebo — zločinec. —

Jestliže chiba táto v d'etati ešte v prirodze mu něobratila, pomoc ešte je móžná. Totišto řčo skór vitrhne z zlého položeři svého, a něch ři nějakému mudrému a opaternému člověkovi, bi řvedomite o něho stárost znášau, a ho k porá přitahovau. Mezi tim ale, poňeváč jednotlivi člově ano aj celi dom, zředka keďi volačo s lenohom získať móže, př takého najlepře bi bolo, keď sirotinského ústavu, jaké su: v Žiline, v Jágri, přine, v Kisegu, a lebo do robotnických ústavou su: v Peřti, v Buďine, a jindě, — dostati mol takíhto ústavoh, mezi sebe rovnými, s najlepři spechom on sa vicvičit moct buďe, a to sice t ešte i užitočným údom ľudskej spoločnosti, a cirkej sa stat móže. —

§. 49.

O hlupích.

Kdiž někoho každó pohnuťi, k. p. choďeři, seďeři, zhováraři, smáři, s druhými obcováři, je ľahkó, utló, peknó, zajimavó, to sa vola spnosť člověka zevniterná. Takito spôsobí vek, totišto vě, jako v každom položeři sa mačo komu prisľucha, čo sa kďe sveči, přitom je

ponížení, krotki, vlídni, k posluženiu hotoví a t. d. A táto spósobnosť zevniterná, sa ináč običajne v zd'elanosti nazíva. — Tejto vzd'elanosti, čili spósobnosti naproti stojí hlupost, neokruchanost, čili hrubost. — Hlupi takito človek je ňesnadni, ňesúci a to v každom položení svojom, tam je hrubi, kde bi mau utlim bit, tam spúrni, kde bi mau bit ustupni, tam sprosti a ňeskori, kde bi múdri a obratni mau bit; strakavé, cafrangované veci običajne sa mu veľmi páča, s statocnými ľudí ňerad sa tovariší, lebo hñed sa stratí, všade buchne, lahko sa potkne; v chódze je lenívi, v jed'ení cmulavi, v sm'echu jachtavi, v žarte urazlivi; jedním slovom v žádnej veci slušnú měru a način ani nemá ani ňevě. Jeho právo a pravda je surová sila, s ktorú bi on všeko usporádat chceu, a preto, k zloreč'enu, bitki, k ruvánu je vždi hotoví a súci. — U nás takíhto ľudí je dost vid'et, a to ňe len mezi ludom pospolitím, ale aj mezi tími, čo na viššom stupni položení su. —

Pričina chibi tejto je zló vichováni, kdiž totišto ňekto ani vedla žela naležite sa ňevicviči, ani vedla ducha, tak jako patri, sa ňevzd'eláva.

K prekazeňu a odvrateňu tejto hrubosti nektori súd'a, a za najlepši prostredok pokladaju, že bi bou: tanec, jezdeňi — equitatio —, šermirováni — Fechten — a iné hri. — Však ale skúsenost učí: že mnohí i bez prostredkou tíh je spósobni vzd'elani človek: kdiž naproti mnohí i pri tíh všeh prostredkoh surovi a hrubi zostávajú. — Z toho teda vid'et, že samotnó cvičeňi žela len k tomu dostatečnó ňeni, ale že človeka v tom ešte aj volačo inšó, a to viššó, znešenejšó pohibovat má, a

to je: duch. Lebo prilepme mi z venku na človeka čo chceme, to zajiste, keď aj zavoj, lebo farba spôsobnosti bude, ale preca sama pravá spôsobnosť a vzdelanosť nebude. — Pre tú príčinu teda, mimo cvičení tela, cvičiť sa musí aj duch, aby totižto každý s sebou vladal, a slobodnú svoju vôľu, tak jako patrí, rídť vedel, lebo zevniterná neokruchanosť nič inšó není, jako vijev vniternej neokruchanosťi. — Na obecnom ľudu našom vúbec ľašká ta klatba leží: že surovi a neokruchani je. — Vichovatel teda, tejto klatbe nech netrpi, ale vseckú silu svoju na jej odvrateňi nech vinaloží; žádnih prekážek a obtížnosti v tom nech sa nelaká, ale len zmužile na pred; lebo buduceho pokoleňa lepsá spôsobnosť, jeho v tom usilovnosti, zajiste chválu zdávat bude. A preto už hñed v škole vichovatel nech netrpi, aby žáci vespolek si nadávali, sa bili, vadili, posmievali, lichvu, muchi, chrobáke tríznilo a t. d., ale rádnej nech jím k tomu vede a priviká: aby vespolek sa ctili a pekne znášali, starših od seba vážili, ñikomu ñeublížili, poradne a svečne sa učevali, zhovarávali, stávali, sedávali a t. d., jedním slovóm: aby spôsobní boli. — V čom vseckom ale privikáni a prikľad učitelou najvacej osožit bude. —

§. 50.

O mimovolnom odchadzání moču a semena plodného.

Chiba táto pri mnohíh d'etoh sa nachádza. Aby ale od chibi tejto, vichovatel zverené sebe d'eti zachovau,

nech vichovancou svojih k tomu priviká: abi potrebu svoju vždi porádne odbavovali, pred lahuťim večer potrebu prv odbavili, od zapalujicích jedel a nápojou, jako: od paleného, vina, koreňa, a t. d. sa varovali; — abi málo pijali, v slobodnom povetri naležite sa premavávali, pracovali; — potom abi telo svoje, najme ale prirodzené častki jeho častejšie studěnu vodu umivali, tvrdsú postel mávali, a abi v všom čistotni, najme ale v mišlenkách a v žadostáh svojih boli; — potom ešte d'alej, abi neboli bojazliví, ťeskliví, čo, že najme s vrucnú modlitbu a duvernosť k Bohu sa dosáhnut dá. — Dobre tež biva, jestli takéto d'eti častejšie pres noc z sna prebúdzané bivaju, abi potrebu svoju odbavili. A ňeked'i i maličkó zahambeňi k škodě ňebíva. — Jestliže ale této chibi od volakej ňemoci pochádzaju, vtedi k mudrému lekárovi sa utíkat treba. —

§. 51.

Skazené moci tělesné zhojuvat prinaleži.

Kdiž sa tělo k vikonaváňu svojih povinosti skrz voláku ňemoc ňesúco stane, prirodzená a krestánská je povinnost, abi ono sa strabilo, lečilo a zhojovalo.

Poneváč ale vichovatel, ňe len vedla všeobecnej krestánskej povinosti, ale i vedla povoláňa svojého, najbližši je prátel ľudu, preto zavázani je: abi ňe len školskích d'eti, kdiž ňemocné su, ale aj všeckích ňemocníh núdzu sebe k srcu brau, a jím k pomoci bou. — čo abi splnit mohou, ňech toto zachováva:

Jestliže ňektoró d'eta, sa ňemocním len robí, k. p. abi z školi doma zošťat a sa povalovat, a lepšé jedla

požívat mohlo, — Vichovateľ nech s ním tak zachádza, jako skutočne s nemocným. Totišto nech sa do posteli uloží, vŕecká zabauka a hračka sa mu zabráni, hladom troška vimorí. Toto ono to len chitro zunuje, samó horestane, a zdravó buďe.

Jestliže ale ňektoró d'eta ozaj je nemocný; tomu, lebo domácimi léki, lebo od lekára naridzenými sa pomáhat mosí. — Menšé choroby, jako: boľeni hlavi, zubou, zreňi, obyčajni kašel, popáľina, porezanina a t. d. domácimi léki sa len strabit móžu. V prihodáh ale ňeobyčajnih tež načím veďet, kam sa obratit, a k čomu sa chitit treba. Vŕak ale v ŕaškíh, lebo ňeznámih ňemocáh, domacé léki — s visad'eniím asnad živobiťa — len tak ľahko potrebovat, sloboda ňeni, ale mudrého lekára za času k pomoci volat treba. — Vichovateľ proti vniterním ňemocám lék volaki nech ňikdi ňepouka a ňeradi, lebo stat sa ľahko móže, že d'eta z ňezhojitelnej volakej ňemoci zemre, on ale toho vinu, — bars ňevinni — na veky na sebe nosit buďe.

Obecni lud i o tom poučit treba: žebi olejkárom, starím babám, krušľakom tak ľahko sa klamat ňedau. Lebo tí sa lekárstvo ňikdi ňeučili, častki a strojitost — organismus — ŕela ňepoznaju, ňemoc duležite ňerozeznaju; a preto oni len na slepo probuju, a tak mnohé choroby obtažuju, ňezhojitel'ním robá, ktoré učeni lekár bou bi snadno zhoju. A kto žebi tíh počítou, čo títo krušľáci do hrobu zahrabali, oslepili, ňeb ináč ňezhojitel'ními —, a to len pre svoj zisk — urobili?! — To sa svečí, že žadna morova ňemoc tolko ľuďi ňepomordovala, jako kurušľactvo toto. A i preto vi-

chovateľove! pre Boha, majte že sa k vikoreneňu o-
bludi tejto. — Totišto prestrite pred oči ubohému
ludu, že veľki je hrěch, kdiž nemocnó telo naše len
tak, bars skrze koho lečit dávame, pri čom, jestliže eš-
te aj čarodelnictvo, bosorstvo upotrebúvame, že tim
zapěrame samého Boha živého, ktorí tolké iné leki pre
uzdraveňi naše ustanoviu — však ale i bez všeho ohledu
a okolkováňi, rovno načim vistupit proti falešním lekárom
tím, a jím jakšto ňelutostivím dračom, zvodcom a trav-
ničom ludu, treba rovno do svedoma sáhat a vstupovat. —

V ňemoci už samej, ale toto sa má zachovávt. 1.)
Ňemoc a pričina jej ňech sa ňikdi ňezatajúva pred rodi-
či a lekárom; lebo títo su bez toho k mlčanlivosti za-
vázani, a zló, ktoró sa ňezná, ani vihojit sa ňemóže.
Najmė ale s d'eti v ohlede tomto, načim mudre zachád-
zat, abi aj vtedi, jestli sami su pričina svojej choroby,
to vijavili. — 2.) Jak náhlė sa človek zle cíti, ňech sa
hňed do pokoja uloží, málo, a lebo nič ňech ňeje, a
mimo vodi ňech inšó ňepije. — 3.) Od lekára a lekou ňech
sa ňikto ňeodťahuje, lebo Boh ustanoviu lakárou a bi-
lini, a inšé veci sam zhojicú mocu nadau, a to pre na-
šu potrebu. V pisme sv. totišo stojí: „Cti lekára
pre potrebu, lebo Najvišši stvoriu ho, a od
Boha je každi lėk“ (kn. kaz. 38. kap. 12. ver.) —
Odkud teda pri večej chorobe ňech sa lekár hňed, bez
všeho odkladáňa povolá. — Lebo bars on aj žadné za-
zraki robit moct ňebudě, — lebo proti smrti lėku ňe-
ni, — ale len prečasto k uzdraveňu nám dopómóže. —
Čo ale, abi on i skrz ňeho ňemocni dosáhou. — 4.)
Ňemocni všecku svoju dúvernost ňech v ňom vloží, prí-

kazi a nariděni jeho něch svedomite v všeckom zachová. — Potrova pre nemocného má bit velmi lahká, lebo ňe na malú prekažku skorejšého uzdraveňa mnohým to býva, že zlé ňesucé jědla požívaju, jako k. p. slaninu, uděno maso, korenaté, presolené, masné jědla, a t. d. — 5.) Ale i k tomu něch sa učá malé d'eti, že k uzdraveňu mnoho dopomáha trpezlivost, důvera v Bohu, čistó svedomi, vrúčna modlitba, odevzdáni do vóli bo-skej; a jestliže ňemoc pribýva: sporadáni svedoma, skrz hodno prijati sv. Svátosti, a majetnosti, skrz učineňi testamentu. — 6.) Kdiž ňemocni už uzdravúva, vtedi najme na seba něch dobri pozor dá, a k jeděňu, k práce, k ven vychadzáňu něch sa len po malički má; lebo maličká bars v tomto prehrešenost ho z novú do ňemoci vrúti, z ktorej povstáni potom o mnoho ľasšó býva.

§. 52.

Dobré radí v ňektorih chorobáh običajnih, tak tež i v udalostáh običajnih. Potom o zdano- a skuteč-nó - mrtvih.

1. Besnost — besnota, vzteklost, bezneňi sa psa. Jestli že bi ňekoho besni pes, lebo ošipana pohrízla, ten šatu od besného psa poslineňu něch odhodí a spáli, lebo do zemi zakope. — Potom ale, pokud lekár ňedojde, něch ranu močom, lúhom, solnú vodu jak najlepše vimíva, abi krev z rani dobre sa vicedíla. — Potom něch na ranu prikladá dohán, žeravím zelezom a puškovím prachom ju vipaluje. — Pri všeckom ale tomto, mudri lekár něch sa čo len skór zavolá, a do toho času mistného duchovného pastěra rada něch sa viprosí. — Tuto však ešte pripomenút mosíme, ten lěk, ktori proti besnosti vinašou jísti Josef Lalič, verbouski učitel školski v Horvatskej, ktorého za to, i včil

šťastlive panujci Král náš Ferdinand V-ti obdarovau. A po-
 ñeváč lek ten, v skutku jakošto prospěšni sa preukázau, r.
 1840-o mistodržicá rada králouská jeho upotrebováni po
 celej krajine poručila a naridila. Lek ten je horec, aj ináč
 nazvani prostrelen i koren, (*gentiana cruciata*), rastě na
 vrškách a po horách. Z bilini tejto 1—2—3 loti, v voďe změ-
 šanej dávaju sa človekovi od besného psa, lebo hada pohri-
 zenému. Pritom ale maju sa žili podjazičné, ináč žabačné
 nazvané rozkrvácát, abi z nih krv tak dlho ťekla, pokaď-
 kolvek bi samá od seba ñeprestala. — Zevrubnejšo o tejto
 veci poučěni v sebe obsahuje tá narada, ktorú o tom misto-
 držicá rada králouská z svojho r. 1840, 5-o kvetna držané-
 ho sedeňa, pod Č. 14,652. vidala, a ktorá ñe len v stolič-
 nih listovnáh — archiváh —, ale u každého lekára sa do-
 stat móže. —

Znaki besného psa su: je smutni, hlavu dolnovesenú
 nosí, strmo hledí, uši mu dolu visá, tmavé mista hledá,
 jazik ma viplazeni, od vodi sa bojí, hore dole behá, a všec-
 ok čo napadne trhá.

2. — Bezspanlivost. Jestliže ñekto pre mnohé sta-
 rosti a sužěni spávat ñemóže, ten ñech sa dúveruje v Bohu,
 a s živú věru, pracovitostu a s bohabojnimi ľudí tovariše-
 ñim ñech starosti svoje rozháňa a dobre spat bude. — Kry-
 nati človek ale ñech sa poradi mudrého lekára, večer ñech
 málo je, opojajicích nápojou ñech sa zdržuje, nohi vimáča,
 laskú stolicu opatrí. — Hojná večera mnohim spáni tež pre-
 kazuje, a tím najlepše strizlivost a premaháñi samíhseba
 spomóže.

3. — Blázneñi. Takito človek všecjú pozornost od
 nás žáda, lebo je polutováña najhodnejši, s ktorim milosrd-
 ne a utrpne, ñe ale ukrutne zachádzat patrí. Aj vtodi, kdiž
 tak nazvané jasné okamžěni má, s ním privetivejše obcovat,
 a lebo ešte aj ľěhat rádno ñeni. Najlepše je, takového chu-
 dáka, do dlhej z pevného plátna ušitej košeli oblět, a pri-
 tvoreného držat, ano, jestli bi priliš ñespokojni bou aj ho
 povázat, lekára zavolat; — na posledí ale vrchnosti ho o-
 známit, a do bláznenca — *domus stultorum* — oddat treba.

4. — Boleňi hlavi. Keď koho hlava bolí, ňech málo je, opojajícich nápoju a horučosti sa varuje, nohi močí, na prehnáňi užíva, a v pokoji zetráva. Poňeváč ale boleňi hlavi s inými ňemoci običajne spojená býva, vtedy lekára sa poradiť treba. —

5. — Boleňi hrdla. V tom sa je treba potiť, čo bezovó the opatri —; z bezového toho the, para ňech sa do hrdla ľáha, hrdlo cviklovú vodu vihrakuje, teplo drží, maká stolica opatri, a kislích rozpalujícich veci ňemocni ňech sa varuje. Jestliže bi ale zapaleňi hrdla sa zvečovalo, pijavice prikladat načim.

6. — Boleňi oču. Kdiž sa oči krvu zaleju, na prehnáňi uživat, a kislích, rozpalujícich veci, vetra, slnečnej a syčovej svetlosti, mnoho čitáňa, šita, narékáňa, prachu, dиму, prestidnuta; treňa oču, sa varovat treba. Dobre je ale nohi močiť, na oči cukrom nakadzanó rucho, a lebo z bělého sleza listou, korena, lanového semena, žemli, volového chvosta v mlěku uvareníh letné obkladi — fomenta — dávat; potom ale vodu z vlaského kopra vimívat, za uši horčičovó cesto, a včas večej potrebe na sluchi pijavice priložit. — Kdiž ale do oka ňečo padne, dobre je v tmavom ňejakom miste očami dobre a tuho prezěrat, mihalnicu jednu nad druhu sťahovat, k hore navrhnutého oka smet s čistu bělu šatočku ven vihrnat. — Studená čistá voda tež mnohokrát samá osoží.

7. — Boleňi prsou. Koho prsá bola, ten ňech málo hovorí, ľaško ňerobí, mlěčné ľahké jědla požíva, prehladnuta, naruzivosti, korenatíh, kislích, ľěkovitíh. — spirituósus — jědel a nápojou sa varuje, ovar — the — z slezového, lipového — volsko-hvostového květu ňech pije, tak tež i kukoričnó the, rano a večer prsá ňech si zajačím sadlom mastí, srvatku v lete — ňech píja. —

8. — Boleňi uš u. Trháňi, hučáňi v uchu najvác od prehladnuta pochádza, a preto dobre je, sa potiť, ucho zavázat, lebo zacpát, v teplom sa držat, nohe močiť. Čo preca, jestli ňeosozí, tak horčičovó cesto za ucho priložit treba. ňekodi boleňi toto pochádza aj od ňečistósti najme u

obecných ľudí, vtedy teda midlová letná voda do ucha ňech sa vpusti, a ucho šatečku pekne vičisti. — Jestliže ale chrobák, blcha do ušu bi sa dostala bola, to načím hñed súcim ňejakím nástrojom ven z ucha zát. Keď ale to možno ňeni, tak načím hmiz ten dohanovým dimom, lebo olejom zadusit, a tak všecku nůdzu odvrátit.

9. — Bole ňi z u b o u. Zubom najvážej škodí prestuďeni lebo aj prehoruci nápoj, jėdlo — najme ale, keď jedno nad druhó z razu sa požíva, — potom ale ňečistota, zubové tvrdé kefki, všeljaké prachi, tlče ňi — zubami — orechou, kósek, — kure ňi dohánu pres kratki najme pipasar, šparchá ňi zubou s vidličkou, šiváčkou. — Proti bole ňu zubou, najlepši prostredok je umivá ňi čistú vodu, a lahunko drhnu ňi prstom. Dobri lėk je tež žlti tabák a šalviova voda. — Od hore dole bludicích zubo-lekárrou sa chraniť treba. Tak tež varovat sa treba aj od uvetra — Zug —. Dobri lėk je tež myrhová essencia, kdiž z nej 60—80 kvapek do letnej vodi sa dá, a tá voda sa potom v ústah drží. — Inše tuhé vodki, keď aj bole ňi zubou na čas utiša, ale zubi kazá. — Vipalová ňi zlíh zubou tež sa potrebúva. — Na trhá ňi zubou ale, ňech sa tak lahko ňeprivolí, a aj vtedy, jedine skrz mudrého a skuseného lekára.

10. — Bole ňi brucha toto pochádza od vetrou, k čomu najvážej mnoho sedaví, smutni a ňeporadni život vedúci, náchilni su. ňekodi pochádza aj od prestidnuťa brucha a noh, od studeních najme strovovitých jėdel, od mladého piva, vina, u ňektórih aj od mlėka. — Komu teda této veci škodá, ňech sa jih zdržuje. V ňemoci už ale tejto ňech sa má stárost, abi vetri lebo vrchom, lebo spodkom sa pustili, čo tre ňi brucha, prikladá ňi teplých veci, pi ňi z rasei, — kminu — menti, nebrička, pripraveného ovaru — the —, z harmančeku klistir zaopatrí. Uduse ňi a zdržová ňi vetrou človeka do zemdle ňa privest móže, a i preto úski a tesní odev dobri ňeni.

11. — Brucha štípá ňi, čili ból, lebo kolika, pochádza najvážej od prestidnuťa, od prehltnuťa kósek, kostrenek, od ňaských jėdel, studeních nápojou, od davného za-

pečeňa a tuhého prehnaňa. Táto nebezpečná a bolestná nemoc takto sa zhojit môže: the harmančekové nech sa dáva pit, potom klistir z semena lenového, a zohráti ovos, jačmen, sol nech sa na brucho prikladá. — Jestliže ale táto nemoc od vetrou pochádza, buďe osožit the z mati kaderovej, teplé obkladi, treňi brucha, žvakáňi cibule, rasci — kminu. — Jestliže ale nemoc táto je od krvi, vtedi vini kamen s cukrom v vode rozpusteni, a olejovi klistir potrebovat treba. Potom ale, kto na nemoc túto častejšie trpí, ten v lete nech srvátku pijava, a keď možno, nech Bardovské teplice — Bartpha — naštivuje. — Ešte je aj olovená kolika, ktorú dostavajú najme baníci, hrnčári, zlatníci, a okolo olova pracujúci, a lebo aj tí, čo olovom nakazené vina pijavaju. Nemoc túto strába: olejové jédla, nápoje, klistire, teplé kúpele. — Však ale zrétka keďi, pri koliki, bez lekára sa nemoeni zajde. — Dobri nápoj v nemoci tejto je jačmená voda. —

12. — Brucha za pečeňi. Zopnutost, zapečenost brucha; od mnoho pričín pochádza. — Lahkú stolicu spôsobuju: uvarené slivki, trpká sol, vini kamen, — stris — v vode rozpusteni, bilnická a ostrihomská horká voda, klistire z harmančoka, lebo z žitňih otrub, s malinko oleja a soli. — Tí, ktorí k nemoci tejto náchilni su, len lahké jédla nech požívaju, a cukrovú, citronovu vodu častejšie pijavaju; potom ale nech nuteňi na stolicu, v sebe nech nikdi neudusuju, radi pracuju, častejšie sa premávajú, brucho rano a večer dlanu, lebo flanelom drhávajú.

13. — Bruchavica, behanka, hnaťi, običajne pochádza od nemerného požíváňa štavovitih veci, jako k. p. ovoca, nového vina, a t. d. Proti nemoci tejto dobré je červené vino, pomarančova kórka, horki koren; pritom ale všom treba sa je od vŕeckého pokrmu tak dlúho zdrzovat, pokudkolvek človek dobre nevihladne. Aj ten sa takto lěčit môže, kto túto nemoc od hňevu, strachu, žalosti dostava; jako i ten, kto túto nemoc od prechladnuťa chitiu, len že tento v teplom nech sa, najme ale nohi zdrzuje, a bezovi kvet na poteňi uživa. Nekedi aj suché hruški, nešpuli su dobré; k pitu ale dobrá je jačmená voda. — Čer-

venká — červená nemoc — to sa volá, keď človeka ustavične na stolicu silí, a krev z ňeho, tu väcej, tu menej ide. — Túto nemoc ľudie dostavaju najväc na jar, a na podzim, kdiž na sparni horuci den studená noc prichádza, a oni venku na poli len tak na lahko, na zem, na trávu vivaleni nocujú. — Od tohto teda, načim sa bedlive chrániť, lebo červenka je ťašká nemoc, ktorá aj najduživejšého človeka chitro do chrobu vsklada. — Nekedi táto nemoc aj nakazlivá biva, zlaštne z ohledu detok, ktorím už len sam smrad ňebezpečni a škodliví je; — odkud odchodok — excrementum — od človeka takého, prikriti ňech sa hñed ven vlnáša, a v tej izbe, s nemocním ňech ňikto ňeléhava — K pozdraveñu dobre slúži: teplá postel, pot, the z lenového semena, jačmená voda, ňesolená slépačina, telacé nózki, chraneñi sa od všeho studeného, korenateho, ľehového nápoja, a zdrzáñi sa od masníh, tučníh jedel. — Na brucho ale, ňech sa dávaju čo najteplejšie obkladí. — fomenta — z ovsenej kaši a hármančoku, potom ale klistire z škrobu s vodu a lanovím olejom zarobeného. — Pri všeckom ale tomto s lekárom odkladat ňetreba.

14. — Čemer dostáva človek, keď si žaludek prebere, najme s tučním brančovým masom. A preto vtedi ňech dobre vilačne, na vracáñi uživa. — Jestliže bi ale čemer ňekto od prestidnuťa dostau, vtedi na poteñi ňech zvareni bezovi kvet pije.

15. — Čerñi plusgër, jak náhle sa zbadá, ňech sa hñed nañ čerstvó hovadzó maso prikkladá, a ustavične s čerstvim ňech sa premeña. Táto nemoc u obecného ludu ňeni rëtká, a v stave je pres 24 hodín človeka umorit. — A preto túto radu náhle nasledovat a uživat načim, a hnojeñi plusgëra s zhorením knotom prekazovat.

16. — Červená ruža, kjahna, — Rothlauf — je červená, palčivo svrbicá opuchlinka na vrchu kožki, s ktorú veľmi opaterne zachádzat treba, abi sa, lebo na vníterné častki tela ňeprechoďila, a lebo v zanet — Brand — ňepremeni-la. Odkud od mokrih a studenih veci ju zavarovat, a suché s hermančekovím, bezovím kvetom, a ražnu múku naplnené teplé vankuški prikkladat treba. — Chova ňech je lahká,

vetra sa chrániť, a v tichosti zetrvať na čim. Na lekára zabúdzat tiež nie je potrebné, najmä keď aj s inou chorobou je spojená.

17. — Chybnosť sa paleného v človeku. V kom sa palenie chytí, tomu do úst nech sa vleje mlieko, a lebo nech sa mu do úst napchá čerstvá zem.

18. — Choleru takto na čim; pokiaľ lekár dojde, nemocnému nech sa dáva čaj pit uvarení z bezového kvetu a harmančoku, nech sa dobre ukrije, telo jeho suchým flanelom drhne, k nohám zohratá tehla priloží. Jestliže ho i na vracaní silí, nech sa mu dá na daveň, jestliže mu nohy a ruky krč sužuje, treba ich kamforovým palením trčať, a lebo octom. — K jednému dobrá je slepacá polievka. K pitu ale jačmená voda.

19. — Čkání malinké deti dostávajú od prestidnutia, a lebo aj od nečistoty, a preto na čim ich očistiť a k prsom priložiť. U dospelých čkání zastaví cukrová voda, teplá nejalki nápoj, a sa zohrevá. — Dobré je tiež, pijaci lojom pokvapkanie papiera na prsa priložiť, a žaludok troška poterať.

20. — Daveň, vracaní, krčání, jestliže od zlého žalúdka pochádza, ešte napomáhať s teplou letnou vodou na čim, za tým ale merna jest a piť. Jestliže ale od iných príčin, k. p. od prechladnutia pochádza, horčičové cesto na žaludok priložiť, kislých rozpalujúcich jedel sa varovať, a lenovi klistir potrebovať na čim. Jestliže ale pochádza od zapalenia žalúdka, vtedy po lekára nech sa pospcha, ktorí, pokiaľ dojde, nemocnému mandľový olej, arabská maza, lebo klinga — gummi arabicum — cukrová voda nech sa podáva. —

21. — Farbenie tváre mnoho zlého spôsobuje, lebo aj té — tak vihlasené — najnevhodnejšie vodky kožu na tvári, hrdle, rukách zmrašťuju. — Odkud všecím takým vodkám a masám na čim dať pokoj. Najlepší umivač je voda, a najvhodnejšie krasidlo je čistotná a čnostná sa držáňa.

22. — Francúška nemoc. I túto s Hufelandom, a s inými ľuďmi milovníci túto spomínáme, lebo táto nemoc na spôsob morovej rany sa vác a vác rozprestera, kdiž preča hroznejšia nemoc nad ňu není, lebo ešte len v počatí už člo-

veka nakazuje, do domáceho živobíťa sa vrúca, a v ňom všecek pokoj, radosť a šťastie udusuje a vikorenuje. — Čo ale ešte hroznejšie je, nemoc táto je potajemná; lebo často sa stáva, že človeka už zežera, a on svojho hinúťa sebe povedomi ani ňeni: prečasto takí i druhíh nakazuje, bez toho, aby on to chceu, a lebo o tom len vedeu. — Kdiž ale sa táto hnusná, škaradá a hrozná nemoc raz uhňezdí, celého človeka obsadí, najznamenitejše a najutlejše jeho údi zežera, kosti jeho bolestne láme a štěpa, celé telo visusuje, a ho podobným škeletu — kostrini — učiní. — Jednim slovom, táto nemoc všecko to v sebe obsahuje, čo iné všecké otrovi a jedí traplivého, hnusného a hrozného v sebe mať len móžu. Keď ale tomu tak je, či teda načim s nemocu túto len žarti robit, ju zakrěvat, lebo s ňu volako odkladat? — Polutováňa hodni je náš ubohi obecni ľud, ktorí posavád sam čisti zdravi a svěži, zdravó a udatnó pokoleňi krajni našej zavdavau, ale věil už tež skrz něšlechetnih, skrivodlivu osvetu viznavajicích a rozhlašujicích, tohoto stoletá sinou, zapluhani bíva, a to tak: že celé obce s túto škaradú nemocu už nakazene bívaju. —

A i preto spomeneme túto jeden príklad z života, ktorí viborni Hufeland vipráva. — Bou jisti bohabojni vesničan, ktorí o tejto nemoci nikdy něbou volačo očuu, a svojou manželkou, a s 4 deti pekne a spokojne naživau. Tento jedine raz na trh, kdiž bi tam svoje veci bou popredau, o jeden pohárik vina sa vácej napiu, v tom ale od jednej pluhí zveděni, tělesne s ňu hřešiu, — a obavnú túto nemoc od něj chitiu. — Vratice sa domou, mimo nazdáňa, a lebo zlého umislu, s nemocu túto on aj manželku svoju i deti nakaziu. — Dobri ti luđe nemoc tú něznajice, a bez vsej starosti, bez strachu a lěku v nej zetrvajice, o krátki čas vadnut a hinut počali, tak: že sa jích všecek ľud bát, od níh sa chránit, a jako od morovej rani bočit počinau. — Vec táto věil sa oznamila vrchnosti. Táto o dobró zdravi svojích podaníh starostlivá, vislala tam jedného ranohojiča — chyrurga — ktorí — na něšťasti — nemoci tej něrozumeu, pres celi rok lím len na poteňi, na víčisteňi dávau, a to bez všeho pro-

spechu. — V tom — poňeváč i na ľéki nakladi boli veľké, i tak jako patri, pracovat sa ňemohlo — hospodárstvo počalo klesnut, a tak po mali upadlo, že otec — zufau a preč utekou. — Matka s 4 deti zostala v dome opustená. — Po 8 rokoh prišla do nemocnici — špital — v Jeni, abi proti tej, ešte hrozne ju sužujcej ňemoci lěk a pomoc nalezla. — Kto čitaš toto rozumej, a z tohto, — ale z sto a sto inih smutnih príkladou, učte sa vi všeci, ktorí s jedom timto len sa žartujete, a i seba, i druhih do toho najvačého ňešťasta uvadzate.

A Preto i vi všeci, čo máte správu nad ludom od Boha vam zverenú, berte sebe k srcu toto, a hľadte skrz rozširováni pravej nabožnosti, skrz viučováni a opaternost odvrátit hroznú ňemoc túto od ňeho. Tu zajiste, tu pracovat patri, (pokud je čas, abi asnad — potom — ňeskoro ňebolo. —

Poňeváč ale túto ňemoc, len učeni lekár naležité vihojit móže, preto radime každému, ktorí s túto ňemocu je nakazeni, — a lebo sa o tom len v podezreňi ma — abi bez všého meškáňa a odkladáňa k mudrému lekárovi sa obratice, jemu sa uplne zdúveriu, a predpisi, narideňi jeho, svedomite zachovávan. — Však ale tuto ešte ňečo pripomenut sa opovažujeme, a sice: 1.) Chranme že sa vždi od uzšého zeznameňa s takú osobu, o ktorej dobrom zdravi sme presvečeni ňeni; a poňeváč ňemoc táto móže dlho potajná bit, tak: že sa skrz žáden znak poznat ňedá, z ohledu tohto už i každó s osobu inú — mimo manželki — zapoděvaňi, je vždi ňebezpečno. — Toto, čo sam zdravi rozum nam takto radí, to jistó aj Pismo sv. potvrdzuje. Lebo v Pisme sv. Boh prikazuje: „Ňezasmilniš.“ (II. kn. Mojž. 20. kap., 14. verš.) — a zas: „Smilni ňevejdu do královstva ňebeského“, (sv. Pav. k kor. I. List, 6. kap., 8. verš.) — „Blahoslaveni čistého srca“, (Math. 5. kap., 8. verš.) 2.) Budme že vždi opaterni a pozorlivi v tom, čoho jistú povedomost ňemáme, tak: cudzé šati ňeoblěkajme, v hostinci do posteli — najme už potrebovanej — ňevizle-

čení ňelĕhajme, od ňeznamého fajku, pohár, ližicu ňeberme; v hostinci, najme na záchod, hĕd bars po kom ňesedajme, — strekačih klistĕrovi túto ňemoc teĝ zĕlit móĝe. — 3.) Pri voleŇi doĝek a pestunek, veliká pozornost je potrebná, lebo od tíhto najme v veĕih mestáh mnohé ňemlumnátka nakazené bivaju.

23. — Hlisti ti mavaju, ktorí mnohé cestové jĕdla poĝivaju, najme ale ĕeti. Proti hlistám osoĝi: mlĕkovi klistir, retkou, chren, cibula, korenaté jĕdla, citronové semo, keď sa prehltnĕ, sled obecni — haring — a lebo z lekárni hlistovi prášek. —

24. — Hostec, ĕili lupáŇi, trháŇi v hlave, v zubáh a t. d. obiĕajne od prestidnuĕta pochádza. Údi s nim utrapené, dobre je do vlni, flanelu, koĕacej koĝki zakrutit, v sirku, — lebo zezezo-chovajicom kúpele moĕit, ľahkú stolicu opatrit, sa potit, viparit. — Jestliĝe ale toto ňeosoĝi, ňeĕ sa horĕĕĕovo cesto na bolestni úd prilozí. — S ĕeplicami drahá vlast naša hojne je poĝehnaná. Teplé sirkové a zezezné ĕeplice znameniteĝe su: Piĕtanské, v Nitr. St.; — Sklené a Vihnanské, v Tek. St.; Štubnanské, v Turĕ. St. — Slaĕské a lebo Ribarské, v Zvol. St.; Bardovské, Budinské, Maluĝinské, Mechadské, Sluninské a t. d. iné premnohé.

25. — HrakáŇi krvi najváĕej od zapaleŇa plúc pochádza, preto s tím spolu sa strábit má. — DaveŇi a lebo vracáŇi krvi móĝe od zapeĕeŇa brucha pochádzať, potom od málo premávaŇa, od zastavenej zlatej ŝili. Tu osoĝi: moĕeŇi nohu, horĕĕĕo cesto na litka prilozĕné. — K piĕtu malinovi ocĕt je dobrí. Jestliĝe ale na toto vracáŇi krvi eĝte ňeprestáva, studené v vodi s octom pomĕšanej namaĕané obkladí — fomenta — na ŝaludok prikladat treba. Pritom ale ňemocni ňeĕ málo hovorí, málo sa premáva, a v pokojí zostáva. —

26. — KláŇi, picháŇi bokou. V tejto ňemoci osoĝi ĕeplá postel, ľahké mlĕĕné jĕdla, jaĕmená voda, arabská mĕzga (gummi arabicum), cukrová voda, z volovéhoĕho chvosta the, horĕĕĕovoĕo cesto. — Keď ale toto vĝeĕko ňepo-

máha, tak sa lekára poradiť čo skôr treba. Jestliže ale kláňi to od zastavených vetroch pochádza, vtodi rasca — kmin —, the z kaďerovej matki a klistir pomôže.

27.) — Kašel mávame od prestidnuťa, od s ohnom sa zapoďeváňa, od opojajicích nápojou, preto od tíhto sa zdržovat, potit, černi cukor emulat, kukuričnú, slězovú vodu, a lipovú the pijat treba.

28. — Krče spričinuje: zapečeňi brucha, prechladnutí, volaki úraz, zlaknutí, rezáňi sa zubou — pri d'etoh —. Krče sa utišuju: poteňim, v teple sa držáňim, treňim sa s flanelom, s kamforovim a midlovim paleňim. — Krč v žaludku dá sa utišit aj zehreváňim, treňim žaludka s dlanu, klistirom, piťim the z menti, čili kaďerovej mati, naposledi spomôže horčičovú cesto navari, prsá priloženú.

29. — Krop, golva, hrvol. — Toto tí dostavaju običajne, ktorí v kričáňi, spěváňi, v směchu sa presiluju, a na hlave ťašké ťarche nosěvaju; toto teda vřecko odstranit treba. I ňektorim vodám ňemoc táto sa pripisuje. Dobri lěk je luh z spalenej špongii, — ináč: huba morská, — spuha obecná, — ano aj popel z ňej tak uživani: abi z luhu 3—4-krát pres d'en malinko, z prachu ale eřte menej sa potrebovalo.

30. — Krváceňi nosa sa zastavi, keď na studenú misto, ňekam sa odejde, oďev rozváže, studená octova voda do nosa sjaka, sluchi sa studenu vodu zmáčaju, mnohokrát ale tepli kúpel nohou osoží. — V večom ňebezpečestvi pre lekára bežat treba.

31. — Jačmen v oku, tak sa voláva malička opuchlina na mihalnicáh. — Z prvu hñed ho rozežene častejšo potěráňi a slinou zmačáňi. Neskorej ale, keď už dozrelo a sa zhnojilo, ňech sa pozorne šivačkou prepchne a prepustí. —

32. — Lamavica, v tejto bolestnej ňemoci najlepě je v posteli sa dobre viparit, od uvetra, — Zug — ťaškých jědel, opojňích nápojou sa zdržovat, klistire potrebovat, ňe na perináh, ale na srstenom, slamenom, lebo kukoričnom ľehadli lěžávat, sirkové a zelezné teplice potrebovat, lekára sa poradiť.

33. — Lišaj je dlho trvajicá nemoc na koži; náhle ju odehnat je nebezpečné; dobre ale a osožlivó je, merno žit, masnih ľhavih jedel sa zdržovat, lišaj častejše čistú vodu lahunko umívat, — ne ale drhnut, lebo tuhše stérat. — Jestliže alé na koži vácej sa jih ukazuje, dobre je v s otrubami zvorenej vode sa kúpat, a vini kamen v vode užívat.

34. — Mesačni kvet, tak sa volá vedla prirodzenosti, potrebnó očistováni mesačnó u pohlavi ženskej. V čase tom, žena nech sa varuje prestidnúta, najme noh; potom ale kislíh rozpalujicíh jedel, taškej roboti, ľasšého namahána, veľkého premávána, naruživosti. — Jestliže bi ale očistováni toto jej vistalo, nohi nech v teplej vode močí, dobre sa premáva, a mernost zachováva. — Kedbi ale ešte aj to neosožilo, nech u lekára pomoc hledá, lebo ináč do ľaskej chorobi upadne.

35. — Měsacová nemoc je to, kdiž někto v spáni po chore chodí, na steni, strechi sa drápe a t. d. — Takého človeka ěnačím prebudit, lebo bi hned dole spadnut a veľmi si ublížit mohou. Ale načím o ťom tu največú stárost mat a lekarou sa poradit.

36. — Mrtvica, (pošinuťi, porazeňi, šlak, zli větor,) lebo hned a razom človeka usmrcuje, a lebo len něktori úd mu zasáhne. — Ochrana najlepša proti nej je strězlivost a mernost. Osoží tež častejšó zmiváni — studenou vodou — hlavi a tvári; potom chraneňi sa od veľkej horučnosti, dlého, najme po obede — spavána, lenošena, od uského odevu, od trapeňa hlavi, a t. d. Seknuťi žili je tež dobró, jako tež klistir z uvareného dohánu a soli; ale oboje toto len s privoleňim mudrého lekára. —

37. — Nakazlivost. Nakazlivé ěnemoci, jako k. p. mor, celé města do hrobu len tak zmetavaju, čo samo tež je dostatečná pričina, abi sme sa pred ěnimi chránili. Hlavnó pravidlo v takej smútnej pripadnosti, nech nám to bude: abi sme narideňi a porádki, ktoré nám vrchnost vtedí nakladá, verne a svedomite zachovali a viplnili. — Potom

ale porádni život, čistota, častější umiváňi, najme ale s vlažnú octovu vodu potěráňi, někodi kureňi dohánu, strězlivost, měrnost, nad všecko ale čistó srco a silná důvernost v Bohu, su najlepšie prostredki proti strašlivej němoci tejto. — Tí ale, ktorí s takými nakazenými luďi sa oběrat mosá, ňech su smelí, na lačnú srco ňech ňikam ňejdu, — boro-
vički v ústah prehrizaju, — tvár, ústa a ruki ňech olejom a octom si mazavaju, — ocet pri sebe nosá, — slini ňeprehltavajú, od tak ňemocníh luďi pozustali oďev na seba ňeberu, — dom častojše vivetruju. —

38. — Nátka — kathar — biva od prestidnuťa, ale aj od mnoho spěváňa, hovoreňa, od nahlého v rozhorúčěnosti piťa. — Tu sa je treba do teplej posteli položit, nohí v vode — do ktorej ňečo soli a otrub je směšanó — močít. Však ale, jestli bi prám vtodi ňekto na mesačnom očistováňi trpeu, lebo aj na zlatej žile, hosteci, tekúcej nátki, ňech sa vtodi močěňa noh varuje. — Jestliže pri nátki aj brucho je zapečeno, treba ho pohnut. Jestliže ale i nos je zapchani, dobre je bezovó the na dlaň brat a do nosa sjakat, pritom ale i bezovó a harmančokovó the pit, a kislíh, lěhovíh jědel a nápojou sa zdržovat.

39. — Ňechtovica je to, keď sa človekovi pod ňechtom hnojí. — To pochádza od popáleňa, od v príliš tuhom luhu zmačáňa, od priseknuťa, od hlbšého ňechtou rezáňa, od nahlo menlivého tu v horúcej, tu v studěnej vode plákáňa. — Prekazit sa može ňechtovica dlším močěňím v teplej vode, lebo v mlěku s cibulou zvarenom. — Ňeskořej potom ňech sa prikladá diachilová mast, chitrejšó (a skorejšó) zhnojeňi ňech sa luhom z řěvového popela napomáha, potom prereže, očistí, s vapenú vodu skropí a zaváže.

40. — Obesě nec. Tohto načim skór pozorne sa odrezat, a dat pozor v tom: abi tuho ňepadou a sa ňeudreu; potom mu načim šati rozpustit, ho dolu položit a do ňeho díchat vedla 72. Nra. — Potom ale treba je, ho lahko prikrit, zohřevat, tu na pravi, tu na lavi bok obracat, po hrbte troška pobúchat, podošvi drhnút; a toto všecko, po-

kud lekár ňedojde. — Jestliže v tom ňejakó znameŇi života z seba bi dau, Ňech sa mu vetrik robí, studenú vođu Ňech sa počlapkáva, a bezovó, lebo harmančekovó the po ližičkí Ňech sa mu pit dáva. Po všeckom ale Ňech na prehnáŇi užíva.

41. — Odležanost. Dlho Ňemocní sa odležávajú, to je: na bokoh rani dostávajú. Proti odležanosti dobre je, keď sa ešte za času, pod ľaško nemocného srnacá koža prestre. — Keď ale už raz Ňemocní je odležani, vtedi kolovatí vánkúš (t. j. taki, čo na prostredku má dĕru) — Ňech sa pod Ňeho podkladá tak, abi rani v praznící kola toho sa nachádzajice, Ňepriľiskali. Mladým, Ňeosolením maslom rani také potĕrat teŇ je dobre. — Največa ale o to Ňech sa ma stárost: abi Ňemocní čistú, suchú, a dobre ustlatu postel vŇdi mau.

42. — Opuchlina je rozliĕná, a preto tuto len to radíme, že každá pókoj a teplotu požaduje. Jestliže ale to Ňiĕ osožnó Ňeni, tak lekára zavolati treba. — Na opuchlinu od udĕreŇa Ňech sa studená voda prikladá, abi sa tak zapáľina odvrátila, potom ale Ňech sa kamforovím, lebo midlovím palením pomáĕa.

43. — Osinuťi biva od veĕého sa udĕreŇa, pritisnuťa, strašeŇa a t. d. A na to je najlepše vodu studenú prikladat.

44.) — Osipina, osutina — Ausschlag — na teľe pochádza od smilného života, od mnoho tancou, sa poteŇa, od veľkej horuĕosti, od zliĕh jĕdel; — čo všecko, keď sa odstraní, aj Ňemoc prestáva. VŇsak ale osoŇi zlaŇtne poráďni život, užívaŇi na spodok, a kúpaŇi sa v tekúcej voĕe.

45.) — Otlak biva od Ňesnej a tvrdej obuvi, — preto obuv Ňech je maká a volná. NajlepŇi ľĕk ale je, nohi ĕastokrat moĕit a otlaki virezúvat. —

46. — Otrovenost. Kdiž volakto Ňečo jedovitého zhltnĕ, ten Ňech na tom je, abi to čo skór z seba vivratit mohou; preto Ňech prŇti do úŇt hlboko pĕha, Ňech pije mlĕko, cmar, olej, midlovú sapunovú vodu, ĕernu kávu, Ňech dostáva klistire. — Tu vŇsak po lekára ponáĕlat sa treba. —

47. — Ožralost, — opilstvo — opilého človeka, — aby ho nepošinúlo, — hlavu načim hore višše položiť, a keď ho na vracáňi silí, načim mu letnú vodu podávať. Češa černej kávi tiež biva užitočná. Pri menšom obzerstvi, horkú mandľu hrizt je dobre.

48. — Pichnutí, ubo dntuťi; kdiž niekoho čela uštipne — nech sa žihadlo hneď vitáhne ven, a voda, blato, ocet, zem na to prikláda; dobre je tiež upichnuto miesto ušovu masťu, a lebo solu dobre potěrat. Jestliže bi niekoho celí rój obsadiu, ten lebo nech do vodi skočí, lebo nech sa do stinu sková. — Komára vtedy, keď štípe, není dobre zadlavit; na tu ranu ale dreveni olej a ušová masť je dobrí lěk. Pri upichnutí od inih jédovatih hmizou, rana nech sa dobre vitlačí, potom octom vimije a zaváže.

49. — Plechavost proti plechavosti, plešivosti, lebo lisosti na hlave, dobre je hneď rano, keď ešte hlava je zohratá, ju studenu vodu neuměvat, vždi čisto držat, a vlasi častejše strihávat. — Na změvání hlavi, najlepšá je letná voda s vajcovím žltkom. Dobre je tiež hlavu, čistú rožnú palenku — ale s vodu poměšanú — každó rano pokropěvat; a hlavu, t. j. vlasi visichajicé nekodi mastěvat zle není.

50. — Popalenina, na popalenó, lebo obarenó miesto nech sa hneď priloží hlina, blato, husta smetana, na drobno nastrohané krumple, režná múka, bavlna, studená voda. — Jestliže i plusgěr navreu, nech sa rozstrichne, a voda z něho ven vitlačí. Rana ale sa dobre hojí pod v oleji močěnu bělu laliu, pod mandlovím, laliovím, lenovím olejom, pod bělkom vajcovím a midľovu vodu.

51. — Porezaňina, porezaňinu, lebo porubaňinu načim dobre v čerstvej vode vimočit, a potom do kožtički z bělka vajcového zakrutit.

52. — Porod. Tehotná osoba nech porádno a měrno žije, a keď jej čas svoj už prichádza, nech sa s milostu boskú, skrz hodnú prijati sv. Svatosti zaopatri. — Izba nech je letno-těplá. — Pred porodom potrebu nech odbaví. Kli-

stir je osožní. Do posteli ňech sa vloži, — tak nazvané ro-
dácé stolice mnohí mudří lekáři zapovrhju. Pred časom
ňech sa priliš ňesili, abi ňezoslaba, a tak sebe ňeubližila,
ňech sa ňe mece, a lahko ňech je prikritá. Pod porodom
dobro je the z polnej rasci uvarenó; rozpalujicích ale a pre-
hanajicích napojou ňech sa zdrží, a dobró naučení skusenih
žen, vlastne ale báb ňech nasleduje, — V čas ňebezpeč-
stva ňech sa lekár zavolá. — Po porode kutnica ňech zo-
stane v pokoji, prestidnuša, mnoho jěděna, hovoreňa, pre-
máváňa a všeho presileňa ňech sa varuje. — Následki ňe
naležitého v kute sa chováňa su mnohé a ťašké, ktoré ňe
len samej kutnici, ale aj všem domácím k veľkej obtížnosti
bivaju, čo najvácěj ňemudrím babám za vinu sa dávat mo-
sí. — Odkud vichovatel ňech že i to dbá, abi baba rozum-
ná a syedomitá bola, a keď ňeni aj viučená, aspon ňech
že je skusená, a od lekára kolko tolko preučená. Lebo
ťaska odpoveď čeka na každú babu pred Bohem a celím
svetom, a preto ňech že žadná baba takú vec pred seba
ňebere, ktorej sa dobre ňerozumi.

53. — Prebiťi hlavi, keď volakomu hlavu prebiju,
ňech sa mu studená voda dotuď priklada, pokud' lekár ňe-
dojde.

54. — Prehltnuťi, Keď ňekto sklo, kost, gombik,
neb ňečo inšo prehltně, ten ňech kašu, mladó maslo, chlěb
hojne je, a na to olej pije. A sicě: kto ribacú kost zhltou,
tomu tvrďá kórka z chleba a kaša: — kto bi ale špendlik
zhltou, tomu ocet, mnoho kaši, a na to silnó prehnati, dva
loti trpkěj soli v vode razom vipité osožit budu. Na zhlt-
nuša živej volakej veci, k. p. žabi, pijavici, chrobáka a t. d.
hojnó piťi octu, dreveného oleja a solnej vodi spomóže. —
Kdiž človekovi zabehne, vtedi ňech chliba si zaje, vodi
napije, po chrbtě pobúcha, od tabaku pokícha, ňekodi aj
na vracáňi ňech vezme.

55. — Puch, čili smrad z úst, lebo aj noh; na-
proti ňemoci tejto, najlepši lěk je častó vimiváňi a čistó
držáňi. — Jestliže ale tomu je vniterná pričina, vtedi leká-
rovi sa obráťit treba.

56. Puknutí sa koži na rukách, gambách od tuhej zimi, lebo vetra, najme keď na mokré údi zajde — najlepšie je potierať hroznovú masť, kokusovým olejom, mladým maslom. — Směch a lizaňi v tom škodí. — Abi sa nám na tváre, lebo na rukách koža nepukla, dobre je pred von vinčením letnú vodu sa poumívať. Otrubi mandľové su najlepšie k umiváňu rúk.

57. — Rezák, a lebo bolestnó močeňi, kamen, čili pěkok, ukrutnú bolest, ba ano i včasnú smrť mnohím donáša. — Jestliže v moči zbadat pěkok, ponajprv množení sa toho pěkku prekazit, a von ho dostať treba; čo sa dosáhne užívánim polníh jahod, lebo aj dreveníh, — madu, salterskej s mlěkom změšanej vodi, ostrihomskej horkej-trpkkej vodi, borovičkovej, ovsenej, jačmenej, lenovej vodi, mastněho mlěka, oleja, teplíh kúpelou. — Oblahčeni v tejto nemoci spôsobuje, kdiž kto horeznak ležice pod križe něčo hore više si pokladá. — Keď ale pěkok už je veľki, mudrému lekárovi sa zverit treba. — K nemoci tejto náklonost mající něch sa varuju nověho vina, piva, mnoho seďeňa, lenošěna, uďeňeho masa, rib, strovi cestovíh jědel, zaďržaňa moču, a něch len ľahké jědla požívaju.

58. — Rezáňi sa zubou (zubateňi) pri đetoh, običajne v 18. tidni sa započina, ale někodi až len po roku. — Spojenó ono býva s kašlom, s bruchačku; čoho však sa bat nětreba, keď len đeta od toho veľmi něslabne. Dobre je vtodi đetom fialkovi kosatečni — iris florentina — koren uvareni hrízť dávat, ktorí sa jím preto aj na hrdlo uvázat môže, — keďbi ale vtedi na đeta zimnica, krč, žil-traseňi prišlo, mudřeho lekára, a ně sprostíh báb sa poradiť treba. —

59. — Rozpadanost, a lebo rozpukáňi sa ruk, noh, običajne v lete, keď někto, tu po suchom, tu po mokrom bosí chodi, najlepšě zahoji sa pod midlom v paleňi rozpuštenom. Rozpadané ale prsti na noháh, a lebo ústa, načím čisto držat a lojom častejšě potierať.

60. — Slabost žíl, v tejto spomáha potočni stude-

ni kúpel, často umiváňi teľa, zdržováňi sa od korenatíh ľehavíh jédel a nápojou, hňevu, lenošěna. —

61. — Stlsnuťi je ňe len ňepriležitá a odporná, ale aj ňezdravá vec. Kto k ňemu náchilnosť má, ňech sa mnoho premáva, po obeďe ňe lenoší, vodu pije, piva sa zdržuje, a ľahké zelové jédla požíva. —

62. — Strpnuťi úda je nasledok toho, keď žili jakokolvek stisnuté bivaju. — Preto ňech sa úd len dobre poradne a strpnuťi hňeď prestane. —

63. — Svrab, svrabovitěho človeka načim od druhíh oddělit, čisto držat, v sirkovej vode kúpat, sirkovú masťu mastit, od korenatíh, kislíh, ľehovíh jédel a nápojou stahovat, a na spodok prehnat. —

64. — Suchá ňemoc, suchotini, hektika, v ňaškej tejto ňemoci od všěho namaháňa a napináňa prs, od rozpalujicíh jédel u nápojou, od prestidnuta sa načim chráňit, a mľečné, slinavé jédla, zeli, ovoca, srvatku, kozé mľeko požívat. V kravskej maštale podobni ňemocni sa ľahšě cítiva. — Jestliže kašiel je veľki, vtodi v made zarobeni žltok z vajca, a arabská mězga — gummi — k cuclaňu je dobrá vec. — Však ale hňeď z počatku mudrěho lekára sa radit treba. —

65. — Traseňi sa srca, v tom dobre je sa od všěkého rozpalujicího jédla a nápoja zdržovat, nohi močiť, cukrovú vino-kamenú vodu pit, a keď dlhšě trvá, lekára sa poradit. —

66. — Trháňi v hlave, viď hostec.

67. — Upichnuťi, ubodeňi s trnom, šivačku at. d., v tom čo najskór pichadlo ňech sa vitáhne, krv vitisne, rana v studenej vode dobre vimoči a zaváže. —

68. — Uščipnuťi, viď 48. cislo.

69. — Vitknuťi úd, k. p. ruku, nohu, prst, napravit treba. K čomu sáci a rozumni človek, jestli hňeď k ruki ňeni, pokud ranohojč — chyrurgus — dojde, na bolavi úd studenú vodu prikladat treba. Po napraveňi ale oslabnuti úd dobre šetriti prislúcha.

70. — V r e d i, r a n i, j i z v i s u r o z l i č n é. Z h o j e n i j e j i h h l a v n é v t o m z á l e ž í, a b i p r i č i n a č o s k ó r o d s t r a n e n á b o l a. — V ů b e c a l e t u o t o d b a t n a č i m, a b i r a n a č i s t o d r ž a n á, č a s t e j š e p r e s d e n p r e v a z o v a n a b o l a, a b i b o l a v i ú d v p o k o j i b o u, ť a š k é j ě d l a a n á p o j e a b i s a o d l o ž i l i, a l e n l a h k é a t o s k r o v n o p o ž í v a l i. — R a n o h o j i č a s a p o r a d i t t e ž t r e b a.

71. — V r ž e ň i s a z h n o j u v a, a c h i t r o d o z r ě v a p o d m a d o m v k y a s i z a r o b e n o m, a l e b o a j p o d c i b u l u v h o r u c o m p o p e l e u p e č e n u. P o t o m a l e ň e c h s a š í v a č k u p r e p u s t í.

72. V š i v a v o s t, p r o t i ň e m o c i t e j t o n a j l e p š í l ě k j e č i s t o t a a č a s t o č e s a ň i. S c i b u l u a s c e s n a k o m h l a v u p o t ě r a t t e ž j e d o b r e, t a k i č a p k a v ó f u t r o l e v e n d u l o v i m o l e j o m p o k r o p i t ň e n i b e z o s o h u. — O d t a k n a z v a n í h v š i v a v í h m á s t a l e t r e b a s a v a r o v a t. —

73. — Z á d u c h o d m n o h o p r i č i n p o c h á d z a, k t o r é, k e d' s a o d s t r a n á, z á d u c h t e ž p r e s t á v a. — T a k k. p., j e s t l i p o c h a d z a o d z l é h o p o v e t r a, p r e v e t r e ň i o s o ž i; — j e s t l i o d k r v n a t o s t i, o s o ž í s e k n u t í ž i l i, — a l e v ž d i s p o r a d e ň i m s a m u d r é h o l e k á r a —, a n o h u m o č e ň i; — j e s t l i o d ň e p o r a d k u m e s a č n é h o č a s u — o s o ž í t o h o n a p r a v e ň i; — j e s t l i o d z a s t a v e ň a z l a t e j ž i l i, o s o ž í t e j ž e p o h n u t í; — a o d z d u ť a p o c h a d z a j i c i z á d u c h, n a s p ó d o k u ž í v á ň i o b l a h č i, — J e s t l i ž e z á d u c h č l o v e k o v i s t a u s a o d š k o d l í v é h o p r a c h u, j a k o k. p. u k a m e n á r o u, m l i n á r o u, p e k á r o u, m l a t c o u, v t o d í p a r a z b e z o v ě h o a s l e z o v ě h o — m a l v a — k v e t u j e d o b r á. — J e s t l i ž e z á d u c h p o v s t a u o d d ě m u, s m r a d u, p u c h u, j a k o k. p. u h u t n í k o u, h r n č á r o u, s m o l á r o u, v a p e n í k o u, t ě h l á r o u, u h l á r o u a t. d., u t í h o m l ě k o, o v s e n á, j a č m e n á, c u k r o v á, l e n o v á v o d a s t r a b í. — J e s t l i ž e a l e z á d u c h p o c h á d z a o d h ň e v u, o d r o z p a l u j i c í h n á p o j o u, o d p r e j e d e ň a, t u h o m ě r n o s t a s t r ě z l i v o s t p r e k a z í. — V z a p a l e ň i a l e p l ū c, v k r č o h, v h o r u č k á h, a v i n í h ť a š k í h ň e m o c á h l e k á r s p o m á h a. —

74. — Z á h a, č i l i ž r e ň i, p a l e ň i ž a l ú d k u, p o c h á d z a o b i č a j n e o d k i s l í h a m a s n í h j ě d e l, t o h o t e d a s a z d r ž o v a t n a č i m. — J e s t l i ž e a l e č l o v e k a v ž a l u d k u u ž p á l i, d o b r ó j e j a b l k o, m a g n e s i a — u h l a n h o r č i t i — v v o d i r o z p u s t e n á, a p o l i ž i č k á h u ž í v a n á, h o r k é m a n d l e. P r o t i č a s t e j š e m u a l e d o

ňemoci tejto úpadu, dobre je žalúdok, k tomu suchými liekmi posilňovať.

75. — Zamreňi, zamdleňi, mdloba. Keď volakto zamdle, hlavu mu načim horé položiť, odev rozepat, vetrik robit, tvár a sluchi počlappkávat, ruki vinom neb octom umivat, pod nos tuhí ocet prikladat, a aj hrbtovú kost a srcovú jamku tuhým octom potërat, dlane ale a podošvi kefami drhnut. Jestliže ná toto všecko zamdleni preca sa neprebëra, vtodi ñech sa mu ocet z jelenového rbku pod nos vonat dáva, a nosové dërki ñech sa mu tež s ním potëraju. — Keď kto od veľkej slabosti zamre, dobre je, keď sa mu dá pár kvapek vina, po rozobraňi ale dobrá hovadzá polëvka s vajcovím žltkom. —

76. — Zapáleňi plúc, toto býva od krvnatosti, od silného proti vetru beháňa, od studeného v rozhoručenosti piťa, od tãncu, jezdeňa, kameného prachu. — Ňemoc táto človeka rozpalí, pridusuje, ústa visúša, v ñej človeka kole, dicháňi je ťaškó, ñemocní po 2—3 dnoh krvaví hnoj vimetáva, moč je červení, zapálení. Tuto o lëk hez všëho odkladáňa sa starat, a lekára zavolat treba, ktorí, jestli za potrebnó uzna, seknuťi žili narídi. — Obmekšujicé klistire, teplé obkladi su prospešné. Potom ale ñemocni ñech sa všëho varuje, čokolvek rozpaluje, šëipe, nátku zpričinuje. Najme ale ñech sa varuje prechladnúta.

77. — Závrat, lebo od krvnatosti pochádza, a vtodi veseli, premávavi život, seknuťi žili, — lebo od rozpalujicích nápojou, a vtodi od tíhto zdržanlivost, piťi vodi: lebo od lenivého, zahalčivého živobiťa, a vtodi pracovitost pomáha.

78. Zdanomrtvost, polomrtvost — Scheintod. — Ludskó živobiťi je mnohím ñebezpečenstvám podanó, a bezdušni človek hñed ñeni ozaj mrtvi, keď sa takím aj zdáva bit. Častokrát zajiste jizkra života v ñom je len utajená, ktorá ná svoj spôsob sa ešte aj rozduchat môže. A poñeváč častokrát očut, že tam ten sa zatopiu, ten zmrzou, do toho hrom uderiu, ten sa pridusiu a t. d., kresťanská láska nás učí, abi sme nad tim lahostajni ñeboli, ale sa postarali

o té prostredki, ktoré boská prozretnosť vijavila, a skrze ktorých mudro upotrebovaní, takí nešťastliví sa ešte k životu privezt môžu. — Odkud', kto v takej smutnej pripadnosti sam sebe hneď pomoci nevě, nech sa utika k duchovnému otcovi, školskému učiteľovi, lekárovi, a od nich radu v takej pripadnosti požáda. — Lebo jedno pohnuťi hneď v tom prvom okamženi vácej prečasto osoží, jako po jak malinkom bars čase aj té najvibornejše lěki. — Však ale aj pozdějše, hneď zúfat netreba, lebo skusenost to učí, že aj po jednom dni zdanomrtvi k životu privedeni boli.

Vichovatel ľudu teda, o tomto mládež viučovat nech nezaňedbáva, V nemeckej zemi v školáh, v krěmáh a iných verejnejších místáh su vistavené tabulki, obsahujicé spôsobi té, ktorými utopenčí, obesenci, zmrznutí, zamdlení, pridusení a t. d. sa skrisovat, a k životu prebúdzat maju. —

Mi ale, poňeváč o každej tejto pripadnosti potrebnó poučeni, i tak stručne podávame, tuto len některé pravidla vúbec pripomeňeme. — A sice: s jakokolvek pridusením — obesencom, utopením, od dímú, pari zdusením, od hromu ohlušením, zamdlením — takto sa má zachádzat. Totišto: pričina čo najskór nech sa odstrani; preto teda nešťasni takí človek nech sa z vodi, z dímú a t. d. vitáhne, — obesenec odreže, — a na slobodnó misto položí, želo jeho nech sa zohřeva s perinami, bundu, teplú vodu, zohrátimi tehli a t. d. Potom ale nech sa dčech do něho dúcha, lebo malinkimi meškami, lebo pre uskorenost nech někto usta svoje na ústa jeho priloží, nos mu prichití, a do něho dčcha kratkimi však len, ale chitrimi duškami. Keď v tom zbadá, že sa mu boki už pohiluju, nech dčech ten po bokáh dlanami hore trejice, s něho von vitiska, a na to zase nech do něho fúka, a toto, takto nech sa dlhše robí. — Potom z večej troška visosti nech sa mu na žaludok voda lebo vino spúšťa, podošvi, chrbat a ruki flanělom, kefami drhnu, — nos chrenom, podošvi vřelim pečadnim voskom, gambi husacím bokom, jazik šcipáním, oči svetlom, uši krikom, hvizdáňim, trubeňim rozdražuje, a klistire s dohanovim dč-

mom, lebo aj z dohanovej — horčičovej vodki s octom poměšanej nech sa mu dávajú. A toto všetko načim aj 6—7 hodín ustavične opakovať. — Jestliže na všetko to už oživat počína, nech sa mu po lžički dobré vino, a lebo aj s vodu poměšaná palenka podáva. — Zmrznutého človeka teplost bi umorila, preto ho do snehu zahrabat, do ľadovej vodi vložit, dých do ňeho fúkať, a teprv, keď ožije, ho do posteli položit, a s teplým the napájať treba. — Otrovenému pomože olej, preto nech sa do ňeho vleje kolkokolvek sa zmesti až do vracáňa, inšie leki lekár poradi. —

79. — Zdanomrtvost u novonarodzenou, pri ťaškom porode, novonarodenó dčeta tak jako mrtvó býva, a preto mu pomáhať treba. A sice, načim ho do teplej vodi položit, podošvički kefovať, celó ťelo rukami polahunki drhnúť, klistire dávať, a na tento spôsob aj prez celú hodinu ho skrišovat. —

80.) Zimnica — hodonka, v tejto načim po najprv žalúdok naležitie vičistit, a to skrz užívaní lebo na vrch, lebo na spodok. Potom ale načim sa zdržovať od bravčového, hovadzého masa, ríb, ovoca, ťaškej práce. Potrebnó ale je merno jest a piť, v pokoji sa zachovávať, a lekára poradiť. —

81.) Zlaknutí, nalakani, nastrašeni človek nech jide čo skôr na moč, pije cukrovú vodu, jědena sa zdrži, a na prijemné predmeti nech svoju misel obrati. —

82.) Zlatá žila, tak sa menuje krvoteňi končovního čreva, ktoró inšie ešte ňeznaze predchadzávajú, jako: boleňi križou, svrbeňi a palčivost v zadňom čreve, krvavé okolo zadného čreva uzle, zapečenost brucha, tvrdá a ňeskorá stolica at.d. — Kde žadna krev z človeka ňejde, volá sa slepá zlatá žila. — Nemoc táto najvacej starših ľudí trápěva. Pričini jej su: málo premáváňa, mnoho seděňa, často brucha prehanáňi, silné korenaté jědla, opojajicé nápoje, ňeskrocené naruživosti, ňeměrnó vozeňi, jezdeňi a t. d. V odvrateňi tíhto pričín, záleži hlavni lěk proti tejto ňemoci. Slepú, ale zlatu žilu klistire z lenového semena u-

lemju. — Potom ale na túto nemoc trpici človek nech málo sedí, a aj v todi na tvrđh, a ňe na makšh sedadláh, nech sa od prestidnuša chráni, ľahké jědla požíva, a stoli-ci porádek zachová, včas večeráva, od mnoho bďeňa, premišľaňa sa chráni, a veselí život vedě. —

83. — Zlatenica, v tejto nemoci človek nech sa vidisti, — ľahké jědla len, a to měрно požíva, — teplo sa drži, — vina, paleného, piva nech sa varuje, — a sa pre-máva. —

84. — Zlomeňi ruki, nohi; komu sa toto stane, nech sa na pokoj uloží, hñed po lekára pošle, a pokaď tento priďe, nech studené obkladí potrebuje. Jestliže kreť pri-liš bi sa cedila, nech sa voda s octom poměšaná prikladá. — Pri menšh len úrazoh, osoží študená voda, ocet s vodu poměšani, vino, vini ľěk, najme ale tinktura arniki, t. j. chlu-mečnej prhi. —

85. — Zmrznutosť, zmrznuti človek nech sa do stu-denej izbi položí, sñehom prikrije, sñehom a ľadom — drob-nim — dobre drhne, dčech do ňeho fúka, lekár zavolá. Zmrz-nuté a zmeravené údi k teplej peci nech sa ňeprikladaju, lebo to ešće horše, ale súknom nech sa dobre vidrhnu. Zó-zabnuté údi nech sa hñed s sñehom, studenú, ľadovú vodu dobre vidrhnu, potom ale kravskó ľajno, prosovú kašu, šafranovú vódku, kamení olej, zajačú mast, ľedkovú, vódku, bělu repu s mladim maslom dobre uměšanú, cibulu prikladat treba. Jestliže omrzlina sa rozpukne, trpentinovi olej a vaječni žltok v maličko ľadu nech sa dobre zarobí, a to nech sa prikladá. Jestliže ale omrzlina bi sa ešće vác zozknidíla, peruanski balzam je dobrí. —

86. — Zráca, zrádnik, padúca ňemoc, mrchá, psota, kdiž koho pochití, tomu bělu čistú skrutenu šatečku ňejaku do úst vložit treba, abi si jazik ňedohrizou, Potom ale na ňeho pozor dávat treba, abi si telo ňedotlkou, a od roz-palujicíh nápojou a náruživosti ho zdržovat. Pred nápadom od tejto nemoci — pohár studenej vodi je dobrí. Hovori sa, že z cibuli vitlačená vódká, a tak nazvaná fontanella ňe-

ktorím pomohla. Na všecku ale pripadnost lekára obchádzat radno ňeni.

87. — Mrtvosť, smrť. O zemretíh to patri vedet, že mnohí sa len zdávajú jako mrtví, ale v skutku ešte mrtvi su ňeni. Odkuď duležitá je to vec, a svedomitá, abi sme vedeli, čili ozaj ňekto mrtvi je? — abi za živa pochovani ňebou, jako sa to stalo, a aj dnes sa stat môže, najme za časou večeť smrtelnosti. — Opravdive mrtvi je ten: kto bezdušni, zdreveneni, zmeraveni, studeni pred námi leží, — oči má vpadnuté, prevratené, — ústa odtvorené, puls mu ňejde, — dlan a podošva je žltá, — telo hnije, páchne, bujne, teče, — a sa ňepreciti ani vtodi, keď bi mu ňekto podošvi rezau a páliu. — Všeci lekári v tom sa zrovnávajú, že kdiž bělok — sclerotica, — a šošovička — čočka — lens — v oku po dvoch dnoh je stečena, jako sadnutó mlěko, a lebo keď je visknutá, že vtodi smrť je ňeomilná, ináč ale, že vzdicki bit môže milná. — Preto teda pod pochováňim na této veci pozorovat treba. — Abi ale ňikto za živa pochovani ňebou, ňech sa svedomite zachováva kral. prikaz, vedľa ktorého ňikto pred 48 hodinami pochovani biti nemá. — Mrtvi ňech sa do osobitnej izbi položí, a tam stráží. — Smrť duchovnímu pastirovi ňech sa hñeď, a tak aj mrtvih prezirajícemu lekárovi oznámi. — Abi ale mrtvi ňebujneu, sa ňerozpukou, ňech su dvere zatvorené, abi čerstvo povetri pristupu do izbi ňemalo; potom ale za času ňech sa do truchli vloží, izba častejše vikádza, a octom pokropuje. — Velice je to mudrá običaj na venku — ale už aj ňekde v vlasti našej — že zlaštné komorki — domce — maju, do ktoríh zemrelí za 48 hodin sa skladavaju. Táto vec má dvojnásobni osoh, a sice: že na tento spôsob, mrtvi domácim ňepriležiti a škodlivi ňeni; potom ale, že ňeni sa čo obávat, abi ňekto za živa bou zahrabani.

§. 53.

O domácej lekárne.

Pre d'alekosť od Apaťeki — lekárni — ľud'e často-krát do veľkej uskosti upadávajú, kdiž preca v každom dome ňejaki dobrí liek sa vinachádza. — Odkud' i vychovateľ ľudu ňech na tom nástoji: abi každý poradnejši dom svoju domácu lekárnu mau, a to sice, s nasledujúcimi liekmi zaopatrenú, ktoré i lacné, i veľmi užitočné su. Tak:

1.) Běli cukor v voďe, je dobrí ochladujúci nápoj v zimnici, horúčki a t. d. chrachotini odďeluje, a preto v kašli, nátki, zopnuťi je dobrí; strovivost žalúdka tež napomáha, a preto sa i hovorěva: že cukrom tak je dobre, jako solou jědla napravát. —

2.) Víní ocet, je veľmi dobrá vec v mnohých pripadnostáh, proti bolěhlávu a spánku — opium —, blenu, a iním jedom a otravam je dobrí liek, keď sa mnoho pije, a na žalúdok prikladá. — V mdlobáh, keď sa pod nos dáva, a sluchi, ruki, tvár s ním umívaju — človeka krisí. V čas nakazlivosti, povetři čistí, keď sa izba pofrká; ano aj od nakazlivosti zachráňi, keď sa s ním ruki umívaju. V každej horúcej ňemoci, v krvotokáh s vodu poměšani, je najlepši nápoj. —

3.) Midlo — sapun. Midlová voda — najme keď sa aj mlěko mezitim pije — je dobrí liek, proti otrusíku, — sitaniku arsenicum — a iním najtušším jedom. V srape ale, a iných osipináh na kožki, tělo v midlovej voďe umívat, je veľmi dobre a zdravo. —

4.) Mlěko, je dobrí liek — ale hojne sa uživat mosí — proti kovovitím jedom. Erzgift. —

5.) Smatana, mladó máslo, olej, keď su čerstvé a ňeosolené, su viborné másti. Olej, bělok z vajca, a smatana, je tež dobrí liek proti opalini. Pri otrověňi, olej a mla-

dó maslo v vode, je veľmi užitečná vec. Pri upichnutí od čeli, sršna, ano aj hada, olejom ranené údi dlhšie mastovať, je veľmi užitočno. —

6.) Zajačó сало na zmrzlavinu prikladat, a zmrnuté údi s ním potërat, je dobre. Aj proti kropu — golva — je dobrá mast.

7.) Voda i studená i teplá je tež znameniti lëk. A si ce studënu vodu je dobre prikladat na uđerinu, kvyotinu, úraze, ano aj na opalinu, keď koža rozpadnutá ñeni. Letná voda najme s odvarom — the — z mati kađerovej a harmančoka, je užitočni lëk proti žalúdkovému krču, koliki, hlaviboleňu, ktoró od žalúdka pochádza. — Kdiž hlava bolí, nohi v vode močiť, je hoslivo, tak tež: i v zavrata, boleňi ušu, prs, záduchu, koliki, žaludkovom krči, prechladnutí, rozhorúčenosti, boleňi križou, vistáñi mesačného kvetu. — Však ale v tekúcej nátki nohi močiť, je škodlivo. Do močidla — kúpelu — ale toho, ñech sa daju: dve hrsti soli, voda ñech je letná, močëni trva $\frac{1}{4}$ hodñi; po kúpeli ale nohi prechladit bi veľmi ñebezpečno bolo, a preto do posteli sa hñeď položit treba. —

8.) Lenovó semeno omakšuje a dozreduje vredi, vržeñi, keď sa na kašu potlče, uvari, do handri zavine, a na opuchlinku priloží. Aj odvar — the — z ñeho biva užitočni proti krčom, suchému, krvavému kašlu, koliki, boleňu ledvin, v ťarchavosti. Totišto ñech sa vezme za ližicu lenovó semeno, v pol holbe vodi ñech sa uvari, a pre lepšu chut, do ñeho pár kvapek citronovej šťavi ñech sa poměša. —

9.) Horčičó semeno, chren na flajster spravení, je dobri lëk proti boleňu hlavi, zubou, križou, ušu; tak tež proti krčom, závratu, vsteklosti, naduťi, pošinuťi at. d. Takto ale sa ma pripravovat: ñech sa vezmu dva loti horčičového semena potlčeného, do ñeho ñech sa dá za ližicu nastruhaného chrena, a za tolko nácesti s malinko octom, to všeccko ñech sa dobre změša, a na handru — vedla potrebi menšú, lebo vaču od dlani — natre, a na bolavó miesto priloží, tak dlho, pokud dobre ñepalí, a kožu ñezapirí — ñezáčervení. Na to, prilepeni asnad kvas s teplu vo-

du nech sa odmije, a rana mladim maslom — neosolením, lebo smatanu nech sa potre. — Aj samotni chren, čerstvo a drobno nastruhani, osoževa.

10. Vино, pale ne posilnuje, ale ne v každej nemoci, a preto opaterne, a len s privolením lekára, nemocni nech ho požíva. — Utopencom, zmrznutím, pridusením, keď sa už prebrali, malinko vina, lebo paleného dávat, ale teplého, ano aj ruki, nohi, tvár umivat, je dobre. Tak tiež i úrazi, uďerini s nimi umivat, a slabé d'eti v ňom kúpávat, osoží. Na miesto vina, včas potrebe, aj palenka s vodu poměšaná, sa hoslive potrebovat môže. —

11.) Bezovi kvet v mnohých nemocáh od prestidnuta pochodzajicích napomáha k potu, jako tiež i harmančok. —

12.) Harmančok, mata kaďerava — menta, — z tíhto odvar — the — proti krčom, slabosti žalúdka, zamdleňu a koliki, su velmi užitočné veci, tak tiež i

13.) Slezovi odvar, je viborni lěk v boľeni prs, hrdla. Tako tiež slez, a pod 11, 12, čislom spomenuté veci uvarené, su dobre na obkladí — fomenta — pri opuchlináh, lamáňi, hosteci, krčoh. —

14.) Jačmen uvareni, jako tiež the z volového chvosta, je osožní nápoj v mnohých nemocáh, jako: v kaše, hodonki, červenki, koliki, žalúdkovíh krčoh, na miesto vodi.

15.) Kukurica, — tureckó žito — odvar z něho, je dobrí proti kašlu, boľeňu prs, jako tiež i lipovi kvet. S tímto veci, každi dom opatreni lahko bit môže, a preto k tomu vichovatel ludu nech už za času žákou svojíh, najme ale devčence má; ano nech jím v tom i na dobrí prikľad bude. V súcom časi, totišto nech učitel s svojími záki do pola vinde, abi tam všeljaké užitočné zelini nazbĕrau; nazbĕrané zelini té nech na dvore, na vidomooči žákou svojíh suší, usušené do vrecoh dá, a jako užitočnú velmi vec nech na pov sková. Tak zajiste mnoho dobrého v detoh spôsobí.

Však ale okrem tíhto, su ešte aj iné lěki, ktoré jedenkaždi poňeváč v dome mat němůže, a ktoré preca poňeváč potrebné su, dobre bi bolo, abi pod dozerstvim lekára v

každej obci u sudca¹, (richtára), a lebo čo ešte lepšie je, u babi obecněj zložené a ochranované boli, a také su :

16.) Prach na daveňi, na potrebné a patrice davki, rozdeleni.

17.) Trpká sol, k prehnánu na spodok.

18.) Pijavice v čerstvej vode.

19.) Nožik, k seknuťi žili súci, abi v čas potrebe lekárovi hneď pri ruki bou.

20.) Klistirovi strekáček. Klistir je vec veľmi užitočná u dĕtoch, tak jako u starih, v koliki, v krčoh, zlatej žili, boleňi križou, horúčki, zacpáni brucha a t. d. — ano prečasto je lĕk ňevihnutedelne potrební. A preto potrebnó je vedet, jako sa pristrajat má. — Običajne totišto beráva sa za dve ližice harmančekového kvetu, tolko tež lenového semena, — keď ho ňeni, teda aj otrub; — to všeccko sa uvarí v pol holbe vodi, do toho sa dá za ližičku drevenového lebo lenového oleja, a troška soli; potom všeccko to sa dobre změša, a pres čistu handru precedí. — Pri maličkíh dĕtoch, z všého tohto len polovička, a na místo soli, sa cukor beráva. — Klistir sa dáva običajne s strekáčku: keďbi ale strekáček pri ruki ňebou, tak potrebovat sa môže mechur, k čomu ňech sa mu cĕvka na konec pripraví. Klistir ňech ňebude vreľi, ale letni, a z strekáča, lebo mechúra ňech sa prv povetri vitisne. — K vdánu klistira každi človek je suci, najme ale baba. — Totišto, ňemocni ňech si lahne na pravi bok, cĕvka olejom potrená, ale na dva palce hlboko sa strči do zadného čreva s lavu ruku, s pravu ale ruku, tichunkím a opaterním potisnuťim sa klistir poslúží.

Kto o zachováňi zdrava svojého, a o hojeňi mnohíh ňemoci, obširnejšu známost chce nadobudnut, ten ňech čítava lekárské knihi, jaké ňe len v madjarskej a v ňemeckej, ale aj v slovenskej reči lahko dostat móže. Novejšé knihi lekárské su :

Paulického domácí lekár, aneb kniha o šetreňi zdravi, zvlášte pro lid venkovski. V Praze 1833.

Hoffmann: Katechismus o zdravi. V Praze 1829.

Presl J. Sv.: Poučení pro ludi v lekarstve neskuse-
nĕh, k vskrišeňi domnele-mrtvĕh, a k ochraňe otravenĕh. V
Praze 1839.

§. 54.

**Ďeta naučit treba, jako tělo svoje šetřit a zdoko-
nálovat má.**

Poňeváč vichovanec na veky pred oči vichovatele
svojho ňebudě, a časom sam sebe zanechani bit mosí,
pre tu příčinu k nasledujícím vecám ňech ho učitel vi-
učuje: 1.) Že tělo je nástroj duše, a jej v vihledaváňi
ščasta a spaseňa najušši tovariš a pomocnik: že mi sme
ňeni jeho ňeomezeni pánove, ale len uživatelove: že
ono na d'ěn sudni povstane z hrobu, a že mi vtodi z
jeho účinkou počet dávat budeme. — 2.) Že k pravé-
mu ščastu a vikonaváňu všemožňih povinosti našĕh,
zdravó a súco tělo je ňeomilne, ňevihnutelne potrebnó.
— 3.) Že tělo a jeho prirodzenost dobre znat máme,
abi sme sa tak od škodlivĕh veci zdržovat, a k užitoč-
nĕm sa mat mohli. — 4.) Odkud' vichovatel ňech sam
viučuje žákou svojĕh, čoho sa varovat, a čo pred seba
brat maju, tak, jako sa to v tejto nauki našej vikládá.
Vedla toho teda ňech jĕh viučuje, v čom jemu dobri
poradek, zvik, príkladi, prislovi, rozličné udalosti na
nejlepšej pomoci budu; abi tak učenci ozaj slabosti a
krehkosti svoje uznali, z druhej ale stránki, abi i pro-
středki k vivinuťu a posilňeňu těla slúžicé, pochopili; ba
ano, i čo v mnohĕh ňebezpečenstvĕh, k. p. v čas ohňa,
povodni, zemetraseňa, burki a t. d. činit' treba, abi ve-
dĕli. Však ale v tomto, ňech dá dobri pozor, abi s

prepjatostú bojazlincou a strahunou s ním ňenarobiu, ktorí bi i tam ňebezpečenstvo vedĕli, kdĕ ho ani ňeni. — Ale radnej ňech jím smele vipovĕ, že ělovek s svojim živobiĕi ěastokrát do velkého a mnohého ňebezpečenstva úpaduje, ale že sa hĕd bát ňetreba, lebo že mnohí pres vsecké té ňebezpečenstva šťastlive prešli. Ale že radnej, abi ělovek vtodi bou sebe dobre pritomni, a hĕd sa ňenalakau; lebo kto sa hĕd nalaká, a pritomnost ducha tratí, sa lahko zmúti, z nohu padá, ten že najskór v ňebezpečenstvi zahine; kdiz na proti ělovek smelého srca, vždi sebezpritomného ducha, a Boha sa duverujici aj v najvaěom ňebezpečenstvi zachraneni bíva. Lebo svatá je to pravda: že bez dopušteĕna boského ani vlas na hlaváh naših sa ňepohína, a že keď Bóh k nám, že ňikto volaěo ňezmóže proti nám. —

TRETÁ STRÁNKA.

O vichováni duši — animus.

§. 55.

O dušovnom vichováni vúbec.

Jeden každi človek má dušu. A táto je, ktorá človekovi prednost nad všecko inó stvoreni dáva, lebo je na obraz bozski stvorená. Skrz ňu panuje človek nad sebu, a nad všeckím, čo okolo ňeho je. — Na duši je založeni cěl jeho, podla ktorého Bohu vždi rovnejším, a tak teda mudrejším, dokonalejším sa učinit povolani je, abi tak, jako spravedlivi kresťan, i tu šťastlivi, i večne bou hlahoslaveni. Odkud' nasleduje to: že duša v človeku je najvibornejšá časťka, a preto, abi aj vichovatel največú stárost a pečlivost o vzd'eláni duši mau. — Preto teda potreбно je:

1.) Abi všecko sa odstranilo, skrz čo duševné moci — vires animae — v d'etati zoslabnut, a lebo skazit sa mohli.

2.) Abi sa všeccko opatrilo, skrz čo lepše a lepše oni bi sa vivinut a zdokonalit dali.

3.) Abi všemožnú silu nad tim nastájalo, že bi zjavujice sa asnad slabosti a němoci duševné sa odchránili a zhojili.

4.) Abi vichovanec bou viučeni, jako na svoje duševné moci pozor dat, a jih vzdělávat a zdokonaluvat má.

Jakokolvek tělo, tak aj duša od najmudřejšého stvořitela krásnimi vlastnosti je obdarená. A sice, tri su jej najvyšše moci, totižto: 1.) U m, — misel, — s ktorím všeccko poznáva. — 2.) R o z u m, s ktorím dobró od zlého děl. — 3.) V ó l a, s ktorú to, čo je dobró, chcet a činit, to ale čo je zló, nechcet a něčinit móže.

Všeccké této tri moci jednako vzdělávat patri; lebo vi-bruseni, osvěceni rozum bez dobrej vôle skorej škodliví, jako užitoční je; jako tež i vóla němóže bit stála pri hluposti a tuposti rozumu. — Žalostná ale a bolestná je to vec, že v drahej otěini — patria — našej, veliká částka obivatelstva, ešte v tej največej hluposti sa tmoli, a to je i přičina toho: že při všecckíh tíh daroh, ktorými vlast naša od Boha tak bohato je obdarená, preca lud nás v běde a nůdzi sa kinoži, a v očáh cudzozemcou najme, polutováňa hođen je. V tomto ale, čo že inšó pomóže, keď křesťanskó vzdělávání duši ně? ktoró však při malinkíh dětoh už hñed začat, a potom v škole s všemožnú horlivostu nasledovat a zdokonalovat treba. — Zajiste vichovatelove tí, ktorí túto povinnost svedomite viplnujice, lud horlive a něunavene k bohobojnosti a umelosti vedú, su i tu všecckej ucti, i tam večnej odplati hodní.

§. 46.

O u m e.

U m, — misel — je tá moc, s ktorú človek v se-
 be a mimo seba bidlicé veci poznáva, a o níh všelijako
 mislí. — Kto mnohé takéto známosti z učení a z sku-
 senosti sebě nadobudou, volá sa učení; kto ale len od
 prirodzenosti dobri vtip má, volá sa rozumni, vtipni.
 — Učením a rozumním človekom bit, je veľmi dobrá
 a pekná vec. Ale rozumnosť je vacej jako učenosť. —
 Učenosť bez rozumnosti, rozsudku, mudrosti, je skoro
 škodlivá, lebo človeka lahko visokomiselním, sebeckím,
 ňespokojním, zadrappkavím a t. d. činí, kdiž naproti ro-
 zumnosť je najjistější vudca človeka, ktorí s ňu aj bez
 zevrubnejšej učenosťi dobri kresťan, súci spokojni ob-
 čan, a tak šťastlivi bit môže. Preto i vichovatel ňech
 že vacej nástoji nad tím: abi z učencou svojíh radnej
 rozumníh ľudí, jako visokoučeníh mudrlantou vicho-
 vau. — Odkud'

1.) Vichovatel ňech všeccko bedlive od-
 straní, skrz čo moc umná — mislová — bi
 z oslabnut, a lebo ňejako skazit sa mohla. —
 U každého d'etata zvedavosť už je jako prirodzená, túto
 teda ňech ňeudusuje, ale radnej pestuje a posilnuje. —
 Preto, kdiž lebo on ňečo prednáša, lebo d'eta sa ňečo
 vipituje a vizveduje — čo ňech vždi veľmi uprimne pri-
 jima — ňech je vždi zretedelni a snadno zrozumitelni,
 pochopitelni. —

Zle je to, a veľmi mnoho škodí, keď učitel ňečo vipi-
 tujicého sa žáka bez odpovedi naháva, preč odpravuje, a-

snad i vihreší, a lebo ňesúcu, ňesvečnú odpoveď dáva. Taktó zajiste mnoho škodí, a hlavu — poňeváč ona je šidlo umu — zatupuje. Tak tež, kdiž pred časom d'eta s mnoho sa učením premáha, a lebo len jednostrane vzd'eláva, k. p. kdiž d'eta k tomu núti, abi na spamat až tak hrkotajice predpovedávat a rapotat vedelo, o to ale ňe dbá, abi tomu spolu i rozumelo, pochopilo, rozvažovalo. — Um veľmi oslabuju tež náruživosti a vášne, k. p. bojazlivosť, ňespokojnosť, lenivosť, ňeduverlivosť, najmä ale przneňi sebasamého, bobonstvo, poveri, predsudki, kureňi a šnupáňi pred časom dohánu, opojajicé nápoje, ňašké práce, uďiráňi hlavi, ňaháňi vlasou. a t. d. — Všecké teda této veci, múdri vichovatel ňech odstranit hledi, bojazlivíh osmelujice, poverecňíh prehovarajice. slabíh s učením ňepresilujice. Jednim slovom, ňech na to hledi, abi žáci jeho odtvorenej hlavi, a dobrej vóle vžďicki boli.

2.) Vichovatel ňech všemožne nástoji, abi um v d'etoh sa vác a vác odtvárau, rozvíjau a zdokonalovau. K tomu potrebno je, abi učitel i častki umu ľudského, i prirodzené vlastnosti veku d'etinského dobre známe mau.

Um ľudski totižto z pet částek, a lebo hlavních najvišších moci pozustáva, a sice: z umu, rozsudku, rozumu, pameti, básnivosti, čili zmyslivosťi. O vivíuťi tíhto pet moci učitel teda velikú starost znášat musí, lebo ináč z viučencou svojíh rozumníh, mudríh a tak šťastlivíh ľudí ňijako ňevichová. O tíhto pet najvišších moci umovíh ešte aj ind'e změnka buďe. —

Um — misel — d'etinski, je vrtkavi, ňeopaterni, ňedbanlivi, samopašni, ale pritom odtvoreni, zvedavi, naučlivi, všecke uverit a nasledovat chitri. Vedla tohto, teda i z hlupého d'etata môže rozumni člověk bit, ňech si vichovatel len prácu ňetaží. — O čom abi sa

lachše presvečiu, nech sa rozpamáta sam na seba, jaki bou za d'etinstva, a jaki boli jeho vrstovnici a kamarádi, a potom uverí: že natura a temperament — prirodzenost a letoša — sa veľmi mení, a že jeden je krvnatí, chitri; druhi žlčnatí, ohniví, citedelní; tretí slizavi — flegmaticni — nedbanlivi, neskori a. t. d. Děvčence su bojzlivejšé, stidlivejšé, na reči vacej daju, podlizavejšé, radi sa ponosúvaju, plačú, a fortelnejšé od chlapcou. — Otkud' je, že kdiž chlap v všom dúklad, pričinu a dúvod hledá, žena len na tóni a stinu všeco buduváva. — Keď vichovatel takto prirodzenost d'etok sebe zverenih viskúma, a vedlo toho sa potom rozlične riďit bud'e, o mnoho s većim prospechom bud'e jih moct vichovati a vzd'elávati.

§. 57.

O pochope, čili smislu.

Đeta sa má viučit k pozornosti obzerlosti, predstavivosti, a k premišlavosti. Premišlajíci, mudri rozum, je najvibornejšá částka človeka, ktorá do každého človeka ačkolvek vložená je, ale jestli sa nevivine, nevibrúsi v ňom, človek od nerozumnih hovád hlupejši zostane, a to preto: lebo v tíhto prirodzeni pud — osten — spôsobí to, čo v človeku rozum vinahradit, a to o mnoho znamenitejšé má. Otkud', vivinuťi sa pochopu, u d'etoh napomáhat treba.

A sice, abi d'eta sa naučilo naležite všeco pochopit, ponajprv sa musí viučat k pozorlivosti. To-

tišto : 1.) Jako to sama prirodzenost pokazuje, nech sa d'eta v utlome už veku hneď priviká k naležitému potrebovániu čidel zevniterných (sensus exteriores), aby to tišto: vŕeckému sa dobre prizrelo, očuvalo, okolostojících vecí ména si zapamatovalo, jedno od druhého rozoznať vedelo, to je: aby pozorováno bolo. Lebo bez pozornosti, človek žiadnej známosti nadobudnúť, a rozum tak si vibrúsiť nemôže, a pre, a skrz nepozornosť do največích béd upadá v živobití svojom.

Pozorlivosť, lebo pozornosť táto v človeku zbúda zvedavosť, jako sa pri malinkých už d'etoch zbadat môže. Lebo len prečasto opěra nemluvnátko oči svoje na oči, ústa, rodičou svojích, a to tak, jako kedbi zbadat chcelo vólu jejích, lalocající ale d'eti sto a sto otázkou kladavajú zabáváčom svojím. Tuto teda zvedavosť vichovateľ nech i u vichovancou svojích zbudit hleď. — A sice, v tom nech sa riď, vedľa tíh potreb, ktoré sama priroda nám podáva. Lebo čo človeka zaujíma, čo mu je potrebné, to aj poznať aj máť chce; kdiž na proti, čo človekovi je odporne, to ani znat, ani máť nechce. — Tak u d'etata prvě potrebi su: jest, piť, něčo pekného vidět, slišat at.d. Už s jedeňim a piťim d'eta k pozornosti viučat, bi bolo nebezpečné, a to preto: lebo je sa čo obávat, aby tak, potom maŕkrtné, preběračné, daremné nezostalo. — A preto cělu primernejšó buďe skrz dvoch posledních potreb upotrebováni a vihoveňi d'eta k pozornosti zvikat. — Keď sa už raz v d'etati chtivosť k viděňu neb slišánu všeho prebudí, tá sa v ňom tak lahko neútiši, ale častokrát radnej jest nebude, aby len něčo vidět, lebo očut mohlo. — To ale není pravdá, že s ustaviěními novotami najlepše sa pozornosť zbudzuje. — Chlěb zajiste bars je každoděnni, ale preca vždi je vzácni preto, lebo je potrební; a tak aj bars jaká starodávna vec pozornosť v d'etati zbudí, nech mu je len k potrebe. — Lebo aj novota nějaka s nami pohína, ne preto, že je novina, ale preto: že naším potrebám, žádostám, dichtivostám jakosi hove,

čo zajiste prečasto i s dobre upotrebovanú starinu sa dosahnut dá. — Mezitím poňeváč naše potrebi, žadosti su obmezené, nech že v tom nič není zbitečného, ustavične toho jistého, lebo vždi inšého; lebo to d'eta zunavuje, a pozorlivost jeho račej vivracá, jako zbudzuje. —

2.) Pozornost s sebu už obzernost donáša. Vedla toho teda učitel, abi v d'etati zjevujicu sa zvedavost napomáhau, a tak rozumnost v ňom rozvinovau, nech ho pozorlivim činí na okolo stojice predmeti, na slnkó, hvězdi, kveti, domi, hovada, všeljaké nástroje a t. d., potom na jejích znik, potrebu, osoh, podstatné částke, abi vše to vedeli počitat, vespolek rozeznat, jakošto utrědit, potrebu a osoh jih ocenit.

To sa samo od seba dobre rozumi, že v tom po máli z lahkého k ťaššému, z známého k nežnamému, z prirodzeného k nepřirodzenému d'eta prevádzat sa má. Tak, k. p. nech d'eta ponajprv pozná samoseba, a té veci, čo okolo ňeho su, jako: luđe, zem, voda, kón, šták, voz, motika a t. d., potom ale jih znik, částki a t. d., a potom teprv té veci, ktoré su ťaššé k pochopeňu a odděalejšé, jako k. p.: trojo rozdělení prirodi, na živočichi, rostlini a ňerosti; všeljakih obivatelou zeme vedla farbi, reči, zrostu, věri; more, lodi, parolodi; česti, zelezne-cesti, parovodi a t. d. — Čo ale v skutku predstavít němůže, to nech v obrazeh, nástinoh, mintah pochopitelním učiní. — Však ale nech nězabúdza, že jako d'etinski žalúdok len lahké jědla, tak aj jeho pochop len lahké pojemi — conceptus — prijat a zněst v stave budě. — Jako ťašké jědla umoravaju d'eta, tak aj ťašké vedi utlačuju jeho pochop. Po máli teda pokračovat, vedla věku sa ridit, a na schopnosti vždi zretel mat mosí. — Mezi tím táto vec, není samovsebe nějaká nauka, abi ju vichovatel asnad zlaštne prednášat mau. Mudri vichovatel pozná zajiste k tomu súci čas aj spôsob, tak, že — čo učenci jeho ani nězbadaju — on preca rozum jejích osvětlovat a viučovat budě; lebo k tomu každá školská veda, dostatečnú látku — materiu — mu podáva.

Mezitim pozornost pri detoh je velmi ňstála a vrtkavá, tak, že veliká šikovnost k tomu treba, abi učitel ju zdržovat, a jakošto přitahovat tak dlho vedeu, pokudkolvek oni ňejaku vec bi dobre pochopili, a sa naučili. I toto len po máli sa dosáhnut môže vedla toho, jako — totišto — vek a sila pri detoh pribíva. — Preto z počátku ňech je s málo spokojni, a časom ňech vždi ďál a ďál pokračuje, až pokud to tam ňeprivede, abi děti sami od seba, aj za dlhší čas pozornými bit privikli. — A tak po máli len, jako po schodách — i okres, a lebo vukol — ambitus, extensio, (sphaera) — pozornosti rozšiřovat treba. — Tak došt je, k. p., keď po prve, deta len na farbu jemu predloženého kvetu ňejakého, pozorním učiníme, — druhí raz potom na vónu, potom na zrost, osov a t. d. — Na takíto spôsob, tak sa zvikne pozorlivim bit, že si nás očuvat bude žádat, aj potom ešte, keď mi to už zunujeme. — Však ale k takímuto sjednocováňu pozornosti, deta už od malička privikat treba, lebo ináč bude vždi takó, jako stratenó, ňestáló, známenó, nič ňebude nalezíte a dúkaldne vedet, pamatat, rozumet, a keď aj z mnohého ňečo vedet bude, preca z všeckého nič. — Odkud maličkim detom už všelijaké rozličné a mnohé hračke predkladat, s všeličím hlavu plnú jím nahovorit, tolko je: jako pozornost jejích rozdrobovat. — Častokrát len videt, jako sa deta s svojými babámi — lútkami — aj za dlhi čas pozorne zabáva tak, že sa horší, keď ho ňekto bantuje; odkud presvečit sa môžeme: že detatü, pozornosti táto zameškavost, proti naturi ňeni. — Lebo pitame sa: odkud že je to, že deta s babámi svojými tak dlho pozorne sa zabáva? a odpoved dáme: že je to, tu od zviklosti už k vitrvalejšej pozornosti, tu že je vitvor namaháňa už vlastnej možnosti. Lebo deta, len to, čo sem tam videlo, skúsilo, na babu svoju lepí, ju oblěka, pristráňa, čese, umiva, ukladá ju k seďeu, ležáňu a t. d. — Všecko teda na tom záleží, bi sa detatu po vóli ňehalo, a bi ono možnost svoju už slobodne vitvárat a cvičit mohlo. — Abi ale ono v prostred hluku tohoto sveta, preca pozorlive časom svojim, práce svoje zbavovat mohlo, ňech že

sa priuča k tomu, abi ono, bars niekto aj dole hore chodí, sa smeje, hovorí, vetor duje, voz hrkoce, dašd' trepoce, preca pozornost zachovat vedelo.

Nič ale tak pozorlivost nežjednocuje, a jasni pochop nič tak neopatrjuje, jako keď sa d'eta rajsovať učí. Lebo v nastinováni, v viobrazováni všeljakých predmetou, d'eta ma dost času, abi i té najmenšie častečki spozorovalo, rozezna-lo, a t. d.; s tím ale, že sa um veľmi ostrí, zaprět nikto ne-může. A preto, veľmi dobrá a žadostivá bi to bola vec, abi sa d'eti aj v nižších školáh nastinovat, rajsovat viučovali.

3.) Čim niekto vácej vidí a očuje, tím skúsenejší bý-va. Však ale, abi zevniterná skúsenost človeka rozumnej-ším učinila, treba je: abi sme i vniternú skúsenost mali, t. j. abi sme naše mišlenki, žádosti, náklonosti, slabosti, t. j. jedním slovom: abi sme nás samíh dobre poznali. Od-kud' smutná je to vec, že ľudě najmenej seba poznáva-ju, a bars nebo i zem a premeňi, beh jejíh znaju, preca ale, čo najvác je, sebasamíh nepoznaju. — Od túto pochádzaju potom tolké poveri, predsudki, na-ruživosti, zlé domnenki, nemudrosti, nespokojnost. — Toto poznáni samého seba, najme u obecného ludu je celkom zanedbano, a z toho sa stáva, že kdiž mnohí v cudzích očáh trěsku viděvaju, v svojíh bryno ani než-badávaju. — Krest. teda vychovatel nech i k poznánu samíh seba opaterne vede a privika žákou svojíh.

S malinkými d'eti, tu on ovšem mnoho nežvede, ale preca nech jíh pozorlivími činí na to, čo oni v sreci svojom cítivaju; lebo d'eta len to může vedet, čo samo v sebe už cítí. — K tomu ale takito spôsob nech jíh vede: Sin moj! keď bi si viděu, že nějakého neviného človeka tak zbili, že sa až krv z něho cedila, však bi ti to boló lúto? — hle vidíš, toto pohnuťi, táto citedelnost srca tvojho, sa volá: polutováňi. — Zas: Sin moj! ved' ti to uznaš, že otec tvoj je k tebe dobri, preto ti ho aj rad máš, vážiš, ctíš

však vácej jako druhíh? však bi si chceu s ním vždicki bit? — hle vidíš, toto pocíteňi srca tvójho, sa volá: láska a t. d.

Mezi tim k zbudzeňu ňeobičajníh a ňeznamíh cíťou d'eti vodít ňetreba, najme k takíh: ktoré radnej odstranit bi na veki patrilo, k. p. d'eta ostrašit, abi vedelo, čo je to strach; — hroznú ňejakú budúcnost mu predstavovat, abi tak vedelo, čo sa je to bát. — Už v d'etati samom, mnohé utlé a šlechetné citi sa nachádzaju, ktoré su dostatečné, abi ono k skumáňu a poznáňu sebasamého privedenó bolo.

Večé d'eti už i k tomu mat móže učitel, abi oni samihseba spítovali, že prečo to, lebo ono učinili? — či z strachu, láske, zviklosti, a lebo z iníh príčin, — a takto ňech jíh priviká, abi, jako sa to hovori, oni sami do seba vstupovali. — V tom mnoho získa, jestliže žákou svojíh k tomu mat buďe, abi oni svedomi svoje, každi večer vedla príkladu iníh dobríh kresťanou spítuvávali, a pri tej príležitosti, na všecké svoje toho dňa učinki a pohnutki jejíh sa rozpomenuli. — Neskorej potom, pojemi — conceptus — bohabojnosti, uprimnosti, priverijosti, stidlivosti, vďačnosti, poslušnosti, trpezlivosti, vernosti, a čo nadevšecko je, pravěj nábožnosti a iníh čnosti, v z života vzatíh obrazoh, príkladáh, porekadláh, príhodáh, životospisáh zlaštne biblickíh, načim v d'etoh zbudzovat; k. p. čo že cítit mohou Abraham, kdiž sina svojého Izaaka mau obetovat? — Čo že cítit mohou Mojzes? keď vodu z skali pre smadní lud Izraelski vívedou? — Čo že cítiu sv. Peter, keď vinu svoju oplakávau? — Čo že cítila bl. P. Maria, keď pod križom stála? — Čo že cítiu sv. Štefan, prvi král uhorski, keď pohanskíh madjarou na krest. věru obracau? — Čo že cítiu Mikuláš Zrínyi, keď z zámku Sigotvarského na ňepratelou uđeriu? — a t. d. Abi na takíto spôsob, této čnosti, d'eti jakšto v sebe hledali, a ňenajduce jíh, abi jíh aspon zamiľovali, v sebe zaštepili, a tak srcu svojému dobri zámer zavdali. — Z príčmi tejto, učitel v svojom prednášáni ňech je ľahkopochopitedelni, jasni a zretedelni; preto ňech že

nehledá len krásné slova, do ktorých bi reč svoju zavijau, ale nech prosto a zrozumitedelne všecko prednáša. — Me-
zitim, čo? a jako? jakim porádkom a spôsobom? maju sa
deti viučovať, o-tom didactica a methodica jedná. —

4.) Keď už takto d'eta na všecko pozorovat zviklo,
neni sa čo bát, abi ono jednostranó zostalo, — ale rad-
nej buďe vsestranó, t. j. v stave buďe na vde predme-
tou razom svoju pozornosť obracat, a mnohonásobne
pósobit. — A na toto, abi sme zretel malí, vichova-
telve! k vám to prislucha. Lebo ľud náš z večej část-
ki v svojom všeckom smislaňi, hovoreňi a účinkováňi je
jednostrani, jednobočni, t. j. — ne len na lico pozéra,
ale nikdy ne aj za lico, — a z toho pochádza jeho hlu-
post, nespravedlivost, prevratnost, nepracovitost, za-
tvrdlivost. — K zniknuťi ale a pozdvihnuťi tejto m n o-
h o s t r a n o s t i najlepše slúži znejba, čili muzika,
lebo táto vždí dvojnásobnu pozornost žáda.

Čo člověk raz vidí, lebo zbadá, toho obraz, nástin
v ňom aj na pozatim zostáva, tak: že keď tu jistú vec,
aj nikdy vácej nevidí, preca si ju jako predstaví, t. j.
ju si viobrazí. — Táto činnost je velice potrebná,
lebo táto predstavivost, čili viobraznost podáva látku
— materiu — k misleňu. — Odtud' je, že kto všecko
bedlive pozoruje, t. j. kto všecko, čo len před něho
přiđe, pozorne, vimerne, a jasne viskúma, ten takim
spůsobem predstavivost lebo viobraznost v
sebe vzděláva a zdokónaluje. — Na to ale nech dobre
dbá vichovatel, abi d'eta k naležitému t. j. opravdivé-
mu, vernému a jasnému viobrazeňu tíh veci, které zba-
dalo, lebo vid'elo, zviklo; t. j. abi jedno s druhim ne-
poměšalo. —

5.) S privikáňim k pozornosti, obzernosti a viobrazenosti nech sa d'eta učí spolu aj k misleňu, lebo ináč hlupého, sprostého a lahkého rozumu s ňeho človek buďe. — Dobri je to znak, keď sa d'eta vipitúva: Mama čo je to? — na čo je to? — odkud' je to? — jak sa to volá? — a t. d. Lebo to je znak bistrej rozumnosti a pozornosti. — D'eta sa radúva, keď mu na té otázky odpoved' dáme, — malinko umlkne, — však ale potom svoje nad tím pochibováňi, lebo počudováňi — jako to bit móže? — ba! — to ňeni — a t. d. prezradí; — čo všeccko znameni je toho, že sa mu to v hlave krutí. — Však ale, bars ono takto, jako samo od seba mislet počína, preca — jako to skusenost potvrdzuje — naležite mislet ešte ňeve, k čomu zas ho podzbudzovat a vest načim. — D'eta, totišto, jako hovorit, modlit, ňečo robit vedla inih len prikkladou sa učí, tak sa učí aj mislet; — odkud' teda načim pred ňim hlasite mislet, t. j. mišlenki svoje o vecáh každod'enh, a predmetáh obecnih pred ňim vijavovat, a ono to tež tak robit buďe, bez toho, abi mu to kázat, ňeb ho k tomu napomínat treba bolo. Ba ano to bi ešte škodlivo bit mohlo, tak, jako škodlivó je, keď sa pokrm d'etatu do ust žváká a pchá. —

Keď bi ale ňektoró d'eta tak lahkomiselnó bolo, že bi ono mislet ani ňechc'elo — s ňim tak zachádzat načim buďe, abi ono mislet moselo. Totišto takó d'eta nech sa uvede do volakého zmatku — perplexitas — kd'e bi ono o pomoc samo zmišlat prinucenó bolo. —

Ňeskorej potom v višših školáh misloveda — logica, — mluvnica a iné vedi, misleňi usporadávuju, kto-

ró misleňi potom naležíte vivinutá rozsudnost riďi a spravuje. —

§. 58.

O rozsudku.

Něni na tom dost, abi len hlava našá vedomostámi zaopatrená bola, ale pri tom potrebnó je, abi sme aj rozsudit veděli, zdališ misleňi naše je pravó, lebo ně? Rozsudujuću moc túto už v d'etati zbudit treba, lebo ináč buďě len jako volaki stroj — machina — s ktorím každi vetrik pohibovat buďě, a do mnoho zlého upadne. — Ubohi náš luď, jak ohavne skrz mnohíh bludárou zveděni bíva, každi dobre vě; — a toho přičina len na chibnosti rozsudku leží. — Preto teda vichovatel za času už něch hleďi, rozsudnost pri d'etoh vivinut a vzdeľat, v čom jedini prostredok len je priviklost. — Preto něch že pokračuje takto: 1.) Kdiž volačo sa prihodí, vtedi něch spituje žákou svojíh: čo bi o tom súdili? či-li je to možnó, potrebnó, užitočnó, spravedlivó? — Odkud' je to? — načo je to? — na to však vždi zretel majice, abi vichovanec zló od dobrého rozdeľit veděu. — Jestli bi vichovanec v odpovedi pochibiu, něnačim ho hñed napravovat, ale načim ho tak vod'it, abi on chibu svoju sam našou a aj napraviu. — R o z s u d n o s t sa velmi ostrí vibaduváňim všeljakíh hádok, zahnutkou — Raethsel —, ktoré d'eta, jestli aj něuhodí, něnačim ho visměvat, ani zdurno volako donucovat. — 2.) To, čo d'eta lahko pochopit móže, bars aj s maličkím sa potrapeňim, to mu vikladat nětreba. — 3.) Vichovatel,

po najprv nech zviká d'eti k rozsud'eňu veci lahk'ih, o-
kolo stojic'ih; — potom obd'alejš'ih, duševn'ih, ñekonec'n'ih
a t. d., k p. stol je štvorohranat'ih, či mos' tak' bit? —
či móže bohatic'lovek bit zl'ím? — či každy bohatic'lovek je
zli? — či mus' zl'ím bit bohatic'lovek? — či každy sku-
tok — effectus — ma svoju pričinu? a t. d. — 4.) K
tomu d'eta privikat treba, abi pričinu dostatec'nú svojho
rozsudku pri každy veci, učinku, ved'elo ukázat, pre-
to nech sa mu častokrát nakladá: abi bez pričini nič
ñehovorilo, ñečinilo, a abi pri vŕecko v'zdicki na ko-
nec hľad'elo. A i preto, chibne jej'ih rozsudki tu slovom,
tu v pisemnom cvičeňi napravovat treba. — 5.) Dobre
nech do hlavi zaštep' vichovatel' žakom svoj'ím, abi ná-
hlive nič ñesúdili, ale prvej vŕecko dobre rozvážili;
ve več'ih vecáh na svojom rozsudku abi ñikdi ñepriŕstá-
vali, lebo človek prečasto tak veľmi pochubit, a ñešča-
sti na seba dovalit móže; — čo, preto, nech jim i
v prikladoh visvetlí, jako, totišto, ñe len jednotlivi
ľuďe, ale i celé obce v rozsúdku svojom veľmi pochibili,
a s tim hrúzu a b'edu veľkú na seba doťahli, k. p. v čas
cholery, v Zemnanskej stolici a t. d. — Nadvŕecko ale
nakladat jim treba, abi od opovažlivého rozsudzováňa
nábožn'ih veci sa varovali, — lebo této su najsvatejšo
ustanoveňi najmudrejšého Boha, a beda tomu, kto té-
to veci lahkovážne rozsudzovat sa opovažuje, lebo tak
i svoje ščasti, i druh'ih spokojnost ruší, búri a vivracá.
— Odkud' radnej nech jim k tomu privika: abi pri dú-
ležitejš'ih vecáh pred oči majice zdravi rozum, skúse-
nosť a svedomi svoje, aj in'ih mudr'ih ľuďi, jako: ro-
dičou, prátelou, duchovn'ih otcou, učitelou poradu vižá-

dali; lebo len svatá je to pravda: že vácej oči vácej vidí. — V vecáh ale nábožnih, nech jih v vernosti k cirkvi sv. krest. katolickej posilnuje s prikľadi tolkih svatih a mudrih ludí, i samih predkou naših, ktorí věru túto verne zachovávali, viznávali, a za ňu aj život položili, že dnes ešte največá časťka krestanou sa k nej priznáva, a tak, že i oni v lúne cirkvi tejto sv., že blúdit nijako nemóžu, lebo len cirkev táto, i vedľa zjaveňa božského, i vedľa 18-stoletovej skúsenosti je stlp a základ pravdi.

§. 59.

O r o z u m e.

Najvibornejšá duševná moc ľudská volá sa r o z u m. Táto moc v človekovi len vtodi sa odtvěra, keď už um a rozsudok dobre su vivinuté; lebo rozum dva, tri, lebo aj vácej rozsudkou spolu zrovnáva, a z toho potom novi rozsudok viťahuje taki, čo ho ani oko ňevideľo, ani ucho ňeslišalo. — Odtud' paterno je: že vivinuti sa rozumu v škole sa dokonat nemóže, jako i to: že poňeváč v prirode skoku žadného ňeni, že s zaňedbáním moci podridenih, rozum ňijako sa vzd'elávat nemóže. — Mudrim a rozumnim volame zajiste ňe toho človeka, ktorí mnoho vě, ale toho, ktorí s svojim umenim osov donáša, a cěl stvorenä svojého dosahuje. — Jako zas ňemudrim, ňerozumnim ňezovème toho, ktorí nič ňevě, a hlupi, sprosti, ňeučeni je, ale toho: ktorí na hlas pravdi a spravedlnosti nič ňedbajice, svoje žádosti len tak slepo nasleduje. — Vedľa tohoto te-

da, môže sa povedať, že rozum je tá moc, s ktorú človek pravdu pozná, a vedľa nej živi bit môže. —

Jako oko duši je um, tak ucho jej nazvať sa môže rozum, s ktorým hlas duši našej pochopiť a poslúchať môžeme. Len rozum, totižto, pochopuje dušnému vnuknutu, nech ono od svedoma, skúsenosti, zákona, z čítania kníh, lebo od inakod' prichádza, a ho do seba bere. — Rozum teda je tá iskra božská, s ktorú človek je nad všetko iné stvorenie višeni, slobodní, neodvislí, pravdu a spravodnosť žiadajúci a vihladáajúci, a jako takí raste v mudrosti a v milosti pred Bohom, i pred svetom. — A jestliže horlivo plní vôľu toho, ktorí ho na svet dau, vôľu, totižto tú najdokonalejšú, vtedy rozum jeho je už dokonale vivinutí, osvietení, a on je dokonale a úplne v z'delani človek.

Z tohoto ale už vidieť, že len s rozumom človek v tomto svete šťastlivo obcováť môže, bez rozumu ale, že sa len tmoľi, a ďaleko od cěla svojho zabľudí. Odkud' vivinutí a v z'delávaní rozumu, jako prirodzení, tak aj kresťanskí zákon prikazuje. A preto chudákom, ňeborákom voláme toho, ktorí ňerozumní je; lebo rozumom svojím ani pohnúť ňevedíce, zajiste polutováňa hoďen' chudák a ňeborák je. — Že ale i ľud náš takito chudák a ňeborák je, čo že je tomu za príčina iná? jako tá: že ňeprebuďeni jeho rozum len tak drěme, a ani sam o sebe ňevě. — Na čo ešte aj ďalej len tak studeno pozěrat, hrěch bi veľki bou; a preto usilujme že sa s primerním vichováváním rozum ľudu našého osvěcováť, v z'delávaní a vivinováť. —

Jako že sa má teda rozum v z'delávaní? — 1.) Mezi všemi duševnými mocí u človeka, ktorí sam sebe zaňechani je, rozum na sami posledok odtvára. S tímto ale prirodzenost už ukazuje, že s v z'delávaním rozumu sa prenáhlit ňetreba. Rozumu látku — materiú — podáva um, lebo rozum len nad tím čo vě, stavať môže svoje rozsudki, visľedki, záverki, tvrdeňi, jisteňi a t. d., a tak teda skorej um, a potom len rozum sa v z'delávaní má. — Vedľa tohoto teda, d'eti s mnohým mudrováním, rozumkováním, skumáním, a višších vúbecních zá-

sad vikladáňim trapit potrebnó ěeni. Lebo, keďi sa ěeta aj té názviska, náslovi, mena naučilo, to všeko len tak prázno zostane, a chitro sa zabudne. — Ano to bi bolo rozum vácej ešte utláčat, jako vzdělavat. Prirodzenost zajisté žádnú násilnost ěetrpí; preto odložme všeko to na stranu, a odtvarajme, vzdělavajme rozum ěetok, viučujice jěh poradné zavěrki robit; k čomu školské nauki, jako: katechizmus, zemopis, makrobiotika, dejopis, počtoslovi a t. d., jako tež mnohé bájki, hádky, povesti, dostatečnú látku nám podávaju, ktoré nauki preto, i prosto, jasno, zrozumitedelne, a tak rečeno po ěetinski sa vikladávat maju. Za každím ale hñed zavěrka sa vipovedat nemá, ale k rozsudeňu a k vipovedáňu zavěrki samím ěetom sa ma príležitost zavdat. — Samo od seba sa už rozumi, že obcováňi s učitelom a inými mudrými ľuďi, jako tež čitáňi dobrěh kněh, k vibruseňu a k vzdělaváňu rozumu dobre slúži. — 2.) Poñeváč za rozumného človeka len toho držíme, ktorí s vedomostámi svojími sam seba šťastlivím učinit je v stave, odtuď vidomo je: vzdělaného rozumu bit, a lebo vedla hlavnej zásadi věchovatelstva našého vzdělaním křestáňom bit, je jedno a totožno. —

Lebo jestliže sa dovedat budeme: kto je človek v pravde osvěteného, odtvoreného a dobrého rozumu? — tak to nalezneme: že je to jeden múdri, čňostni, nábožni, a vedla opravdivého viznamu slobodni človek. — Poñeváč ale věchovatelstva našého, každá i tá najmenšá částka tam čeli: abi vedla něho každi človek v dokonalého křestáňa, t. j. v zdravorozumného človeka sa stau: tak věvinováňi, vzdělaváňi rozumu, vedla pravidel našěh sa najjistejše dosáhnut móže. —

§. 60.

O pamati.

Pamat je jakošto sklad a komora tíh známosti, ktoré umná, — rozmislajicá — moc naša nadobudla. Po-

ňeváč ale len to vĕme, čo v pamati držíme, vichovateľ nech sa všemožne vinasnažuje, abi duševnú túto moc u vichovancou svojih vivinuu a zdokonáliu; nebo, jestliže si dĕta to ňezapamatuje, čo v kostole, v škole viďelo, očulo, čitalo a t. d., a lebo, jestliže to hñed zabudne, všecko s ňím namaháñi daremno buďe, a ono hlupó a sprostó zostane. — Ten má dobrú pamat, ktori mnoho a lahko dúkladne hñed pochopí, v sebe dlho verne zadrží, a to, aj hñed, jestliže je potrebnó, dobre a naležite upotrebovat — aplicovat — vĕ. Z tohoto teda viďet, že dobrá pamat je pokladnica misli našej, a podpóra života našeho. —

Abi moc táto v dĕtati sa naležite vivinula, na nasledujúce veci vichovateľ pozorovat mosí. A sice: 1.) Už hñed od malička treba pamat v dĕtati zbudzovat, a o to dbat, abi z počátku len jednotlivé slova, jednotlivé na oči padajicé predmeti — obiecta — v pamati dobre zadržali; k. p. jaki to bou kvet, čo som ťi včera v zahrade ukazovau? — jakože vihlĕdau? — k. čomu je súci? — a t. d., a potom len iné veci, jako: k. p. sa prežehnat, krátučké modlitbi, pozdravováñi, — pochvalen Pan Kristus! — dobró ráno, — večer — dĕn. — Krátke hádky; — a potom len Otĕe náš, a iné pobožné modlitbi a pĕsne, a to sice od slova do slova, — však preca, abi tomu dobre rozumeli, — sa naučili. — 2.) Po máli, načim dĕti aj v minulost obracat, a na to, čo bolo včera, pred včerom, pred jednim tidnom, mesácom, rokom, keď boli hoďi, keď tu bou starí otec — upamatuvávat. — 3.) Slubujme dĕtatu, že po jednom tidni, mesáci, mu volačo povĕme, jestli nás na to upamatuje a t. d., a na takíto spôsob pozornost spolu s pamatou sa ostrít buďe. — 4.) Poňeváč dĕti, hádky, bájky, viprauki radi očuvaju, preto jím rozpravajme ňečo, ale pod tu vimĕnku, abi oni to za nami potom opakovali. — 5.) Pamat običajne v 8—14. roku zrĕt započína, a preto to je najsucejší vĕk k

učeňu. Však ale vychovateľ za sv. pravidlo ňech to drží: abi d'etom ňikdi také veci sa učít ňedau, ktoré oni dobre pochopit ňemóžu; ale prv všeko ňech jím dobre a zreteľne viloží a visvetlí. — 6.) Nadvšecko ale tím, čo ešte čítat ňevedá, ňech ticho, zrozumitelne, opakovne, a len tolko predpoveda, kolko oni v hlaxe zadržat móžu. K čomu krátké prislovi z pisma sv. su najme veľmi súce. — 7.) Pamat, nadm'ěru ňech sa ňeobťažuje, t. j. ani veľmi mnoho, ani veľmi ňašké veci k naučeňu d'etom ňech sa na raz ňenakladaju. — 8.) Z slova na slovo, len to ňech sa učít dáva, v čom každó slovo duležitó je. — Sedlacké ale d'eti, najme takými vecmi zaneprázňovat treba, ktoré do buducého povoláňa jejích sa vstahuju, a tak jím potrebné, užitočné a svečné su. — 9.) Učiteľ učencom svojím ňech i návod dá, jako sa učít maju, totišto: na hlas, zrozumitelne, od slohu do slohu, vždi d'ál a d'ál, až po čárku pozorne že čítavat treba, a to tak dlho opakovat, pokud'kolvek v pamati sa dobre ňezakorení. Ani ňeni na tom dost, abi učiteľ len lekcíu uložiu, ale ňech ulohu tú i visvetlí, pár rázi prečítat dá, a ukáže spôsob, jakím sa to najlahše naučít dá. — Keď sa to ale v'ipituje, s največú trpězlivostu slabú pamet ňech radnej napomáha, jako abi ju ustavičným napravováňim, vihráškami tupiu. — 10.) Pamat sa napomáha podzbudzováňim k predbehu: (Wetteifer, aemulatio); jestliže učenci učiteľa svojho radi maju, jedno takóto osloveňi: „uvidím, kto zajtra mne najlepše ulohu predpovedat vedet bude“ pamat znamenite obživí. — 11.) Velice je potrebnó, abi to, čo sa d'eti už naučili, častejším opakováňim ešte lepše sa jím do pamati zakorenilo; lebo ináč tak to zabudnu, jako kedbi to ňikdí ňeboli ani vedeli. — 12.) Cvičenost každodenná, je najlepši brusiteľ pamati; preto ňech sa každi d'en, d'eta ňečo na spamat učí, ale prítom od presileňa ňech sa bedlive ochráňi. — 13.) Nektoré vedi, jako: k. p. prirodopis, hospodárstvo, dejepis, hmoto — nástrojsovi, zemopis, biblická historiá z obrazou a z nástinou d'eti, ňe len, ze lahko sa naučá, ale vedla toho, na té veci sa i dobre upamatuvalu. — 14.) Pamat ochranuje a zdržuje poradnó,

měrnó a čistó živobiťi, kdiž na proti: obzěrstvo, smilstvo, bojazlivost, žilové nemocí, a nepřoradni život pamat zoslabuju a zatupuju. —

§. 61.

O básnictví.

Básnictvo je tá duševná moc, s ktorú veci a obrazi tvoríme, také, ktoré su v skutku něni, ale mi si jich len v hlavě s obrazotvorností našú vystavujeme. — Duševná moc táto účinkuje lebo samochťác, kdiž k. p. něčo básnime, jako verše, pesnički, náspevi, všeljaké navrhi, nalezki keď zostavujeme; — a lebo účinkuje v nás ně samochťác, jako: k. p. v sne, v šilenství a t. d. — Zas básnictvo, lebo je prirodnickó, keď s zákoni přírodními sa zrovnáva; lebo nepřirodnickó, keď samo sebe sa protiví, a zákonóm přírodním odpěra.

Duševnú moc túto opatěrnejše vzdělávat ačkolvek u tih len prinaleží, ktorí k veděckému lebo umeleckému životu sa stroja; ale že i u ludu obecného celkom sa zanedbat nemá, preukazuje i u nih tež živá básnická schopnost, ktorá nepřoradne vivinutá, jak hrozně účinkúva, presvěčuju té mnohé poveri, s ktorými lud o bosorkáh, zmokáh, strašidláh, mátoháh, bobakóh a t. d. je zapautani. — Potom ale to presvěčuje i to: že mnohí su tak hlúpi, že okrem toho, čo viděa, inšo něčo zmislet, nástinit, návrhnut, s svoju največú škodu su ani v stavě něni. — A toto teda su dostatečné přičini, že duševná moc táto aj u sedlackih dětoh sa vzdělávat má. Odkud

1.) Učiteľ nech s učenci svojimi prírodu dobre zoznajú. Lebo príroda je zajiste, jako ňejaká k našému poučeniu vždi odtvorená kniha; preto teda ju sa dokonále viučit patri. Učiteľ teda nech pri každej príležitosti učencou svojích pozorníh činí na tu prekrásnú rozmanitosť, ktorá v stromáh, v kvetáh, a zase v listáh, ovoci a t. d., potom v hovorách, chrobakáh, čeláh, a v všeckom a celom účinkovaní prírode je. Lebo tak sa stane, že čím ňekto živejšie bude mať obrazi o rozličníh predmetoh, tim lahšie sa zbudí, a v ňom účinkovati bude jeho básnicki duch. — Z čoho ešte i ten osov pochádzať bude, že deti sa naučia po prírodnicki mislet, smiselnosť jejích bude s prírodu sa zrovnávajúca, a tak, že ľud náš ohromujúca, nábožnosť a rozum jeho pospolu vivracujúca poverečnosť po máli mizet a tratit sa bude. — 2.) Učiteľ nech učencou svojích viučuje, abi okolo seba stojíce věci i ináč predtvárovat a uspósobnovat vedeli, k. p. nech jím predtvári školu, že na peknom volákom chlumečku stojí, že má važu, aj s hodinámi, vúkol zahradu a t. d.; — a tak potom ďalej nech s nimi vistavuje a viobrazuje aj vác takíh domou, a to krajšie a krajšie, z toho potom celé ulice, prestorné place, kupecké sklepi a t. d., a tak v obrazotvornosti tejto nech jím dá uzret celé veľiké miesta, jako Pešť, Budin, Vjeden, Rim a t. d. — K tomu čelu nech jím aj viučuje primerné udalosti, zemopis, starožitnosti, a lebo aspon nech o tom jednajíce knihi jím čitat dáva. — Tak tež nech jím ukazuje všeljaké malbi, obrazi, nástini, a tež i detom nech volačo odmalovat, viobrazovat a nastinovat dáva. — Ale i obludné ňejaké a ňesvečné obrazi nech detom pred oči predstavi, a svoje domneňi nad tim s oškľivostu nech vipově. — Aj od deti ňekedi nech si ňečo viprávat dáva, lebo v tom bude mať najlepšiu príležitosť, deti na samej prírodi odporné bájki pozorlivé učinit a napravit. — 3.) Učiteľ nech detom nakladá, abi, kdiž ňečo vidá, lebo slišá, abi to dobre rozvážili, a prírodnicko od ňeprirodnického, k čeluzmerajícó od daremného, považitedelnó od směšného vždi dobre rozeznajíce, tak lahko zmameni a oklamani ňeboli. — Tak tež nech jím aj k tomu má: abi oni

sámni smiselnost svoju napravovali a zriďovali, abi asnad volaki otreštenci nezostali, a jako taki od sveta vismėvani ňeboli.

§. 62.

Umové slabosti a ňeduchi sa hojit maju.

S všemožnú silu učitel ňech stárost znáša o to, abi umové slabosti a ňeduchi — ktoré asnad na d'etati badá — čím skorej zhojené boli. — ňeduchi a slabosti umové su: hlupost, zabudlivost, omamenost, blázni-vost a t. d. Učitel, majice pred oči to, čo sa o vivinuti rozličnĕh duševnĕh moci inďe hovori, s takovimi ňech otcouski zachádza, jĕh podzbudzuje, osmeluje, v viučováni na to najpotrebnejšó ňech sa sťahuje, a s največu trpezlivostu a usilovnostu jĕh posilnuje a podporuje. — Zlaštne ale ňech sa vizvedá, na jaki ňeduch d'eta bi trpelo, a čo môže bit príčina jeho? a vtodi ňech vsceke príčini bedlive odstranit hledi. — Poňeváč ale v duševnĕh ňeduchoh len časom sa pomoct dá, preto i učitel ňech len po máli, a jako po schodáh v uzdravováni jejĕh pokračuje, ani hŕed ňech že ňeochabne, kdiž dobri osov práce svojej ňévidĕí. Ale v tom i mistného farára, a jestli potrebnó je, aj mudrého lekára sa poradit ňech ňezabiva.

§. 63.

Vichovanca naučit treba, jako on na umové svoje moci pozorovat, a jĕh vzďelávat má.

Jedine v škole už um sa ňedá dokonále vivinut, a preto mládež i k tomu vinaučovat treba, jako ona aj

mimo školi na duševné svoje moci pozor dávat, a jích zdokonálovat má. Lebo rozumnosť je od ľudskej vzdelanosti najkrajšia ozdoba, ano ona je svetlo života, ktorá človeka u prostred všetch väd a obtížnosti tohoto sveta vede, a pri mudrom jej upotrebováni jistí osobu do-
náša, t. j. človeka k dosahnutiu čela svojho doprovádza. Pre tú príčinu, najlepšie je d'eta, už za času k pozornosti, obzernosti, k misleňu, k rozjímáňu, k rozsudku privikávat. Lebo jestliže vychovateľ už za času v d'etati dichtivost a túžebnosť k učeňu zbud'iu, usporadau, a učeňi s nimi oblubiu, stat sa nemá: abi oni sa tak ľahko tej cesti spustili, na ktorej krásno a sladko ovoci už aj pokúsili. — Túto dichtivost k učeňu sa napomóžeme, najme s uznalostu a chválu jeho usilovnosti, s dobrím príkladom a vipisováňim života znamenitých a v'borných mužou.

Ale mimo vychovateľských pravidel i sucé k tomu prostredki nech podá učiteľ učencom svojím, jaké su: bedlivó slišáni slova božého, často rozjímáňi, obcováňi s mudrými a šlechetnými ľuďi, čitáňi dobrých kníh, školi nedelné. —

§. 64.

O srci, t. j. citlivosti.

Prozretedelnost božská, ne len s rozumom, ale aj s srcem, t. j. citlivostu človeka opatřila, abi skrz ňu, to, čo je opravdivó, libežno, dobro milovau, timto ale, čo je protivno, abi nenavid'eu. — Srco je prostreditel mezi rozumom a vólu, ono oboje toto napo-

máha, oslad'uje a ušlechťuje. — Jestliže čitlivost tak je veľká, že rozum až prevažuje a utlačuje, vtodi v škodlivú a hanebnú nárúživost sa meni. — A tak teda pód srcóm nerozumíme tu nádobu, ktorá v prsáh naših bije, a z ktorej krev sa po celom tele vilěva, ale rozumíme tú duševnú moc, ktorá v nás cíti. — Však ale, poňeváč prám pri každom citeňi jakusi premenu v senci, našom zbadávame, ktorá veľmi chitro po celom tele sa rozprestěra, tak bez všěho omilu tvrdit môžeme, že citedelná, lebo citlivá táto moc šidlo svoje má v senci, tak, jako rozum v hlave. — A tak teda citlivost môžeme volat srcóm, jako rozum nazívame hlavou. —

Ňecitlivi človek je proti všěmu dobrému a krásnému stuďeni, sebecki, Ňedotični, Ňevšimavi, tvrdi, lahostajni, Ňespravedlivi, svoj osoh len hledajci, odporni; a preto, jako Ňecitlivi človek za najhoršěho, tak Ňecitlivost za najpodlejši ráz, — povahu, — character — sa pokladá. — Naproti ale, kto srco na svojom miste má, ten je vrucni prátel všěho dobrého a pekného, je horlivi zastupca pravdi, osladitel života, mili a vzácní pred Bóhom a svetom. — V senci teda nosí človek svoj največí poklad, dústojnost, vážnost, sudnu stolicu aj sudca, a takto, lebo blahosláviteľa, lebo zežirajicěho ukrutníka svojho. Srco je pramen pravého človecstva; z dobrého srca, jako z Ňejakej pokladnici vináša človek ovoci dobro, z zásobi ale zlého srca, vináša človek ovoci zló. — Pre této teda pričini kresťanskó vichovatelstvo žáda: abi o vzdělanost a zošlechťeni srca sme tú največú stárost mali. — Pravda je ono, že vedľa obecného prislova, Ňikomu do srca nazrět Ňemôžeme, a že len sam vševědomi Bóh je, ktorí vidí a skúma srca a ladvi naše: ale jako strom v listi, kvete, najme ale v ovoci svojom sa ukazuje, tak aj človek v svojih učinkáh zjavuje srco svoje; a to si tak: že z šlechťnih jeho učinkou na šlechťno srco, z zlih ale učinkou na zló jeho srco sa zavěrava, jako

to i samo pismo sv. potvrdzuje: „Zdaliž zebiravajú z trna hrozno, lebo z burjana figi? tak každy dobrí strom, dobró ovoci nese, zlí ale strom, zló ovoci donáša.“ (u sv. Math. 7. kap., 16, 17—20. ver.). A tak teda len dobrého srca človek, môže bit i v všeckom svojom misleňi, rečáh, skutkách prave dobrí človek, a sice tím má lepšó srco, čím horlivejše sa k tomu má, čo luđe v večej váznosti a uctivosti mávajú; — a kolká je jeho láska k tomu najviššému dobrému a krásnému, totišto k Bohu, tolka je vzdelanost a šlechetnosť srca jeho, a to tak: že len toho môže-me nazvat človeka šlechetno srco majícího, ktori, jako to pismo sv. svečí, je človek vedla srca božého. — Z tohoto ale nasleduje to, že srco jakšto pramen všeckej vzdelanosti a čnosti zanedbat nijako sloboda není, ale že ho vivinuvat, ušlechetnovat, zdokonálovat povinnost je. — Preto aj vichovateľ túto najznamenitejšú duševnú moc v d'etoh vivinuti nech hleďi, a to tím s večú horlivosťu, čím viďet môže, že mnohé d'eti necitedelních rodičoh majú. —

A i preto: 1.) Všecko odstranit treba, čím bi sa srco nakazit mohlo. Odkud' vichovateľ už sam nech že nebuďe v svojom vikladáňi a prednášáňi kislí, nechutní, odporni, jaloví, — v zachadzáňi hrubi a surovi, necitedelni; — v prikazováňi spurni, hnevľivi a t. d., ale i na d'etoh nech netrpi sebečnost, hnev, závist, lakomost, ziskuchtivost, bez pričini sa mrďeňi a t. d.; ale na kolko môže všecko toto v d'etoh nech oslabuje a udusuje: tak tež nech že nijako nedopusti: abi d'eti kláli, sebe vespolek nadávali, s surovimi luďi obcovali, sa bijali, nerozumné tvori kinožovali, a skrz to srco svoje zd'ivočovali. — Ale radnej

2.) S odstraneňim tíhto pričín a prekážek, učiteľ nech radnej hleďi citedelnost v d'etoh zbudit, vivinut, a ju, tu s svojim vlast-

ním príkladom, tu predstavováním pekniú účinkou, šlechetniú characterou — povahou, a z života vzatíú krásniú obrazou zdokonaliti. — Však ale této věci nikdy nenačim náhlivo, a lebo prepjato, a zvečujice predkladat, lebo stat sa lahko móže, že raz sklamano d'eta, na vekí neverici Thomaš zostane. — Tuto najlepše sa upotrebuvat daju prihodi z biblickej historii, keď sa dobre prednášajú. — Však ale, abi d'eti v svojej pohnutelnosti neočabli, prepjati, preutlivi, nedotklivi a precitlivi nezostali, vichovatel dúkladné pojemi — conceptus — o krásnom, dobrom, pravdivom, svečnom, poctivom, a o iníú čnostáh nech hlboko do niú zaščepiti hleďi. — Lebo rozum je sprauca, a riďitel srca, a preto nech že d'eti k tomu priuči, abi rozum, citi jejíú riďiu a vždicki spravovau, abi tak nestalého vrtkavého srca nezostali, a tak nazvani velmi dobri luďe, t. j. slabého srca luďe neboli, ktorí i bars jakú zlost a nepravost trpezlive znášavajú, a len jednoboční, častokrát skrivodliví, potajmo okolkójici dobruškově su. — Tak tež velmi bi škod'ilo, keďbi skrz velkú prepjatost citi v naruživosti sa obratili. Vichovatel teda jím potrební zámer dat, a tak zjavujice sa asnad naruživosti prekazovat má. — Mládeži prudkejšá citlivost, je jakošto prirodzená, však ale ona časom sama od seba ochladúva. A preto, zle bi bolo d'eta k tomu nútit, abi ono na sebe mužskú prisnost — seriositas — predkazovalo. — Však ale, poňeváč zviklost sa chitro v prirodzenost obracá, tak i mladí ohen načim ochladovat, a to sice, zvikáním k zapreňu seba samého, abi tak d'eta, od prudkosti zaujató, neskórej naruživím nezostalo.

Tak teŕ d'eti i o tom viučovat treba, že dobro srco, bez dobríh skutkou nič neplatí. A preto častokrát načim d'eti upamatovat na té reči Krista Ježiša: „že kaŕdi strom, čo dobré ovoca neňese, viťati a na ohen uhoďeni buďe“ (u sv. Math. 3. kap., 10. verš.) A zas „Ne kaŕdi, kto hovori: Pane, Pane! vejd'e do královstva nebeského, ale ten, kto plni vólu Otca, ktorí je v nebesáh.“ (u sv. Math. 7. kap., 21. verš.) Však ala i na to nech dá pozor učitel, že skutki zevniterné ne su vŕdi neomilnó svedectvo srca dobrého, k. p. slzi, ne su vŕdi znamení dobrého a makého srca; a preto, že i o skutkách zevniterníh vŕdicki pozorne súdit načim. — Ani nech nepokladá hñed nejaki vijev citlivosti za pokuti, lebo odmeni hodni, ani srco len na samé rozkazi nech nežviká, lebo s tím bi z chovancou svojíh len potmehudcou, dvojotvarníh luďi vichovau. —

Poňeváč ale lud obecni z večej stránki nečítedelni biva, vichovatelova povinnost je, abi té najznamenitejšé citi dobre poznau, abi jíh tak už v škole tím prospešnejše rozvinovat a vzd'elávat mohou, ktoré citi z školi bi potom aj do obecného života prešli. Také šlechtné citi su: nižše citi, cit poctivosti, blaženosti, veselosti, spravedlivosti, spañilosti, mravnosti, stidlivosti, súďelnosti, vd'ačnosti, uctivosti, skromnosti, láskavosti, vlastenstva, náboŕnosti.

§. 65.

O citoh nižših.

Této sa v d'etati po najprv zjavuju. Pod nimi sa virozumevaju té prijemné a neprijemné pociti, ktoré zevniterním spôsobením na telo a na zevniterni stav náš, v nás sa zbudzuvalu. — Také su: radost, strach, nádej, žalost á t. d.

Této citi udusit jako není možno, tak ani potrebno není. Pravda je ono, že této citi sa lahko zneždarilit, a pravej vzdelanosti na ujmu a hambu bit móžu, na kolko, totižto oni z človeka len roztopašnih rozkoš milovníka, a všej obtížnosti a neprijemnosti odporovatela lahko spôsobit v stave su. — Aj to je pravda, že v kom už raz této citi vihasnu, na koho už ani radost, ani žalost žádného vplivu nemá — že ten už strateni je; lebo k komu že bude dobrí, kto sam k sebe je zlí a odporni? — Z tej příčini nižšé citi této utlačovat, a lebo len tak bez všeho vzdělávání zanedbat sa nemóžu. Ale primerne jih vzdělávat treba, k čomu za nejlepší prostředok křesťanskó zapření samého sebe najlepše slúži. Totišto d'eta tak vychovávat treba, abi ono proti každému zevniternému dojemu — Eindruck — zatvrdlivó nezostalo; a abi vyššé citi v ňom, jak patri, sa vivinuli, potreba je; abi nižšé citi této, vyšším podrobovat vedelo. A už preto nech sa d'etom všecko po vóle ňedáva, ale raduej nech sa d'eta k tomu učí: abi ono žádosti svoje skrocovalo, sebasamého zapěralo, nad všeckím hned ňebědakalo, a pri najmenšej odpornosti, hned za ňešťastlivého sa ňepokladalo. —

§. 66.

O citu počivosti.

Mnohé d'eti počestnosti tak su žádostivé, že už za d'etinstva svojho mnoho o to dbaju, abi každi človek

o ňih dobre misleu, dobre súdiu, a počestnost jejih nijako ňeobraziu. — Cit tento d'eta k mnoho dobrému podzbudzúva, jako i dobré prikladi človeka ctizadostivého k všému dobrému a šlechetnému pohinavaju.

Preto teda cit tento i v d'etoh chladnejših sa preberat a podzbudzovat má. K čomu okrem dobrih prikladou, najme podzbudzováni o závod — Wetteifern — dobre slúži. — Však ale, poňeváč cit tento i zli zámer pred seba vzat môže, vichovatel ňech má stárost: abi cit poctivosti sa v márnost a v pichu ňespotvoriu. A preto ňech častokrát d'etom prednáša: že počestnost ňezaleží v tom len, abi nás všecci na veki chválili, ani v tom: abi sme sa všeckim vždi líbili; ale že pravá počestnost v tom záleží: keď pre dobró držáni naše, mudrih a statočnih luďi, rodičou, predstavenih naših láski, priznivosti a pochvali hodni sme. Aj na to ňech dá pozor vichovatel, abi ctizadostivost pri d'etoh ani ňepresiliu, ani ňeznivočiu. A sice tak bi presiliu: keďbi pri každej márnej veci ctizadostivost hñed pripomínavau; — znivočiu bi ale tak: keďbi ustavične d'eti hrešiu, kárau, pichu na oči vimetávau, a t. d.

§. 67.

O citu blaženosti, aneb uspokojnosti.

Každi človek už od prirodzenosti za šťastim a spokojnostu túži. — A toto je ňe len osten a pohnutka, ale aj častná odmena naših tu zásluch a čnosti. — Vec táto aj pri d'etoh sa už zjavúva — vichovatel teda pohnutku — motivum — tu pestovat, a dobri zámer jej zavdat ňech hleďi, najme skrz to: keď svoju vlastnú spokojnost, svečne a slušne pred žáki vichvalovat a zvelebovat bude; potom ale, keď i s mnohými prikladi, a vísvetlovánim božského naridžeňa to presvečí; že v

tomto svete bohati a chudobni jednako spokojni, a tak šťastlivi bit môžu. Lebo jako múdri Seneca hovori: „že bars žádosti naše, nikdy sa zasítit nemůžu, ale že prirodnost s málo spokojná je.“ — A tak je zajiste, lebo štasti naše po Bohu visí od nás samih, t. j. od rozumu a srca našeho. Totišto, abi sme nehledali jedine len hovadckó, svetskó, nejistó, pominutedelnó štasti, ale abi sme vihledávali spokojnost srca, čisto svedomi, čnost, a s tim milost bozkú, ktoré veci totišto cloveka jedine hodním činá k časnej í k večnej blaženosti, jako to už sam Kristus Pán vipovedau: „hledajte po najprv královstvo nebeskó a jeho spravedlnost, a inó vám danó bude“ (u sv. Math. 6. kap., 33. verš.). — To ale ešte tu pripomenut treba, že čokolvek učitel d'etom jakšto do srca vložit chce, abi jim to tak zretedelne prednášau: abi oni z toho hñed jakošto uzreli, lebo svoje štasti, jestli dobró naučení to prijimu; — lebo svoje neštasti, jestli ho neprijimu a odhodá.

§. 68.

O citu veselosti.

Veselost, radost, potešeni, plesáni, je prijemno pociteñi nad pritomnim už, lebo aspon tak sa zdavajícím dobrím. Je teda ona plod a vitvor štasta a blaženosti našej. — Neviním d'etom veselost srca, je jako prirodzená, a to je, čo jñ obživuje, v zdravi a nevinosti zachováva. Odkud í sv. Pavěl nás napomína:

„Vždicki veseli bud'te.“ (I. k Thessal. 5. kap., 16. vers.).

Učiteľ nad veselostu detoh srdečno nech má zalubeňi, a ju v nih vedla všeckej možnosti nech zdržuje. Lebo smutnosť a zarputilosť v utlíh prsáh detinskíh i té najlepšie vlohi a schopnosti udusuje. Tmavá, smutná škola, je bez všeho pochybováňa aj zlá školá. Veselosť v školskíh detah učitel zdržovat buďe svojim vlastním, vľidním, veselím, lahkým a príjemno-zajímavým spôsobom, a skrz múdri porádok školskí: Detinskó srco, je živó čistó zrcadlo, vesele do něho hľadte, a ta najňevinejšá veselost odtuď na vás sa vľblžkávát buďe. —

§. 69.

O citu spravedlivosti.

Cit spravedlivosti, je tá rádost, ktorú srco vtodí cíti, keď na ňejaku pravdu pridě, a lebo: keď každému to, čo jeho je, dalo, a s tím je spokojný, čo vedla dobrého svedoma, tak, jako svoje mat, a s ním vládat móže. —

Tento znešeni cit, ktori našu statečnosť podporuje a odmenuje, nech že učiteľ i u svojíh žákou na všemožni spôsob skrisovat hľadí. Z ohľedu toho nech žákom svojím často predstavuje: že poznáňim všeljakej spravedlnosti rozum náš sa osvěcuje; a že to je predrahi poklad, ktori od ľudí čnosťmilujicíh cteni a váženi biva. — Cit tento ešte dúraznejše sa v detoh skrísí, jestli jím pred oči predstavi ten rozdíľ, ktori mezi človekom statočným, učením a skusením je, a takovím: ktori bars aj mnoho peňazi, ale hlavu a srco prazné má. — Z druhej stránki zas, děta pre večo obživeňi tohoto citu, nech sa učí vážit cudzé veci, s tím: abi všecko si zaslúžilo, a každej veci sa hodním učinilo. A už preto, pred děti, učiteľ nech ňikdi volaku ňespravedlivost

ňeprehľeda, ale ani ňech sa sam žádnej ňikdi ňedopusti. — Odkuď v obdarováňi, v utrědeňi — classificatio — ňech je spravedlivi. Ale ani z žartu luhat si ňedovolujme; lebo kto si to dovoluje, ten po máli aj k tim največim ňespravedlnostám zvikne, jako to skúsenost potvrdzuje. —

§. 70.

O citu spanilosti, lebo krási.

Cit tento je túžebnost a radost nad tim, čo peknó, vzácno, miló, dobro, nevinó je. Cit tento, najme u ludu obecného vzdělavat, je velmi potrebnó. Lebo s tim, mravocit — sensus moralis — zošlechetni, tvrdost omakšená a zuhľaděná, a v všom porádok, čistota, vkusnost — gustus — umistení biva. —

Cit tento sa úšlechtuje, najme rozjimáňim krásou prirodňickih; potom ale obďivováňim krásnih obrazou, ritín, nástinou, soch — statua —; potom očuváňim krásnej muziki, čitáňim vibornih knih. — Však ale zlaštne obratme pozornost detatskú na prírodu, na krásnu túto Otca ňebeského zahradu. Cit tento tež sa vzdělavá obľibováňim a opatrováňim kvetin, čo i u obecného ludu našého, zajiste ňemožno ňeni. — Kde v obloku — v okne —, v zahradě kveti uzreme, jisti bit móžeme, že tam tiehé, krotké citi su udomacené.

Pri vzdělaváňi citu tohoto, i na to děti upamatovat je potrebnó: že len prostota — simplicitas, — jasnost — claritas, a náležitost všecko krásnim a spanilim činí. Samo od seba sa ale rozumi: že prirodňická krása i na rukodělstvo — opificium —, i na misleňi, mlúveňi a čineňi sa vsťahovat má. — Pritom všom ale vichovatel ňech dobri dá pozor, abi krasocit v dětoh sa ňijako ňespotvoriu, čo bi sa stat mohlo: 1.) Kdiž krasocit sa bežne, bez prirodzeného postupováňa, razom a náhle yvišuje, tak: že len to;

čo je veľmi draho, zriedkavé, neobvyčajné, detatu sa páči; to ale, čo je prosťo, obvyčajné, prirodzené — sa mu hnúsi a oškliví; — preto teda načim detu k prirodnickej, obecnej, najužitočnejšej krási a spanilosti privikati, lebo táto sa najprosťejšie pochopiť a poznať dá. — 2.) Učiteľ nech má stárost, aby krásocit rozumu podloženi bou, lebo ináč detu i neporadné telesné rozkoše, ošklivé a hrěsné veci ľahko za dobré a milé držať buďe, keď len z venku krásné a vábné budu. — A i preto, nech že s citom timto, vzdicki spolu aj mravo- a nábožni-cit vzdělávání býva. —

§. 71.

O citu mravnosti.

Mravocit je radosť, ktorú má srdco z mravného dobrého; — a odpornosť, ktorú má srdco z mravného zlého. Cit tento skrz svedomi sa vijavuje, a človeka na cestu čnostlivosti priťahuje s tim, keď dobre učin-ki jeho s potešením, zlé ale s rizením svedoma odmenuje.

Prevzácni cit tento vichovateľ i v detinských srdcáh nech zbudí, a taki nech mu dá zámer: aby deti čnost sebe počítovali ovšem za povinosť, ale za príjemnú, milú, libežnú a spasonosnú. Lebo, keďbi sa čnost detom predstavila, jakošto ľudskej slobodi obmezení a rušení, stalo bi sa, že bi detinské srdco od čnosti, jak od nejakého náramného bremena sa nalakalo a odplašilo. — Ďalej, učiteľ za času detí nech pozornými činí na vlastné svedomi, nakladajice jim: že cokolvek svedomi jim káže, lebo bráni, že to i sam Boh tak chce. A i preto nech jim poruča, že keďikolvek niečo pred seba berú, aby sa prv svedoma svojho poradili. Na posledí ale, jakokolvek bý sam učiteľ mravo-cit obrážau, keďbi proti všemu studeni, ľahostajni bou, — keďbi na druhých, i nie zlé a nie hrěsné skutki zapovrhovau, okračovau,

keďbi len o mravnosti vždicki, a to až do zunováňa viprávau, — keďbi aj tú najutlejšú citlivosť žákou svojih ňeuznau: tak na proti ňech radnej hľadí tú najvrelejšú dichtivosť proti všému dobrému, tú največú ale ošklivosť proti všému zlému zbudíť, — druhih šlechetné citi chválit, nad nimi sa ťešiť, a svoje nad nimi zalubeňi ukázat, o kresťanskih čnostáh čisté a pravé pojemi — conceptus — vščepovat, a k milováňu krest. čnosti, i děti v každom súcom čase, s krátkim, ľahkopochoptedelnim, srdečnim, a v pravde otcouskim napomináňim, vinaučováňim a proseňim podzbudzovat. —

§. 72.

O citu stidlivosti.

Z mravocitu pochádza tá najkrajšá ozdoba mládenictva, totižto stidlivost, ináč nazvaná panenská krasná lalia. — Stidlivost je čnost, s ktorú človek svoju dústojnosť všimajice, všého sa bedlive chráni, čo bi ho mezi nerozumné hovada znížiť a počítat mohlo. — Pojem — conceptus — čnosti tejto len u tíh žákou sa zniknut dá, ktorí dušu od tela, dobré od zlého náležite rozdelit už v stave su. Mezitim zhovadenost samého seba, sa stáva ňe len skutkom, ale aj žádostmi a reči takimi, ktoré z okresu — ambitus — hovadstva su, a ktoré hnusobu a zahambeňi spôsobuju.

Toto vedice vychovatel, ňech že je i sám čistého jazika a života; preklináňi, špintáňi, oplzlé reči, pėsne, žarti ňech z srca ňenavidiť, a pred detmi, len tak z ďaleka, jako hnusné, špatné, ošklivé ňehodnosti ňech jih spomináva. — Jestliže bi ale zbadau, že večá samopašná mládež, i školské děti s timito hnosoti pohorsúva, — to prekazit a ostranit s pomocu p. farára a miestnej vrchnosti, na vsecek spôsob ňech hľadí. — Tak tež školské děti ňech i k slušnému

odevaniu tela priviká, a k milovaniu tejto čnosti, s timi mnohimi milostami, ktoré Pán Boh stidlivosti a čistote preukázau, nech jih podzbudzuje. — Tak tež nech i detom predloží té znamenité príklady, ktoré na bl. P. Marii, Zuzanni, sv. Imrichovi, a Aloyziusovi máme; jako i tú vážnosť, ktorú svet i za starodávnih, i za tíhto časou k čnosti tejto má, a tak nech sa usiluje deti k tomu privesť, abi nevinnosť, stidlivosť, a panenskú čistotu sebe zamilovali, a v nej zostavali. —

§. 73.

O citu súdelnosti.

Šlechetni cit srca nášeho, je súdelnosť, s ktorú vedla vipovedi sv. Pavla: plačeme s plačicimi, a tešíme sa s tešicimi. — Čim jalovejšá a studenejšá je v ohlede tomto někto obec, tím väcej vichovatel žákou svojih k čnosti tejto podzbudzovat má. Lebo sebečnosť — egoismus — něšlechetním a nězdarním činí život náš, čnosti rědi, krivdi a něpravnosti množi, jako jednotlivih obci, tak aj celih krajin rozkvitnuťi prekazuje, kdiž na proti všemu tomu súdelnosť té najpožehnanejšie ovoca donáša. —

K tejto teda čnosti, vichovatel majice tež vichovancou svojih vyučovat: 1.) Nech odstráni všeko od nih, čokolvek súdelnosť udusuje, k. p. kinoženi lichvi, masareni, krvavé bitki, ukrutnosti, posmevačnosť, vadi, patreňi a pohled na ľudskó trapeňi, predsudki o ľudskej suženosti, ustavičnó karháňi, něnavist, pomstvu, jedním slovóm: všeko to, čo srco ľudskó zatvrduje a zdrevenuje. Poňeväč ale už od prirodzenosti srco samó sa k čnosti tejto odtvára, ono k nej aj snadno privikne, keď len dobré príklady pred sebu mat, a dústojnosť — dignitas — človeka tak si väžit buďe: jako to rozum a věra krestanská prikazuje. — 2.) Však ale, abi

ďeta len ńejakím citlincom, maznavcom, mrdákom ńezostalo, súďelnost zdravému rozumu sa podrobiť musí, a to vĕnaučovat: že len tí su polutováńa hodni, ktorí sami príčina svojho ńešťasta su ńeni. — Potom ale, že ńeni dost, pri cite tomto len samom zostat, ale že načim, s ńim aj osoh donášat, lebo že ináč ďaremní, ńehodni je. — 3.) Vichovateľ ńech ďetom nakladá: že ńeni dost len plakat s plačícimi, ale že aj — (čo často zchádza) s radujícimi sa z srca sa radovat treba; lebo že tak radosť bližného našeho ešte večá býva, a aj s nami sa zďeluje. Pońeváč ale děti k zavisti vespolek veľmi náchilné bývaju, vichovateľ múdrim zachádzaním; najme ale svojím príkladom ńech jích k tomu zvikne; abi v pravde svoju radosť vijavovali nad pokroki — profectus — a odmenu spolužákou svojích. —

§. 74.

O citu vďačnosti.

Vďačnost sa nazěva ten duševní pocit, s ktorím to dobrodeńi, čo od iních máme, uznávame, a za to sa ńejako odslúžiť chceme a žadame. — ńevďační človek je najošklivší. Lebo vďačnost činí človeka ponížením, tichím, krotkým, vzácním, a preto mnoho dobrého učastńím. —

Tento teda krásní cit učiteľ i u svojích učencou zbudit ńech nástoji. A sice u malinkých len s zvikáńím k tomu: abi vďecko si srdečne vážili, za vďecko pekne ďakovali; — starším ale ďetom načim pred oči predstavit ohavnost a strasti človeka ńevďačného, jako zas šťasti a libežnost človeka vďačného, totišťo všeobečnú poctivost, lásku, a mnoho inó dobrodeńi; lebo ani tá najmenšia vďačnost bez odmeńí ńezostáva. — Mezeitím ale, abi vďačnost v podlizavost a v ńehodnú pritulavost sa ńepremenila, ńech ďetom prikazuje: abi vďačnost jejích z vážnosti a všimavosti obsahnutého dobrodeńa, a z srdečnej láski k dobroďincovi pochádzala. —

Vďačnosti našej najhlavnejši predmet, je sam Boh, jakošto Stvoriteľ, Vikupiteľ, Posvatiteľ a najlepší Otec náš; — potom ale všeci tí, ktorí nam dobrodeňi nejako, lebo vedľa tela, lebo vedľa duši preukázali, a takí su: cirkev sv. a jej sluhove kňazi, duchovni pastirove, ktorí samospasiteľnú vĕru ohlašuju a ochranuju; rodičov, ktorí nas chovaju a cvičá; král náš, jakošto obecni otec vlasti našej, a jeho námestníci, ktorí spravodlnost posluhuju a porádok zdržuju, jako je: všeljaká vrchnost svetská; — vlast, ktorá svojími ústavi a zákoni, osobnost a majetnost našu ubezpečuje; — jedním slovom, všeci tí vďačnost našú zaslúža a žádaju, ktorí naši dobrodĕncove a dobreprajici su. —

§. 75.

O citu uctivosti.

Keď volakoho vedľa zásluh jeho, sebe vážime a všimame, toho ctíme. Cit tento v dĕtoch zbudit, je veľmi potrebné, najme ale uctivosť proti Bohu, proti každému staršému človeku, menovite ale proti duchovnej a svetskej vrchnosti, proti rodičom, učiteľom a t. d. Dĕta totižto nech sa zviká na jednom každom človeku ctit obráz boží, jako draho vikupeného kresťana, pracovitého robotníka, vlastenca, dobrodĕnce a t. d., potom ale nech sa zviká v uctivosti mat vše spasonosné ústavi, jaké su: chrám boží, cirkev sv., škola, hrobitov — cintorin — sv. obrazi, pomniki našich predkou, chľeb a t. d. —

Poňeváč ale život náš osladujicé, a od predkou založené mnohé običaje, jako: k. p. vinšováňi nového roku, dobrého dna, dobrej noci, meňin a t. d. na cite uctivosti založené su: učiteľ nech učencom svojím na-

kladá, abi proti všetmu tomuto, — lebo to vsej uctivosti a všimavosti hodno je — vzdicki uctiví boli. —

Učiteľ nech hľadí tiež s jedním každým pekne zachádzat, všecko, čo svätó je — najme pred deťmi — v uctivosti mat, vzdí pred oči majice napomínáňi sv. Pavla: „uctivosť, komu uctivosť“ (v liste k Rim. 13. kap., 7. verš.) Lebo kto iníh cti, ten sam seba ctihodným činí. Takíto dobri príklad, hojní osoh v sračh deťinskíh zajiste získa. — Čo sa ale dotíče tíh chválitebníh običajou, ktoré od starovekosti pochadzajúce u nás, jakošto udomacené a zasvatené su, vec hodná je: abi zákoni krajanske običaje této obhajovali, a z níh vseckú rozpustilosť a vistupnosť, menovite ale, nešťasnosť to kortešováňi vipudili a vikazali, čeladni a robotní porádok uvédli, rođinam sa roztrhovat, a hospodarstva rozdeluvat nedovolili, ale radnej ľud vsecek k tichému patriarchalskému životu priťahovali. — Zatuď ale, pokaď této žádosti sa viplná, nech učiteľ žákom svojim, zajimavim a oblubenim učini život spoločni, sjednoceni, — potom ale spokojnosť, znašanlivosť, uctivosť, najme ale zapreni sebasamého s vseckimi sladkosti jeho. —

§. 76.

O citu skromnosti.

Skromnosť je tá čnosť, s ktorú človek sam sebe dobre povedomi a sa všimajúci, od sveta viďeni, príliš vážení a noseni, najme ale s ujmu iníh bit nechce; ale bez všého hluku a křiku, čo môže, v tichosti a skřivosti dobre činí. Na tento teda náčin, skromnosť z láski a poniženosti pochádza, a vsej surovosti, hrubosti, visokomiselnosti, nespokojnosti a marnosti zjavni nepřatel je. — Skromni človek sam seba nikdy nechválí, nad iními sa blěštat a trpotat nechce, chvasti nerobí,

ale sa radnej odťahuje. — Keď ho do očí chvála, z toho sa zahambi, a aj seba znížení rad znese, lebo to ho na krehkosti jeho upomína, — tam prosí, kďe bi rozkázať, lebo požadovať môžu, a ďakúva, keď niekto povinnosti svojej na proti jemu dost urobí; pred nikoho sa nepcha, a nikoho násilne predbežat nechce; tam, kďe právo a právdú má, je srdeční, ponížení, útlí, a s cudzích práv šetreňim len svoje vihladáva, — nehodnu sočitosť — Anfeindung — nežná, ani hlavatost; — s každím je znášateľiví, každého uctí, a na kolko od neho visí s každím má pokoj. —

Kďíž ale takto cit tento opisujeme, i ňevolki nám na um prichádza, že čnosť táto, u ninejších mládikou našich veľmi zředka sa nachádza. Naši mladikove po této časi, všade chcú biť prví, najmudrejší, od všetkích chváleni a obdictovaní; kďíž preca oni s každím pohrdajice dost ňeskromni bívaju. Z opisu tohoto už sa môže vidieť, že skromnosť ňeni volaká chulostivosť (Feigheit), ani opovrhnutosť; ale radnej, že je dústojni a znešení jeden cit, ktorí na povedomosti a vážnosti sebasamého, a vlastnej sili sa zakladá, srca ľudské predivným spôsobom prenikavat v stave je, a preto i v pisme sv. sa porúča: „kďe je poníženosť, tam je mudrosť“ (kn. prislovi 11. kap., 2. verš.) — a zas: „Sinu moj v tichosti konávaj práce tvoje, a nad chválu ľudskú milovan budeš. — Čim večí si, tim sa váceej uponížuj, a u Boha milosť najďeš. (kn. Sirak. 3. kap. 19—20 verš.)

A preto i vychovateľ viborni cit tento v deťoch zaštepiti nech sa usiluje. Lebo ňeni ňebezpečnejši, ale aj ňešťastlivejší človek medzi pospolitim ludom, jako ten: ktorí pišni, mární, sočitni človek je. — V tom ale učiteľ nech této radi nasleduje: 1.) Poňeváč deťi už za malička mnohé žádosti mávaju, nech mu to za pravidlo slúži: že deťom vedľa žádosti ňe všetko urobiť, ale len ňečo povoliť treba; naj-

me ale z ohledu žalúdka, jejíh žádosti velké bivaju, však ale, poňeváč prirodzenost aj s malinko sa uspokojit dá, děti už za času k měrnosti a skrovnosti zvikavat treba. Lebo to bude priprauka k lahšému znašánu buduceho, asnad ñe velmi priznivého osudu — sors — jejíh. — 2.) Nech sa detom ñedovoli, abi druhím, bars i mladším od seba, a lebo čeladi rozkazovali, a lebo hrubo s iními zachádzali; ale ñech sa priučaju, abi každého, jakšto od seba zasluženějšího ctíli, a za preukazanu jakúkolvek maličkost hñed ďakovali. Čo jestliže sa zañedba, d'eta samovolno, ñeskromno, a druhím len rozkazi vidávat chcet bude. — 3.) D'eta ñech privika, abi bez mnohíh veci sa zaoběst vedelo, a preto, abi to, čo móže, samo vikonalo a urobilo. Lebo čím vácej potreb člověk má, tim skorej do pokuški, ñeb kotrški ñejakej s druhími pride, a sa ñeskromne zachová. — 4.) D'eta ñech privikne starším ustupovat, jím sa poklonovat, pozdravovat, z cesti vihínat, misto odstupit, radu a naučení jejíh ctít a vážit. Že mládež naša, včil až do prezočivosti je smelá, tomu ñeni najmenšá pričina to: že starši ju zavracat dobre ñerozumeju, a už od dávna ñerozumeli. — 5.) Poňeváč vedla sv. Pavla (I. list k Kor. 8. kap., 1. verš.): „Účenosť nafukuje, láska ale stavá,“ vychovatel ñech hledí vychovancou svojíh od všeckíh zbitočníc, marníc ved zachránit. Proti tomuto za našíc časou sa velmi prehrešuje, a odtuď je včil tolko marníc, vetrom podšitíc lidí, obrazotvorníc, fantastou, ktorí mnoho vimíslaju, mnoho chcu, a s všeckím su vždi ñespokojní. — Vichováña našého, klavno pravidlo je to: abi každi sa tak vzd'elau, abi k buducemu povolánu svému súci bou. A zajisté lepše je ñečo len, ale dobre a dúkladne vedet, jako z mnoho volačo, a z všeckého ñič. A preto nad všeko podzbudzujme, že mládež k višším a znešenejším žádostám, totíšto: k žádostám duchovním, ñebeským; lebo kto v čnosti svoje uspokojení a najvačo potešeni nachádza, ten po márnej svetskej sláve bažlive chápat sa ñebude. —

§. 77.

O citu láskavosti.

Kdiž na proti volakomu takú náklonost a náchilnost v sebe citime, že sa jemu lubit, a jemu radosť a osoh nejaki spôsobit chceme, to sa volá láska. — Poňeváč ale d'eti už od prirodzenosti náchilnost takúto v sebe chovaju, a to nie len k rodičom a krynim práteľom svojím, ale aj k všetkým tím, ktorí okolo nich su, s nimi pekne zachádzaju, obcuju, sa hraju, o nich stárost maju, patrne je, že mi v d'etoh lásku nie tak skrisovat, jako radnej pestovat a jej dobri zámer dat, a to z prvotku skrz dobri príklad, a ňeskorej skrz dobré poučeni — abi totižto k ňebezpečnej láske telesnej ňeprivikli — máme. — Maličké d'eti najlepšie je k tomu podzbudzovat: abi sa usilovali to činit, s čím bi druhím radosť a potešeni spôsobit mohli, lebo že tak preukážu najhodnejšie svoju proti Bohu, rodičom a iním svojim milencom lásku. —

Mezitim abi láskavost naša dobre sporadaná bola, potrebné je, abi na uctivosti sa zakladala. Najhlavnejší článok v'eri, največi prikaz v zákone, tak, jako i blaha nášeho podměnka — *conditio* — je to: abi sme Boha nad všetko, a bližného, jako sebasamím milovali. Takito láskiplní človek zajiste je najuprimnejší, najšťastlivejší, a viborni jeden človek. Lebo vedľa svedectva pisma sv. „Boh je láska, a kto v láske zetrváva, ten v Bohu zetrváva, a Boh v ňom“ (sv. Ján. I. list 4. kap., 16. verš.) — Kdiž naproti bez láske ňikto ňemóže bit spravedlivi kresťan, a ani šťast-

livi i na tomto, i na druhom svete. — A len na tolko je niekto vzdelani a dokonali človek, na kolko lásku je naplneni, ozdobeni a osveceni. — Preto i dobro vichovani z lásky pochádza, s lásku pracuje, a lásku vidobit a sebe získať, je najznamenitejši jeho učel, a najsvatejšo namaháni jeho. —

§. 78.

O citu vlastenstva.

Vlastenstvo sa volá ten znešení pocit, s ktorým o slávu a šťastie našej otčiny — patria —, ktorá nás vichovala, horlíme a sa staráme. Už od prirodzenosti túževame za otcouski dom náš, a to tak: že mu nejako ubližovat nedopúšťame, a to preto: lebo tam su rodičove, prátele, príbuzni a známi naši, — tam sme uzreli ponajprv svetlo božskó, — tam obsahli prvó vichovani, — tam strávilí života nášého najutešenejši vek, totižto: mládež našú; — tam odpočívaju kosti tíh, ktoríh památka nám je svatá a vzácna; — tam sme mi len doma, jako v svojom, tak, jako to obecnó prislovi svečí: „že všade je dobre, ale doma najlepšie.“ — A z tíhto teda príčin, každi človek miluje otčinu svoju. —

Poňeváč ale, vedľa svedectva mnohíh mudrcou, menovite ale jistého znamenitého vlastenca nášého: „Sam Boh cit vlastenskej lásky, jakšto pramen všeckej čnosti, do každej zdravej prirodzenosti ľudskej vľau,“ preto v každom d'etati cit tento zbud'it i možno, i potrebnó je. — A sice s napomíná-

ňim k plneňu krest. povinosti, k nasledováňu dobríh príkladou, s narodnými spevi a zabaukami. Dospeljšú ale mládež vichovatel ňech presvečí o tom: že dobri vlastenec, je bez pochibi aj dobri krestan, hoděn veľkej odmeňi i na tomto, i na druhom svete; ňech ju viučuje: že vlastenstvo je krestánská spolu aj občánská povinosť a čnosť, ktorú nám nakladaju té mnohé dobrodeňa, ktoré od vlasti našej máme, a tak teda: uznaľosť, vďačnosť, spravedľivosť; — ňech ju presveču-je o tom: že zli vlastenec je aj zli krestan, ňevďační, ňespravedľivi, ktorému volakedi počet dávat z kupčeňa svojho taško buďe. — Vichovatelya k horľivému rozširováňu tejto čnosti ňech i tá právda ved'e: že kto druhíh v dobríh vlastencou vichováva, ten tíh na hodnosť roditelou a podnikatelou všeho dobrého a znešeného vivišuje.

Keď ale takto cit vlastenectva v vichovancoh zapalujeme, spolu že jím i k tomu viučujeme, abi vlastenectvo ňebolo len na jaziku, ale že v skutku vlasti našej, česť a ščasť vedľa možnosti napomáhat povini sme. — K čomu ale potrebnó je: 1.) Abi proti zakonitému kráľovi našemu, jakošto obecnému otcovi, pod ktorého najviššú správú, porádk a spravedľnosť v krajne sa zdrzuje, vedľa božského, prirodzeného a otčinského práva, sme verni, podaní a uctľivi boli. — Ani ňech že toto nezostáva len v ústáh, jako prazni hlas, ale jako viborni madjarski básnik — p. Vörösmarty — spěva: „*A legelső magyar ember a király, érte minden honfi karja készen áll,*“ a lebo: „V krajne najprvši človek kráľ že je, za ktorého, každého vlastenca ruka strážuje,“ — ňech že nám je svatá tá povinosť: abi sme jemu posľušni boli, zakoni krajánské plnili, dáuki naše verne splácali, s vsu mocu ho zasťávali, podporovali a obranovali. — 2.) Potrebnó je, abi sme sa i sami statočne a pochtive držali.

Lebo jako mnohi dobrí vlastenec, vlasti svojej i pres stola trvajicu poctivost aj pred cudzinou získavá, tak zlí vlasti — sin, potupu a hambu jej prinášava. — 3.) Hladme skrz nábožnosť, čnosť, uctivosť a podporováňa vrchnosti, jako obecnú šťastie, tak aj obecni pokoj v krajne napomáhat. Lebo bohapráznosť a rozpustilosť zajiste nie jednu už krajinu do prepasta uvrhla, a nie na jeden národ bič hnev bozského dotáhla. — 4.) Nech každý svedomite zastáva povinnosti svojej, lebo tak nebude v vlasti núdza a bída, a len tak vlasti našej rozkvet sa rozmáhat, a dobremajičnosť sa zobecnovat bude. — 5.) Všeobecné ťarchi, znašajme všeobecne, lebo všeobecná účasť jih oblahčovat a umenšovat bude. — 6.) Každí nech sebe visoko váži té ústavi, ktoré predkouci naši pre obecnú dobro založili, jako staročnú sústavu — constitutio — pod ktorej krídlami krajina táto, u prostred tolkih pohromou, preca ešte slobodná stojí. — 7.) S národom a s dejami kráľovstva nášeho, tak tiež i s znamenitejšími udalosťami, a s horlivými vlastenci jeho sa dobre obeznajme, lebo to podnikuje a uslechťuje vrelí cit vlastenectva. — 8.) Národnú povahu — character —, jazik, sv. korunu a iné pokladi, národné farbi — zelenu, bielu, červenú — cimer, spevi, hudbu, rucho, tanec, pomníki, obyčaje v uctivosti majme; tak tiež i rodákom a krajanom našich hlavo- a ruko-tvori — manufactura —, krajanské plodiny a výrobki zoznať, vážiť a vďačne odkupovaťi za povinnosť si pokladajme. — Lebo vlastenectvo nás všetkíh v jedno spojéva, s predkouci našimi zväzuje, kdiž naproti cudzincou slepú nasledováňi medzi nami len roztržitosť a nesvornosť seje, a od predkouci našich nás celkom odtrhuje. — 9.) Národné sviatki majme v uctivosti. — Také krajanské, zákonom uvedené sviatki su: sv. Štefana kráľa (20-o Sprna), sv. Ladislava kr. (27-o Lipna), sv. Margethi (13-o Červenca), do neba vzali bl. P. Mariu (15-o Srpna), sv. Vojtecha (23-o Dubna), sv. Gerarda (24-o Žára), sv. Imricha (5-o Listopada), sv. Alžbeti (19-o Listopada). — Okrem týchto, ročité krajanské sviatki ešte su: deň korunováňa, narodenia, a mena Jeho Jasnosti Kráľa apoštolského, deň odtvoreňa a zatvore-

ňa snemu krajanského, ročiti d'ňen bitki pri Moháči (29-o Srpna), tak teŹ v kaŹdej stolici d'ňen obnoveňa — Magistra- ta. — 10.) Ňikdi sa Ňepripojujme k Ňeporadnım a Ňespo- kojnım ludom, ktorí pod zásteru vlastimilstva, Ňe prospech vlasti, ale svoj osov vihledávajú, a vlasti záhubu a stratu chistajú; ale radnej vŹdicki sa ridme vedla statočnım, spo- kojnım, múdrım zákon a ústavu krajansku milujícım, a obe- ti k rozkvitu vlasti rado prinášujícım vlastencou; lebo len k takımto pripojenım, budeme vernım a dobrım sinove vlasti, a hodni potomci predkou našım. — Jednım slovom, abi sme vŹecko virekli, vedla posledného vireknuťa, velikého toho bohatěra Jána Hunyadiho: „Pre Boha, kráľa, vlast Źi- me a mrime.“

§. 79.

O citu náboŹnosti.

Dúveri plnó pozdvihnuťi srca k Bohu, v jakom- kolvek poloŹeňi našom, volá sa cit náboŹnosti, ktorí z láski pochádza, a s d'etinskú dúveru a vd'ač- nostu k bozskej mudrosti, moci a dobroti sa vizdvihu- je, a v srdečnej odanosti na Jeho sv. vólu pristáva. — Velki teda je rozďil mezi viznavánım a citom náboŹen- skım; lebo to z hlavi, tento ale z srca pochádza. — Odkud', Ňekto dobre bit móŹe viučeni v vecah nábo- Źenskım, a v srci svojom ani iskru láski, vd'ačnosti a dúveri Ňemat; jako zas pri maličkım známostah nábo- Źenskım, móŹe Ňekto v vėri, v nádeji, a v láski bohati bit. — Koho srco citu tohoto, je prázno, ten toho najpotrebnejšého óstenu a pohnutki k náboŹnému Źi- votu je pozbaveni. — Lebo len náboŹni cit pohına člo- veka k čineňu dobrého, v vistrihaňu sa od zlého, a to

ešte i vtodi, keď nás nikto ňevídi, a účinku našému odmena hneď za patami ňeni, poňeváč cit náboženski, je už sam v sebe najvibornejšá odmena všetkíh čností našíh. —

Tento sv. cit, v d'etoh a to najme s dobrím prikľadom skrisovat, k rodičom patri. Lebo ktoró d'eta, rodičove jeho už za malička do kostola vođevaju, to potom ňeskorej aj samo s radosťu otca ňebeskeho tam vihľedavat bude. Ale i učitel, Bože chran! abi s daromním, a lebo hršním spomináňim svatíh a nábožňih veci, lebo nábožnú ňevšimavosťu — indifferentismus —, lebo ustavičnim, až do zunavosťi nábožňim vikľadáňim, a lebo, pre tu pričinu, ňelesním pokutováňim, cit tento v d'etoh zosľabuvau; ale radnej ňech ho pestuje, chráni a posilnuje, a to sice vedľa pravídel nasledujícíh: 1.) Ňech d'etom pred oči predstavi to dobrodeňi, ktoró od rodičou svojíh dostali, a tu vďačnosť, ktorú za to jím povini su; toto potom ňech prenese na Boha a Ježiša Krista, od ktoríh, poňeváč ešte vác dobrodeňa sme obsáhli, i že vecú vďačnosť, uctívosť a dúvernosť jím preukazovat povini sme. — 2.) Nábožni cit tento, abi sa prospesne v d'etoh prebuđiu, všetcko vinaučováňi a zamisťnávaňi ňech sa počínava, a aj dokonáva s vziváňim Boha. — Však ale, abi toto len v cvičeňi úst a jazika sa ňepremeniľo, potrebnó je: abi modľeňi ňebolo vždi jednakó, ale abi sa premeňalo, a preto teda, d'eti i k ranajšému, i k večerajšému a t. d. modľeňu ňech sa vinaučuju. — Keď už d'eti k modľitbe dobre zviknu, dostanu jako ňejaké krila, na ktoríh sa oni pozatím, tam k Bohu, mezi Anđelou ľahko vzdvihovat budu, t. j. aj mimo školi, v všetch prácah Boha, a Jeho sv. vólu a slávu pred očimi mat budu. — 3.) V malinkíh ešte d'etoh, srco čistó zachovat ňech hľeďi, lebo len tí, čo čistim srcom su, Boha uviđa; a len ten, ktorí čistó srco má, schopni je k modľitbe a všetkej nábožnosti. — 4.) Vichovatel mravnó vinaučováňi svoje ňech vždicki spojuje s Bohom, a s Jeho sv. vólu, k. p. Pán Boh to chce, — to zakazuje — Boh bude na pomoci — hrěch ňenavídi Boh a t. d.

Tak tiež ňech i hlboko do src detinských zašcepí této pravdi: „Počatok mudrosti, je bázen Boha“ (Prisl. 1. kap., 7. verš.); „Keď Boh s nami, kto že proti nám,“ (List. k Rim. 8. kap., 31. verš.). „Ježiš je cesta, pravda a život,“ (sv. Jakub 1. kap., 17. verš.). „Blizo je k tím Boh, ktorí ho na pomoc volaju,“ (Žolt. 144., 18. verš.). „Kto sa ponizuje, bude poviseni,“ (Math. 20. kap., 12. verš.). Čo všetko ešte ňech vám s sv. prislovi, rozpraukami, biblickými príkladi, i ustne, i pisobne ňech rozhojnuje a visvetluje. — 5.) Na tom ňech nástoji: abi veči žáci Jezu Krista život, učeňi, učinki, vedľa biblického slohu — dobre se naučili, a k nasledováňu všeho toho pohnutí boli; t. j. abi v vere boli dobre viučení, presvečení, a k jej plneňu, v citičeňi sa v kresťanských čnostáh, v domácej a verejnej pobožnosti priviknutí. Tak tiež, abi dobre vedeli; jako cirkev sv. povstala, jako sa rozšírila; — tak tiež, abi v stave boli, z predivného účinkováňu prirodnického, poznat, ctit, a velebit múdrost a dobrotu Otca ňebeského; tak ešte tiež, abi z pohledu na iníh dobríh kresťanou, sebe dobri príklad brat vedeli. — Bez toho vnitrného presvečeňa, preniknúť a preciteňa, nábožnosť pravá a živá bit ňemóže, ale buďe len farižejská, pretvárená, pokritěná. —

§. 80.

Chibi a slabosti tejto citlovej moci, vychovatel uzdravovat má.

Tuto len tri chibi citlove připomínáme, totižto: **ňecitlivost**, keď ňekoho srco ňijako, a lebo len s mnohím podzbudzováňim sa pohnut dáva; — **ňedotklivost**, keď citlivost na tolko je zoslabnutá, že každá najmenšá vec, ju hñed zbúrit v stave je; — **pohiblivost**, keď v ustavičnej premenlivosti nišše žádosti, višše citi previšuju, udusuju, a ňvedu človeka

k dosiahnuť toho, k čomu a prečo jemu od Boha dane su. —

Této teda chibi vychovateľ zhojiť má. A sice takto: 1.) Pred očami majice d'etata takového vek, ňech hľadí, abi príčinu chibi tej sa zved'eu. Príčini také môžu bit: ňeumnosť, ňerozsudnosť, letora — temperament — hanebná ňemoc — veneria —, a iné ňeduchi telesné, lebo duševné. — A vedľa toho potom zhojeňi má sa konat. — 2.) Účinok l'eku ňech trpezlive očekáva, lebo ňašká ňemoc len ňeskorej a po máli sa zhojiť môže; a ňetrpezlivosť d'eta s predtvarováňim svojím často sklamáva. — 3.) ňecitlivého omakšúvaju: poznáňi a skumáňi krásnej prírodi, predrahé citi sud'elnosti, vlastenectva, nábožnosti; napomahaju ale všecké krasovedi — artes liberales, — a každej nauki horlivó a živó predkladáňi. — ňedotklivého jalovejšimi nauki, jako, k. p. remesli, počtováňim, rezbárstvom zameškávat treba; okrem toho ale aj rozsudok a cit poctivosti v ňom vivinovat. — Pochiblivosť ale, najme mravná a nábožna vzd'elanosť, zapreťi seba, čitáňi dobríh kníh, a obcováňi s statočňimi ľud'i uzdravuje. —

§. 81.

Vichovanec ved'et má, jako na svoje srco pozorovat a ho zošlechetnovat má.

Vichovateľ ňech v zretedelňih príkladoh d'etom pred oči klad'e, že jak špatná a hnusná je to vec, keď ňekto — bars i hovado — je ňecitedelňi, hrubi, odporni; potom ale, jak mnoho potešeňa a vzácnosti u ľud'i taki odporni človcek sa pozbavuje; — a jako svoje i časno,

i večnú ščasti do nebezpečentva vrúca človek nespravdedlivi. — Kdiž naproti človek súdělni, milosrdni, statočni, spravdedlivi, nábožni, jedním slovom: šlechetného srca človek, mili a vžacni před Bohom a svetom biva! —

Koho, toto k šlechetním citom pohne, ten jích zajiste i sebe zamiluje, a potom něch jích sam hledí s plněním krest. láski, zapreťim sebasamého, skumáním rozmanitej krásnej prirodí, s nasledováním dobrích príkladou, obcováním s dobrimi ľuďi, zláštne ale skrz po-božnost v sebe vzdělávat, a primerne k cělu svojmu spravovat. Tak tež něch i to všecko známo učini vichovatel žákom svojím, čo v vichovoslovi našom o srci, obširnejše a dúraznejše je povedanó —

§. 82.

O v ó l e.

Vóla sa menuje, tá od Boha nám daná moc, s ktorú dichtime za tím, čo sa nám lúbi, a čo i činime; od toho ale sa odťahujeme, čo sa nám nelúbí. — Táto dichtivost naša, môže bit, lebo niššá, keď od hovadských žádosti pohínaná biva; a táto sa človekovi nepatri; lebo nerozumním tvorom vlastná je; lebo viššá, na kolko z rozumu vichádza, a rozumom spravovaná biva; a táto človekovi svečí, jeho je največá ozdoba a zásluha, a volá sa: slobodná vóla.

Kto vždicki len to chce, čo za praudu a povinnost svoju uznáva, ten je čnostlivi, dobri a šlechetni člo-

vek. Lebo ňe skutki, ale vóla určuje — determinat — mravnost, čili povahu, ráz — character — človeka. —

Tí zle vichovávajú, ktorí len ňelo, a lebo len dušu človeka jedine vzd'elávajú. Lebo obojích tíhto cena visí od vzd'elávaňa mravného, a lebo od vzd'elávaňa slobodnej vóle. — Preto teda vzd'elávaňi slobodnej vóli, ňe len hlavná stránka, ale aj najdôležitejšá částka je kresťanského vichovatelstva. Lebo, keď umnó vichovávaňi učí človeka to, čo má ved'et, mravnó vichovávaňi učí ho to, čo má činiť. — Umnó vichovávaňi celkom ani potrebnó ňeni, poňeváč od mravného vichovávaňa visí i časné i večné ščasti človeka. A pre tú príčinu teda, oboje toto spolusjednotiť treba, lebo len skrz toto spojení, kresť. vichováňi môže človeka povísiť na ten stupeň dokonálosti, na ktorom on jedine Bohu rovním sa stat, povolani je. — Vichovateľ teda ňech za največú povinnost sebe pokladá, vólu žákou svojích zošlechtniť a s dobrými mravi ozdobiť. — Škola jeho, ňech je školou ňe len pre rozum, ale aj pre srco, — v ktorej vzd'elávaňi duši i ňela, ňech sa tak spravuje: äbi vzd'elávaňi vóle sa ňe len ňeprekazovalo, ale radnej všemožne napomáhalo; äbi tak z školi jeho, ňe len rozumní, ale — čo mnoho potrebnejšó a žádostivejšó je — aj dobrí a šlechtní mladikove vichádzali, ktorí bi, jakošto bohabojni, pošlušní, statoční, poctiví, usilovní, rozumní, a čo najvac je, jako: spokojni vlastencove, vystupovali, a jednotlivó i obecnó, casné i večné ščasti, a blahost napomáhali. —

Vzd'elávaňi toto vóle, tím je večá povinnost učiteľova, čím jstá je vec: že rodičove z ohľedu na mrav-

nost d'etok svojih neopaterní biyaju, a to tak: že túto prirodzenú povinosť, tu z nevedomosti zaňedbávajú; — tu s vlastnými zlými príkladmi sami ruševaju; — tu d'eti svoje od pohoršena mnohého, najme ale od zvodlivosti a vášnosti tohoto sveta, a včilajšieho zlého ducha jeho, nepram ochránvaju. Nech že teda na senci má sam vichovateľ mravnó vzďeláňi vichovancou svojih; a bars mu ľasťko proti toľkým domáćim a venkajším zlým príkladom bojovat príďe, bars i všecká práca sa mu jako daremná zdáva, preca nech je stáli, nepřemožitelni, řešice a posilnujice sa s tím: že takto najvernejše slúži Bohu, krajni, a ktorí ho chová, obecnému ľudu. —

§. 83. 193

Vichovateľ všecťko odstranit musí, čo bi d'eta k zlému pohnut, a lebo náklonost k zlému v ňom zbud'it mohlo —

Vichovateľ 1.) Nech sa chráni mnoho zákonou vidávat. Lebo čím je vácej zákonou, tím večá je náklonost k jejih prestupeňu. Na mnohé veci d'eta bi si zajiste ani ňemislelo, kedbi ňemudri zákon ho na to ňeupozorovau. A bez toho šlechtnost ňeni ovoca násilného vichováňa, ale slobodnej vóli, a z nej pochadzajicého účinkováňa. — 2.) Neč sa chráni od zlého príkladu, každó d'eta od prirodzenosti je ňevinó, a vedľa druhih sa rado sporádava, lebo najmocnejšá v ňom snáha je tá, že rado druhih nasledúva, zľastne tíh, ktorí v ućivostí u ňeho stoja. — Preto teda učiteľ nech sa chráni od najmensého zlého príkladu; lebo jestľize si on vác dovoluje, a v rećah oplzli,

v povinnosťach leniví, v nábožnosti chladní buďte, o krátkom čase, aj žiaci jemu rovnými zostanú. — 3.) Nech vichovancou od zahalčivosti sťahuje; lebo zahálka je pôvod všetkého zlého, a ako sa v písme sv. hovorí: podhlavek djabla. Preto nech na tom buďte: abi deti pracovitost zamilovali. — Odkud' nech jih hledí i doma nečim užitočne, spolu i zajímavé zameškávať, a tak zahalčivosť v nenávisť jím obracat, zlé príležitosti od nich oddáľovat, a — asnad už aj zakorenené — zlé náchilnosti zoslabovat. — 4.) Nech dá pozor, abi s nemudrím viučovaním a zachadzáním zlé náchilnosti na miesto dobrých, v d'etoh nepozbuďiu; tak k. p. ustaviční krik, robí d'eta sa predtvarajúcim, — ustavičné chváleňi, chvaložadostivím a márním; — nerozumné volkání, tvrdohlavím, lebo podlizačným; — mnohé novinkárstvo, vizvedaváňi, žalob a ponos obľibováňi, krivomluvním, maznavím, fnukajúcim a t. d. Boh ho ale zachovaj, abi zlosti a nepravosti volako vihovárau, a lebo ešte aj vi-chvalovau. Maličké chibi nech tiež neprezera, abi d'eti do väčších neupadli; na žákou, prezradzovaním a žalovaním iných, sa mu lúbit chcejúcich, nech dobré oko neobracá; hlavatost a neustupnosť zlomit nech hledí; jedním slovom: na všemožni spôsob nech prekazuje: abi zlá vóla v d'etoh sa zakorenit nemohla. — 5.) Aj o d cudzích zlích príkladou vichovateľ nech d'eti chráni. A preto nech žákom svojím zakáže do krčmi chodit, s väčšími švihaci sa zapod'evat, s zlými d'eti sa tovarišit. Tak tiež, i nech nedopustí d'etom: abi potajemne v skritosti volađe, najme ale chlapci a d'evčence spo-

lu sa hrávali, na záchodě sa dlho bávali; po nocáh blúdili, školu zanedbávali, oplzlé reči, písnički, vi-
 prauki robili, zlé knihi čítavali; na prádky choděvali,
 němerno jedli a pili, ľehové nápoje poživali a t. d.
 Najme ale nech nijako netrpí školského porádku prestu-
 pováni, hlavatost a neustupnosť. — Tíh ale, čo mu od
 dobrej cesti zvädzavaju, k porádku privest nech neod-
 kladá. Však ale pri tomto nech dá dobri pozor, abi,
 keď d'eti od zlých príkladou zachovať chce, abi povinú
 ctivost na proti rodičom a iním d'ústojným ľuďom v níh
 neudusi. — 6.) Vichovateľ tež nech dá pozor,
 abi v vichovancoh svojích telesné žádosti
 nežbud'iu, t. j. abi vichovancoh svojích volako že-
 zmaznau, neocintau, vášne a náruživosti v níh volako
 nepřebud'iu; ale radnej, abi j'ih k tomu zvikau: jako sa
 premáhat, samíhseba zapěrat, žádosti svoje skormuco-
 vat maju. — Abi sa tak naučili, i dovolených veci že-
 kodí odrěknut, na oči, uši, najme ale na jazik svoj
 pozor dávat; a takto křestanskú i človeckú svoju hod-
 nost všimat, a skřz mravnost ju vivišovat a zvelebovat.
 — 7.) Na školski porádk nech častejše žá-
 kou upamátúva, zlaštne vtoďi, keď veči nejaki vi-
 štapok sa stau, nech d'etom školski porádk pripominá,
 a k varováňu sa každej zlej príležitosti, nech j'ih otcou-
 ski podzbudzuje. Však ale napomináni to nech buďe
 spravedlivó, tichó, krátko, primernó, z srca pochad-
 zajicó, jednim slovom otcouskó, a na užitočných pekných
 príkladoh založenó. Jestliže bi otcouskó toto napominá-
 ňi neosožilo, nech mudro hrozeňi pripojí. — Ano
 naposledi i k odmenám a trestom sa utíka; —

ale len takovým, jaké s lásku spojeni múdri rozum radí, a viššo riditelstvo školskó dopúšťa.

§. 84. 197

Ñeni dost len zachovať deti od všeho sa znemra-
veňa, ale aj s vivinuťim slobodnej vôle jih k mi-
lovánu a činěnu všeho dobrého privedi treba.

Z ohledu tohto vichovatel nech učí a privika vi-
chovancou svojih k poslušnosti, poradnosti, k praco-
vitosti, k privetivosti, k pravdomlumnosti, k vlidnosti,
k ustupnosti, znašanlivosti, trpezlivosti, k čistote, k
nábožnosti, a k iním šlechetním citom. A sice teda

1.) K poslušnosti, lebo táto je základ ñe len
každej čnosti, ale povedat sa môže, že aj vseckého vi-
chována. Rozum totišto pri d'etoh slabi, ale smiselnost
tim valnejša a prudkejša býva; a preto, potrebnó je, aby
vichovatel s rozumom svojím d'etinskú slabost vina-
hradzovau. Lebo bez poslušnosti, ani mista nemá vi-
chováni.

Podla skúsenosti ñeni ñebezpečnejša vec, jako, keď sa
d'eta v sebevolnosti vichová. Takí sebevolníci potom ani nad
sebu, ani nad okoličnostíi svými panovat ñeveda, bivaju ñe-
znašanliví, ñespokojni, ñeduverní. A zajiste ñeni ñeščastli-
vejšeho človeka od toho, ktorí pri svojej volnosti na ñiko-
ho ñedbá, ale to chce: aby celi svet sa vedla ñeho riđiu;
za čo však jeho odmena býva všeobecná ñenávist, zapovrh-
lost, a tak ñeščastlivosť. — Skúsenost učí, že koho vóla za
mlađi sa ñezohibuje, že tu ñeskorej potom zloměva, — a to
smutne — čas a iné okoličnostíi. Túto pravdu i pismo sv.
potvrđzuje, lebo pisanó stojí: „Boh sa pišním proti-
vi“ (sv. Jakub 4. kap., 6. v.). — „Kto sa vivišuje, bu-

d'e ponížení" (sv. Math. 23. kap., 12. v.). — „Večá je poslušnosť nad obetu" (kn. kazat. 4. kap., 17. v.) — Preto teda vichovateľ už za d'etinstva žákou ňech k poslušnosti privikáva. Z jednej totišto stránki ňech jh presvečúva o svojej láske a dobrom umislu, lebo opravdivá poslušnosť ňepochádza z služobnej bojazlivosti, ale z dúveri a z láski: — z druhej ale stránki ňech jím pochopitelne pred oči predstaví jejích krehkosť, svoju ale o mnoho vecú skúsenosť a možnosť; lebo ňeposlušnosť len prečasto, večó dúverováňi v sebesamom príčina býva. Mezitím ale volakú ňespravdivosť ňech ňikdi ňekáže, lebo tak sa d'eta ňespravdivým a zlostným stáva; ani ňech mnoho na raz ňekáže, lebo s tím d'eta bojazlivó a zabudlivó bude; ale v svojích všeckých prikazoh, je krátky, jadrný, rozumitelny, určity; jestliže za potrebnó uzná, k prikázom svojím ňech aj dúvody príloží, aby d'eti k slepej poslušnosti ňenavikli, a dvojakej tvári faryzei z nich ňezostali. A už aj preto, ňeprimerni a tirsanski bou bi to prikaz: „to bit mo sí, lebo ja to tak chem, mne sa tak lubí" at. d. — Vichovateľ v prikazováňi svojom ňech vždi na okoličnosti pohled bere, a jh zachováňi ňech ostro vihledáva. — To viplneňim prikaza, ňech d'eti častejše upamátova na to šťastí, ktoró odtuď maju, že prikaz ten viplnili; ktoré ale prikazi ňech tak predstavuje, jako vitok — emanatio effluxus — slobodnej d'etinskej vóli, k. p. ňech sa píta: sinku! len si pomisli, keďbi si ti bou to, čo ja, čo že bi si učiniu v pripadnosti tejto? — keďbi všecké d'eti také boli, jakø tento — čo že bi potom bolo? — na to d'eta svoje domneňi dojista vipvě, a tak prikaz ten, jako z jeho vóli povstane. — Na proti ale, ňech d'etom na srco vloží to smutné položení, do ktorého bi pod jistým upadli, keďbi ňeposlušný a samovolný boli. —

2.) Vichovateľ ňech žákou svojih k porádnosti zvikne. Porádok je duša všeckých vecí, a každej čnosti základ. Preto ňech ustavične d'eti k tomu má: aby pred-, pod-, po škole, — doma — všade, v všom dobri porádok zachovávali.

3.) Věst načim d'eti aj k usilovnosti a pracovitosti, t. j. k svedomitému odbiváňu všeh povinosti svojih, lebo usilovnost je nejlepší prostredok proti mnohej něšlechetnosti. Preto něch už v škole, ale aj mimo školi voláku ale primeranú prácu d'etom ukladá, a něch nástojí, abi ju vedla možnosti, čo najlepše vikonali. — Potom ale něch jím často pred oči predstavuje, že jako člověk skrz pracovitost d'aleko prid móže, a jak sladki biva odpočinok po vikonanej práce. K tomu ale všému, něch že ešte, najme i svoj vlastní prikład doloží. —

4.) Něch d'eti privika k privetivosti, lebo jako d'eta zvikne, tak potom aj v dospělejšom veku zůstane. Preto něch někdi zavadá nějaku príležitosť, abi d'eti vespolek, sebe nějaku privetivost a pohotovost preukázat mohli, k. p. abi s perom, olovkom — cerussa, — černidlom — attramentum, — si vespolek pomáhali. Vtodi potom privetivím něch svoje žalubeňi, nepřivetivím ale mrzutost svoju ukáže. — Spolu ale něch i upamatuje d'eti na pekne následki privetivosti, a na oškľivost a škodlivost odpornosti.

5.) I k pravdomlumnosti d'eta sa viučit mósi, Z príčini tejto, vichovatel něch s potupu a s oskľivostu hovoreva o pretvarnosti, falešnosti, luharstvi. — Pravdomlumním na odmenu něch svoju důvernost daruje; luhárom něch něveri, a jih jisteňi zapovrhne. Ďalej, nad uprimne a rovno viznatu vinu něch je milostívi; pretvárnost ale luharstvo a klamstvo něch ostro tresce. —

6.) Žákou svojih vichovatel něch učí i k vlidnosti, a dobré jej ovoca něch častejše jím pred oči vstavuje. Z príčini tejto i to něch d'etom nakladá: abi sa

vespolek svečno pozdravovali, pekne zhovárali, srdečne si ďakovali, pred dústojnejšími pekne sa poklonovali, hlavu odkrili, pravi bok jím popustili, jedním slovom: abi proti každému takú uctivosť preukazovali: jako to jejích úrad, vek, stav, a običaj s sebou donáša a požaduje. — Mezitim ale vľidnosť a svečnosť táto zevniterná, musí byť na pravej uctivosti založená. —

7.) Tež i k ustupnosti, znášateľnosti a k trpezlivosti, jakošto k najpotrebnejším domácého a obecného pokoja podmienkam — *conditio* — děti sa privikavat majú, aby tak z nich spokojní, nesebeckí, neosobliví ľudia boli. Preto nemá sa detom dopustiť, aby sa vespolek vismievali, drážili, vadili. Takéto činy učiteľ nech opovrhnutím tresce, a nastinením zlíh následkom prekazuje. —

8.) Vichovateľ nech priťahuje děti k čistote, a to v všeckom, a nech zbudí v nich bážľivosť po poctivosti, stidľivosti, veselosti, a inými šľechetnými citi.

9.) Poňeváč ale všeckého vichovaváňa základ, je nábožnosť, s tu največú usilovnosť děti nech článki vieri kresťanskej viučuje, aby věru tuto, jakošto najvibornejši od Boha ľudom k časnému i večnému spaseniu potrebni dar milovali, vážili, ju plnili, a podľa nej živi boli. —

Náboženstvo, tak, jako je pojem — *conceptus* —, a lebo, jako je veda — *scientia* — deta pochopiť môžeť nebude. Preto i cirkev sv. v katechizmusi tuto otázku kladie: čo je potrebné každému človekovi, keď do rozumu prihádza, veriť a vedieť, aby spaseni mohli byť? — Ale nábožnosť tak, jako je cit — *sensus religionis* —, skrz zevniterné veci, dobré príklady, a této visvetľujice rozmluvi, je možno, ano i potrebné do utlíh ešte detinských src všepo-

vat, a to hñed, jak náhle sa jim rozum odtvárat počína. Lebo len tak, jestli vichovatel z chovancou svojih v opravdive nábožních, t. j. každého hrěchu a ñepravosti sa varujicñh, povinnosti ale svoje verne a svedomite konajicñh křesťanou vichová, vóla jejíh vzdělaná, v každom skutku šlechtná a spasonosná, blahodarná buďe. — Preto teda plamen pravej nábožnosti ñech v ñih zapáli, a to najme: skrz často vikladani láski, milosrdenstva a mudrosti Boha a Pána Krista Ježíša, a skrz pripomináni časnej i večnej odplati. Potom ale ñech d'etom prikazuje: abi Boha vždi pred očimi mali, lebo to důrazne pohína k dobrému, a stahuje od zlého, učí proti zlím žádostam, pohoršeñu, a zvodlivosti zmužile bojovat, a Boha sa dokladat, ktorí svojih vernih ñikdi ñeopúšťa. — Ďalej ale, ñech jíh. napomína, abi len s dobrými bohabojnými luďi obcovali; a i sam na sebe ñech dá spatrit svetlo pravej nábožnosti; ñech ukáže, že jak jemu je drahi poklad nábožnost, a jak je to uspokujici, posilnujici, potešujici a spasujici nad všecké iné klenoti, klenot! — Jestliže je ñečo pod ñebom, čo človeka zaujima, to je pohled na d'eta, ktoré bohabojnó súce, je poslušné, poradné, uctlivó, citlivó, inih dobrú radu žáda a zachováva, inih pozornost na sebe táha, je miló, na ceste spaseña postavenó, a celkom podobné tomu stromu v pisme sv., ktorí pri vodáh posadeni, ustavične sa zeleñi, a svojím časom hojnó ovoca donáša. —

O mravnosti obsirnejše a zebrubnejše jedná, křesťansko věro - a mravoslovi.

§. 85.

Slobodnej vóle zló upotrebováni, a iné mravné pokleski a zlosti tež sa napravit maju.

Poñeváč vedla prirodzenej křehkosti všeci k zlému náchilni sme, a jestliže mnoho d'eta pod spravu najpozornejšého vichovatelya preca sa skazíva, tim sko-

Jo

rej skazit sa ono môže u prostred tíh zlíh príkladou a príležitosti, ktoré každodené su. Vichovatel teda nech plni pozor dáva na mravi vichovancou svojíh. A jestlize zbadá, že žáci slobodnú svoju vólu zle požívaju, a iné mravné pokleski a chibi, té že hñed napraviti a svedomite zhojiti nech hleďi, na srce nosíce toto nasledujico mudríh luďi vislovi: ze pekna je vec, té schopnosti a moci; ktoré d'eta k čineňu dobrého súcim robá, v prirodzenej celkosti zachovat; — ale ze krajša je vec, té že schopnosti vivinut a zdokonálit; najkrajša ale že je vec, tíh že moci pokleski a chibi za casu zbadat, napravit, a tak d'eta od mravnej skazi zachránit. Však ale i Boh sam pravdu vipovedi tejto potvrdiu, lebo v pisme sv. sa hovori: „ze veca je radost v ñebi nad hrišnikom pokáni činicím, jako na d'evatdesat spravedlivimi.“ (u sv. Luk. 15. k., 7. v.)

Mezitim toto je taška práca, ktorá dobrú rozsudnost, múdrosť, zbadavosť, trpezlivosť, najme ale vitrvalosť potrebuje; lebo zlosť ñejakú, ktorá tak rečeno, už v druhu prirodzenosť přeměnená je — vikorenit, vec velice taška je. — Odkud' vichovatel nech rozváži: 1.) zdalíz chovancovo sa držáni opravdive hrišno je? — lebo každi vek, pohlava, ano i jednotlivá prirodzenosť, najme pri d'etoh má svoje slabosti, tak d'eti častokrát mnohé pestva vivádzaju, bez toho, abi zlostné boli. — Preto vichovatel nech vibadá bedlive ten pocit, ktorí d'eta k zlému pohína, a ten potom, jakšto pramen zlého nech utlačit hleďi, pred očimi majice to, že aj pri d'etoh citi rozlične učinkuvaju, k. p. lu-

hat môže d'eta z strachu, láski, polutováňa, od hambí; pre zisk a t. d. Okrem prirodzenosti teda i pohinjáci pocit učitel' nech vibadat hľadí. — 2.) Jestliže chibi nejakej pričina je len ľahkomiselnosť, tu s Locke-om potešnice radíme: „ne lakajte sa nad malými d'etinskými chibi, lebo té buduci vek zhojí.“ — Jestliže ale chibni účinok preca len z zlosti pochádza, a preto náhli l'ěk požaduje, vichovatel' nech viskúma tej zlosti pramen, a nech ho bedlive odvráti. Ďetinskej zlosti pramen môže bit: telesnosť, ňevedomosť, ňerozsudlivosť, ňecitlivosť, zlé príklady, podvod, mrchá, kamaradstvo a iné okoličnosti. — Potom ale načim po najprv d'eta k tomu privěst, abi ono svoju chibu a jej pričinu uznalo, potom ale abi silne pred seba vzalo, že na budúce, ňe len všeckého zlého, ale aj každej príležitosti k zlému sa varovat chce. — V tomto najvacej získa vichovatel' s lásku, s důvernostu, s upamatováňim na rodičov — leho ňe jedného na dobrú cestu privedlo už pomisleňi na starého, šedivého otca a plačicu mátku, na súd iných ľudí; — potom ale s náležitím vinaučováňim v naboženstvi, s privikáňim k častejšému prijimáňu sv. Svátosti, každovečernému spitováňu svedoma, k ustavičnému upamatováňu na Boha všade prítomného; jako tež s upotrebováňim všého toho, čo o tomto predmete, hore višše sa narúča. — Nad všetko ale trpezlivosť a vitrvalosť dost sa ani porúčat ňemůže.

§. 86.

Vichovanca naučiť treba, jako aj mimo školi slobodnú svoju vôľu zachovať a zdokonaľovať má. —

Raj ten pozemski, spokojnosť totižto srca, za týchto našich časov, sa vác a vác z tohoto sveta zmizet hrozí; a preto potrebné je: aby budúce potomstvo aspon do něho sme naspak uvédli. Odkud' teda něvihnutedelne je potrebné, aby žáci sa viučili, jako aj mimo školi, skrz mravné pokračováni slobodnu svoju vôľu zachovávat a zdokonaľovat maju. — Z ohledu tohto 1.) K tomu treba vichovanca pristrojít, aby on vsecke mravné něbezpečenstva odstranovat ved'eu. Pre tu príčinu ale načim opaterne d'etatu zoznamit té něbezpečenstva, ktoré sa mu hrozit budu, a jaké su, pre d'eti vesnické: krčma, jakošto mati opilstva, marnotratnosti, záhalčivosti, zlorečenstva, vád, bitok, a všeho zlého, — zlé tovarištva, najme pri paseňi lichvi, nočné blud'eňa, našťinováňi prádkou, slobodnejšó s druhú pohlavu obcováňi, zahálka, fašangové zabauki, od otca sa časné odtrhnuťi, odd'eleňi a t. d. — Však ale v vikladáňi týchto a iných něbezpečenstvi, vichovatel něch kažó slovo dobre odváži, aby asnad lebo dvere k nějakému hrěchu něukázau, lebo s něduveru naproti druhím něnaplniu. — 2.) Od malička už d'etatu prikazovat treba, aby sa všeho zlého varovalo, s živými príkladmi pred oči mu predstavujice: že ten něomilně zahine, kto sa něbezpečenstva něvaruje. Mimo toho 3.)

ešte i uprimnú žiadosť a predzvezeti treba v d'etati zbud'it o to: že až do smrti poctive sa chovat chce. — 4.) V škole častejšie zrozumiteľne a srdečne na čim jim pripomínať celý ten, pre ktori stvoreni su, potom ale povoláňa nášeho dôstojnosť, kresť. čnosti znesnosť, obecné a zvláštné povinnosti, občanských zákonov svätosť, všadeprítomnosť, dobrotivosť a spravodlivosť Boha, cenu a šťastie poctivého života. — 5.) Menovite ale, nech sa jim nakladá bohabojnosť, každodenné spitováňi svedoma, častejšia spoveď, slova božeho nábožné slišáňi, služieb božích pilné našťivováňi, domáca pobožnosť, čítáňi dobrých kníh, pracovitosť, poslušnosť, zápreňi sebasamého, trpezlivosť, cvičeňi kresť. lásky, obcováňi s dobrimi ľuďmi, dôvernosť k duchovným pastierom a predstavením svetským, — jedným slovom: nech opaterne poučí z školi už vychádzajúcú mládež k všemu tomu, čo inde o vzdeláváňi slobodnej vôle, a skrz to, dobrých mravou sme prednesli. —

§. 87.

Rozlúčka.

Milí vychovancí!

Vrúce sa s vami lúčim, a k vám ešte obracám této posledné slova, ktoré na tej prosbe su složené: aby ste vychováňa vedu túto k dobrému ľudu obracali! — Však ale nežostante len prítom, k čomu vás opaternosť učitelov vaších privedla, ale stavajte že ešte aj ďalej na základe od nich založenom. — Vzdelavajte že ešte aj pozatím um, srdce, vôľu vašu, hľadte z dna na den dokonalejšími bit, „búďte dokonáli, jako Otec váš nebeski dokonáli je. Jakokolvek

vedľa starodávneho prislova: dobrí kňaz až do smrti sa učí, tak vedľa mudrých mužov i dobrí vychovateľ až do smrti sa učiť má, a lebo jako múdri Plato hovorí: „vždy starší zostávam, však preca mnoho sa naučiť chcem, ale len od bohabojných,“ a učiteľ národou radí: „všetcko skuste, a to, čo dobré je, držte,“ vedľa tohto i vi každodenne sa podzbudzovať máte. — Není treba, ani radno, aby drahi čas s čítaním mnohých vecí ste trávili, ale čítavajte menej — a to kniži z okresu — sphaera — povolána vašeho. — Čokolvek čítate, to prv náležite rozvážte, a len potom opaterne upotrebuajte. — Heslo vaše nech buď: aby ste rozvažne pokračovali, a všetko opaterne vikonávali. Lebo, kto na raz mnoho chce, ten malo získa, veľkého unahleňa, koniec biva uráz, a někodi aj upad. — Tak je NN! pokračujme, lebo kto na zad zostáva, lebo postáva, ten zhlivje, a k čelu někdi nepřidě. Pozrite vúkol na obšírnú vlast našu, a vidte, jako chudobni, sprosti, nevzdelani, poverečni, nespokojni lud náš sa kniži len a trápi. — Kéhože bi sa nepřohlo srdc nad dobrim tímto, bars ale nješčastnim, nješpokojnim ludom? — Ale hle! Cirkev sv., král a vlast vás vivila a vicvičila, a vás visěla, aby s primerním vychovávaním národ váš vzdělavajice, vi ste ho na cestu blaha privedli, a tak vlast vašú, na pozemski raj ste prečáрили a premenili. — Pišni bit veru mőzte nad tímto povoláním vaším. Nech že zostáva každi na svojej drahi, a na nej nech žne, a zvija vence ščasta a slávi; však ale vi! že celkom zavsate sa vychovatelství ludu, v srći svojom o tom bivše presvečeni: že urad učitelški je najznamenitejši, lebo i pismo sv. svečí: „že tí, ktorí mnohých k spravedlnosti viučuju, ligotat sa budu, jako hvezdi po všetké veki.“ Však ale, poňeváč polutováňa je hoden, a vedľa pisma sv. zlorečeni je ten, ktorí lec jako prácu Pána vikonáva, vi! že svedomite, t. j. rozumne a horlive plnte vznešeni tento urad, do ktorého vás cirkev sv., král a vlast s všetku důvernostu položila. — Pravda je, že povolání toto vaše, je obtížno a taškó, lebo storočité chibi napraviti, vám patrit buď; však ale už i preto nedajte že sa zvěst

od zlého ducha svetského, ňedajte sa oklamat a zmámit k škode ludu od besnive lomicého ducha veku tohto; ale svojej vlastnej slabosti a krehkosti dobre povedómí, rozpo-
 mente sa na tó, čo večná pravda vislovila: „že každy do-
 konali dar od hora je.“ Jestliže teda i vi od hora po-
 moc prosit buďte, buďte presvečeni, že ju obsahnete, le-
 bo tá že večná pravda svečí: „že všeecko móžeme v
 tom, ktorí nas posilnuje,“ a zas: „všeecko, čo v
 mene Ježiš, pitat buďeme, buďe nám danó.“

No že teda, dobri boj bojujme, věru zachovajme, beh
 náš statočne konajme! — A cirkvi sv. apoštolského kráľa,
 vlasti a celého človečenstva vrúcné diki a požehnáňi nás
 zprovádzat budú tam, kďe spravdnosti ňeporušitedelnú,
 ňebeskú korunu obsahneme. —

London

H. D.

J.

131782

~~Handwritten signature~~
~~Handwritten signature~~

Handwritten initials or symbols, possibly "OP" and "OP" with a flourish below.

Handwritten symbol, possibly a stylized "K" or "R".

Handwritten symbol, possibly a stylized "X" or "7".

Banyar Laga

Handwritten text, possibly a signature or name, appearing upside down.

P 131782